TECHE
UDINE

MANOSCRITTI

FONDO JOPPI

Manoscritto n. **J_MSS_0011**

I manoscritti che compongono compongono il fondo, assieme alle migliaia di testi a stampa - compresi rari incunaboli e cinquecentine - il Fondo Joppi, sono quasi esclusivamente di interesse friulano. La raccolta si è formata nell'arco di una sessantina di anni grazie alle ricerche di Vincenzo ed Antonio Joppi.

Collocazione:

Biblioteca Civica "Vincenzo Joppi", Udine - Inventario dei manoscritti del Fondo Joppi
https://www.techeudine.it/fondo-joppi
https://www.sbhu.it/

Nº 11
Soppi

Ab. Ongaro

11. - ONGARO *(Domenico)*. — Orationes variae. (1744-1748).

Un vol. rileg. in cartone, form.° in-4.° conserv. ottima: scrittura sincrona.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE 1

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Di Domenico Ongaro.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Oratio II.

Habita Utini VIII. Kal. Decembr. MDCCXLIV.
coram Daniele Delphino Patr.cha Aquilejen.
ad instauranda studia.

Arg. Lectionem Poetarum necessariam
esse Oratori.

Quod precatus sum a Deo Parente
optimo, quod saepius mecum ipse optavi eum
quum praestantissimos subinde Poeticae faculta-
tis scriptores vel in domestico otio ac solitudi-
ne diligentius legerem, vel pro munere meo
florentissimae Juventuti huic palam explicandos
susciperem, ut si quando in amplissimo hoc
sapientissimorum virorum conventu ac frequentia
de eorum studiis et laboribus opportune mihi
dicendum esset, vox haec mea atque oratio ad
eorum laudem praesertim valeret, quorum
exemplis praeceptisque conformata quicquid
potest, quod plane sentio ~~[struck out]~~ quam
sit exiguum, totum videtur consequuta; id
mihi hodie excellenti quodam et singulari
humanitatis vestrae beneficio tributum ac
donatum esse intelligo, vehementerque laetor
Amplissime Patriarcha, et Auditores ornatiss.
Quum enim in solenni ea exercitatione,
in qua Oratores inter et Poetas de vi ac
praesidiis ad animos hominum permovendos
disputationem instituimus, benigne admodum
his ipsis faventes visi sitis, atque haud ope-
fere ejusdem controversiae usque in hunc
diem dilatum judicium; vel tum meum
omnino esse duxi in ejusmodi argumento
versari, quo fidem meam liberarem, atque
una hujus nostrae juventutis ad summam
eloquentiae laudem efflorescentis rei, quan-
tum in me est, consulere ipsem ac providere.
Atque id optimo quidem sapientissimi Prae-
sulis nostri consilio factum arbitror, ut ex hoc
loco quotannis quum de eloquentiae praestan-
tia aliquid apte congruenterque dicatur,
qua nihil utilius ad vitae societatem, ad
communionem

BIBLIOTECA ... ICA ... UDINE

communionem juris ac morum, ad mutuam vel voluptatem vel salutem, tum vero certa quaedam laus Graecis iis Latinisque Scriptoribus tribuatur, quibus omnem prope debemus praestantissimae facultatis disciplinam. Ac si in magna eorum laude ponendum est, quod primi in eo genere floruerint, maxime quidem aetatis nostrae felicitati tribuendum, quod uberrimum inde laboris et industriae fructum facile quisque possit percipere: quorum alterum negligere socordiae esset, alterum omnino tacere ingrati. Quoniam vero amplissimae summaeque veterum laudes quo majorem habent admirationem, eo magis nostrorum conatus infringunt, at spem saepe debilitant ac praecidunt omnem; in hoc mihi maxime eni-tendum hodierna hac die existimo, ut eorum laus cum utilitate nostra atque usu conjuncta esse omnino videatur. Quod quum anno elapso in hac ipsa celebritate loci de clarissimorum Oratorum imitatione verba faciens conatus sim, videamus num de Poetis, qui Oratoribus adjumento sunt, disserentes, id ipsum nunc assequi opportune possimus. Quod quidem haud plane despero, si illud ostendam nimirum Poetarum lectionem necessariam esse Oratori: quod, ut nemo non videt, quum ad eorum laudem imprimis facit, tum ad rem nostram maxime atque opportunitatem.

Ac ut inde initium sumat oratio unde perspicuitas in causa nostra derivetur et robur, non modo ad eam commode confirmandam, sed etiam si forte opus sit, adversus praejudicatas quorundam hominum ~~opiniones~~ de Poetarum gente opiniones pro virili tutandas; nemo sane profecto ignorat, Oratoris proprium officium ac munus esse apte, distincte ornateque dicere; eumque cum Poeta, tametsi non in omnibus, in plerisque certe quidem convenire. Id sensit princeps ille ingenii ac doctrinae Tullius, qui in eo excellentissimo opere, in quo Oratorem non instituit solum, sed ut

ita

ita dicam finxit atque animavit, saepius in
eandem sententiam Crassum et Antonium, ami-
cissimos, atque eosdem ornatissimos et eloquen-
tissimos homines loquentes inducit: commo-
dius vero in rem nostram libro I. cap. XII. "Hoc
enim est proprium oratoris, quod saepe jam "
dixi, oratio gravis et ornata, et hominum "
sensibus ac mentibus accommodata": quod autem
ad oratorum et poetarum communionem perti-
net cap. XVI. inquit "Est enim finitimus orato- "
ri poeta, numeris adstrictior paulo, verborum "
autem licentia liberior, multis vero ornandi "
generibus socius ac paene par". Quae omnia
idem ipse lib. III. ex sententia Platonis con- cap. 6.
firmat his verbis: "Est etiam illa Platonis "
vera vox, omnem doctrinam harum ingenua- "
rum et humanarum artium uno quodam socie- "
tatis vinculo contineri": cui apprime respon-
det Lucianus ubi Demosthenem in iis in
quibus convenire possit, confitens cum Homero
~~inquit~~ ait: "Natura sic comparatum esse videtur "
ut earum facultatum ornamenta inter se "
implicentur".

Et vero quum omnis ex re atque
verbis (constet oratio;) neque verba sedem
habere possunt si rem subtraxeris, neque Cic. de orat. lib. 3. n.° 19.
res lumen si verba removeris: atque hinc
quemadmodum ejus, qui omnem in concinnita-
te vocum et in verbis tamquam ad normam
dirigendis, quadrandis, componendis industriam
ponere, videremus ~~infantiam~~ insaniam,
quum nihil tam furiosum sit (si eloquen- 1. de orat. 51.
tiae paratae audimus) quam verborum vel
optimorum sonitus inanis nulla subjecta sen-
tentia nec scientia; sic ejus, qui inflatus
opinione sapientiae eloquentiam negligeret
atque contemneret, jure optimo eum eorum 3. de orat. 142.
improbaremus infantiam, eumque gravissi-
mo oratoris nomine omnino pronunciare-
mus indignum; quum ut inquit ipse: "Orato- "
rem hoc uno excellere, id est oratione, cetera " orat. 61.
in eo latere indicat nomen ipsum". Quum
igitur Orator et iis adminiculis indigeat sine

quae

BIBLIOTECA

per quae non modo sapientissimis sententiis sed gravibus etiam verbis ornata et plena oratio consurgat, atque [illegible] oratio: tum vero poesis omnino finitima sit; videndum nobis est quo pacto sic ad eos illi prodesse queat, ut, quod intendimus, ejusdem sibi lectionem necessariam statuat.

Quinctilianus eximius ille Oratorum Praeceptor, re diligenter expensa in Theophrasti elegantissimi omnium Philosophorum et eruditissimi, si Tullio credimus, clarissima auctoritate conquiescendum censuit. = Theophrastus, " inquit, plurimum Oratori ~~dicit~~ conferre " dicit Lectionem Poetarum: multique ejus ju" dicium sequuntur; neque immerito. Namque ab his et in rebus spiritus, et in verbis sublimitas et in affectibus motus omnis et in personis decor petitur.... Illoque in hac Lectione Cicero requiescendum putat =. Atque Fabius, quae optime respondent iis per quae Julius Romanae eloquentiae parens habitus est, quaeque cum in Oratore omnino requireret, supra animadvertimus. Quam gravissimam sapientissimorum virorum sententiam consilio nostro apprime facientem quum opportunis rationibus et aliorum suffragiis confirmavero, totam hanc mihi non levem, vobis forte non injucundam, huic vero juventuti perutilem caussam absolvero.

Et primo quidem Oratori futuro non modo utilem, sed necessariam esse Poetarum Lectionem, ut ea dicendi facultatem assequatur, quae spiritum in verbis, succum, sanguinem, vehementiam, gravitatem praeseferat, uno verbo, quae grandem efficiat orationem, quum caussarum genus, in quibus ille versabitur, tum horum in his incredibilis quaedam, atque omnino singularis ac propria vis plane declarant. Enimvero Oratores circa inferiora ~~[illegible]~~ plerumque occupati sunt, forenses controversias, negotia privatorum, res civiles atque communes

agitare

BIBLIOTECA CIVICA UD

agitare consueverunt, ita ut raro admodum
populari hujus provinciae finibus excedant.
In iis autem quid grave aut vehemens, quid
subtile ac profundum, quid grande et acutum?
immo vero quid non leve ac frigidum, quid
non flaccidum ac tritum, quid non vulgare
et abjectum? Respice angusti, humiles, et
alieni populi mores imitandi sunt, excutien-
dae leges, testes producendi, implorandae non
raro fides perditissimorum hominum, et projectis
effrenati populi cupiditatibus litandum. Quod
si graviora aliquando in senatu tractanda erant
de legibus jubendis deque antiquandis, de
imperio, de pace, de exercitu, de sociis,
de vectigalibus, si in amplissima eruditorum
hominum corona cives ornandi, duces, impera-
tores, qui poterit, amabo vos, in ipsa judi-
ciali asperitate, in ipsis sententiarum forensium
aculeis exercitatus orator praeclarum illum
ac solidum orationis habitum, illum ve-
nustatis non fuco illitum, sed sanguine
diffusum colorem induere, qui teneat intuen-
tium oculos, eamque admirationem moveat,
eos clamores excitet, ex quibus bonum oratorem
discernit Tullius? Quî umquam fiet ut is ex 1. de orat. 152.
infinita multitudine existat unus, qui id
eodem illo sermone, qui omnibus natura
sit datus vel solus, vel cum paucis efficere
possit? Nihil tale profecto ex hujusmodi
vel accurata, assidua, et quotidiana dicendi
exercitatione assequitur. Ad hoc enim longe
aliud omnino necessarium inculcat Longinus,
nempe ut orator ingenio polleat neque hebe- cap. 9.
ti, neque abjecto; quum fieri non possit, ut homo
qui nihil non ~~humile~~ sordidum et vulgare, ni-
hil non humile et servile cogitet, quicquam
proferat, quod clamores atque admirationem
efficiat. Nimirum inter sublimitatis et ma-
gnificentiae quae admirationis parens est
ac permotionis, uberrimos fontes, qui vel
natura nobis, vel artis beneficio patent, quos
ipse Platonis sapientissimus, unde facilius
hauriremus, putavit esse demonstrandos, prin-
cipem locum

BIBLIOTECA UNIV.

cipem locum obtinent animi magnitudo, et vehemens ejusdem perturbatio; quae nimirum eam eloquentiae partem informant, in qua modo versamur. Harum prima illustria omnia cogitat, praeclara, magnifica, minime vulgaria, eamque genus dicendi subsequitur elatum, sublime affectibus et figuris vehementibus concitatum quod non modo incunantes auditores impellere aut stantes inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem capere possit ac secum magno impetu abripere; quale in Demosthene Athenae, in Tullio Roma demiratae sunt. Altera vero, nempe vehemens animi perturbatio, quam eloquentia ab affectione nanciscitur, quaeque sonantibus verbis, gravibus sententiis, acerrimisque figuris abundat, oratorem ipsum adeo commovet, agit, permiscet, impellit ut inflammato animo, et quodam afflatu quasi furoris supra se raptus quamcumque in partem arbitratu suo flectit auditorum animos, et incredibili ac paene divina vi vel nolentes tanquam transversos agit: quemadmodum ~~[illegible]~~ in perorationibus potissimum sibi contigisse fatetur Cicero, ita ut plangore et lamentatione complerentur forum ~~si~~ quam miserationem, fremitu et clamoribus quam odium sibi movendum proposuisset. Orat. 130.

Jam vero in his dotibus excellere nemo unus profecto reperit, qui vel primoris, ut aiunt, labris, quidquid illorum attigerit. Licet enim haud crederetur iis quae ipsi de se profitentur:

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo,
Sedibus aetheriis spiritus ille venit.

Licet insignem illam Flacci sententiam

Ingenium cui sit, cui mens divinior atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem

in me genus ~~[illegible]~~ existimationem et decus adeo confictum acciperet; id tamen non ostentari sapientissimorum

BIBLIOTECA

sapientissimorum ex omni antiquitate et sanctis-
simorum virorum auctoritate stipitis potius esset
quam hominis. Non est hic animus ea omnia
in medium proferre, quae ex illorum scriptis
in orationem nostram derivari facile possent
quum ad ostendendam poetis hanc ipsam faculta-
tem, tum ad incredibilem ac paene divinam
eorum sapientiam declarandam. Enimvero prae-
tereaquam quod in hujusmodi vita, communis
ac pervagatae eruditionis pompa haud nimis
nobis placere; tot ea ac tanta sunt, ut si
vel minimam eorum partem referre velim, jam
me dies, vox, latera deficiant. Nec tamen
mihi ipsi, nec vobis desim, Adolescentes Opt.
qui quod eruditissimis hisce viris vulgare
est, haud probe calentes, a me pro eo quo
fungor munere aliqua saltem, quae vel
ad confirmandam apud vos, vel ad amplifi-
candam poetarum existimationem facere possint,
jure deposcitis: nonnulla commemorabo,
ex quibus utrumque pateat.

Et ut silentio praeteream insignem illum
Tullii locum, ex quo saepius didicistis, eum a Pro Archia 18.
summis hominibus, eruditissimisque accepisse,
poetas quasi divino quodam spiritu afflari; atque
ita ut suo jure Ennius sanctos appellet poetas,
quod quasi deorum aliquo dono atque munere
commendati nobis esse videantur: et illum De Orat. 194.
poetam bonum neminem (~~ut quidem a Platone et De-
mocrito in scriptis relictum esse placuit~~) sine
inflammatione animorum existere posse, et sine
quodam afflatu quasi furoris: In ipso illo
ingenii et doctrinae principe Platone intue-
mur Philosophos infensum semper poetis
genus, illis inimicissimo, quoniam aliquibus
eorum laudi invidisse adeo visus est, ut eos poeta-
rum ex sua Republ. ejiciendos judicaverit, in ipso inquam li-
bertissime conquiescam. Hic autem postquam Orat. 31.
ex eorum lectione adeo in hac ipsa facultate
profecisset, ut longe omnium quicumque scripse-
runt aut loquuti sunt et copia dicendi et
gravitate princeps haberetur: atque ejus locutio
teste Cicerone, etsi absit a versu, tamen quod Ibid. 67.
incitatius

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

incitatius feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, poeticum poema, quam comicam Poetarum nominibus videretur; ingenue in Ione fassus est, eos Deorum interpretes esse, et in 3o. de Republ.a libro non dubitavit Deorum filios appellare, in Lyside vero Sapientiae Patres ac Duces: ad quos ideo, Sophistas irridens, qui se unos sapientiae magistros praedicabant, discipulos suos ad eam perdiscendam remittit: uno verbo; et in Phaedro, et in Ione, et in Timaeo divinis eos laudibus ad coelum effert.

Cujus ego summi ac singularis viri gravissima auctoritate fretus, dicam plane quod sentio de praestantissima Poetarum sapientia non tam ad augendam huiusce argumenti vim, quam ad rationes vestras, Aud. Pd. quantum in me est, vere procurandas. Quod quidem eo libentius facio, quo eadem facilius sententia adolescentes eos qui Poetas, si illis credimus, propterea contemnunt atque insectantur, quod bonis moribus officiant; re autem vera quia quod assequi ipsi non possunt, in aliis reprehendunt; gravissimis quum aliorum Philosophorum, tum etiam SSmi Patris testimoniis confirmari potest. Nec mirum sane Philosophos quondam graviores cujusque doctrinae magistros tantum Poeticae facultati tribuisse ut ejus auctorem non hominem aliquem, sed Deum ipsum esse judicaverint; quum probe scirent ad eam Philosophiae incunabula pertinuisse: quod a Maximo Tyrio, qui Poesim Philosophiam vocat tempore vetustam consonantia metricam, argumento fabulosam; et a Strabone qui primam Philosophiam a veteribus appellatam fuisse tradit, luculentissime confirmatum est: ita ut neque in hoc Horatius gentilium nimis faveat cum inquit — Oratione 28.

– – – – – dictae per carmina sortes
Et vitae monstrata via est – – – –

quod hoc ipsum apud [illegible] in [illegible] operat — Lib. 8 - cap. 7.

Svetonius

BIB. C.

Suetonius Tranquillus, cui que suffragatur Lactantius, qui Divin. Instit. Lib. 7. cap. 22. Poetas fuisse ejus scriptis multo antiquiores quam Historicos, et Oratores, et cetera genera scriptorum declarat. Libro vero quinto tradit, etiam in barbaris regionibus Poetarum nomen prius auditum quam Philosophorum: immo Poetas ipsos loco sapientum fuisse.

Quæ dum commemoro nolim ipsarum disciplinarum studiosos homines continuo indignari, quasi in alienum patrimonium irrumpamus: jure enim Poetæ id sibi sumunt pro veteri sua rei tam augustæ possessione. Atque cum Poetas dico eos intelligo, quos clarissimo hoc nomine indignos nonnulli, quæ imitorum hominum vetus et communis consuetudo est, in medium proferunt, ut ceteros cum arte ipsa apud imperitos rerum æstimatores in summam invidiam adducant. Vel quos ipsa ~~divinarum~~ ~~humanarumque~~ rerum cognitio, et constans seculorum omnium consensio, vixque commendant; cujusmodi apud Græcos ~~præ ceteris eminentes~~ sunt, quod ad rem nostram attinet, Homerus, Æschylus, Sophocles, et Euripides; apud Latinos Virgilius atque Horatius, apud Italos quotquot in illorum vestigiis insistere sibi religioni duxerunt: qui si Diis placet non pauci numerantur. licet ad nostrum decus Dantem illum Alighierium, qui adeo in hac parte excelluit, ut veterum vel optimorum palmam dubiam fecisse videatur, innuisse satis superque sit. Homerum certe, quem Plinius ingeniorum fontem, Justinianus omnis virtutis parentem, et quod imprimis ad rem nostram facit, Tullius plane Oratorem, Rhetorum probatissimus Hermogenes, Poetam et Oratorem, Suadæ medullam, immo Suadam ipsam Antiquitates Sidonius, aliique sapientes omnis doctrinæ Patrem appellant

– – – quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non
Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit. Hor. Ep. 2. Lib. 1.

Quum enim summo Poetæ propositum esset tradere fabulis humanam vitam describere,

in Iliade

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

in Iliade nimirum Reipublicae imaginem et civilium negotiorum, in Odyssea vero res familiares, et consuetudines privatorum; ita ut illic bella, magistratuum rationes, artemque gubernandi, Deorum in eos imperium, de potestatem, sacra, ritus, caeremonias; hic Patrum Matrum, filiorum, servorum ingenia, totam denique familiae curam diligenter expressam possis subinde intuearis; mirari licet quam feliciter hinc eam Philosophiae partem quae Deorum, hominumque naturam, mores, ac politiam, inde eam quae oeconomiam leges instituta complectitur, non in umbraculis otioque, sed in sole ac pulvere, in usu rerum et hominum, morumque cognitione exercitatus Philosophus persequutus est. Noverat enim ipse, homines facilius assentiri iis quae sub fabularum integumentis, tamquam sub splendido ornatissimoque amictu, qui teneat intuentium oculos eosque mirifice delectet, commode proponantur, quaeque hinc aspera licet ac penitus abstrusa, similitudine quadam mollescunt, et lucem accipiunt suam, quam iis quae exhibentur sub nuda simplicique oratione, quae ad docendum tantummodo sit comparata, nec mores et affectiones satis exprimat, adeoque minorem longe admirationem, nullam aut pene nullam delectationem moveat. Quod maxime animadvertens divinus Plato, dialogis Philosophiam tradere coepit ac poeticae imitatione uti voluit. In qua quid ipse profecerit, quantum ex ea profecerit, satis ejus scripta declarant, quae Poetarum Homeri praesertim fabulis ad docendum et delectandum, eorum vero testimoniis ad confirmanda ea quae traduntur, passim abundant. Nec Aristoteles ipse in hoc magistro suo adversatus est; immo vero non tantum in omnibus scriptis suis identidem Poetarum testimoniis utitur, verum etiam in exordio primae Philosophiae Philosophum omnem

Fabularum

BIBLIOTE[illegible] U[illegible]

Fabularum amatorem esse confirmat. Paucis-
unum ex omni memoria Philosophum, et hunc
Epicureum fuisse accepimus, qui cum omnem
elegantiam doctrinae, tum Poetarum praecipue scripta
contemneret.

Quid quod Platonis, Aristotelis, alio-
rumque Philosophorum non delirantium ~~judicio~~
de Poetis judicio steterunt eruditissimi
inter Graecos Patres Basilius, Jo. Chrysostomus,
Greg. Nyssenus, inter Latinos Augustinus, Hiero-
nymus, Lactantius; qui omnes et poeticis
documentis res suas illustrarunt, et divinam
hanc artem summis laudibus in coelum extu-
lerunt. Quid quod D. Paulus in ea gravis-
sima concione, quam de Deo Athenis habuit Act. 17. v. 28.
Arati Poetae illustre testimonium ad veritatem
confirmandam usurpavit? Quod profecto l. quo sane ... affirmassent
sapientissimi et sanctiss. viri non fecissent
si Poetarum fabulas, quas imperiti quidam
homines, ne graviori verbo utar, tantopere
exagitant, et insectantur, potius levia
quaedam et nugis experta otiosorum hominum commenta
judicavissent, quam verum illum hu-
manarum divinarumque rerum fontem, ex
quo omnis doctrina elegans, omnis ingenuo
homine digna cognitio, omnis denique
sapientia derivetur; et unde nonnulla vel a
Christiana Theologia, quemadmodum D. Dionysius
affirmavit, haurienda sint, quae ad coelestes
divinasque mentes describendas necessaria vi-
deantur? quum hoc sacrarum etiam Litterarum
proprium animadvertat D. Thomas Aquinas, Sum. Theol. Part. 1. art. 9. quaest. 1.
ut ea quae ~~[illegible]~~ omni materiae concretione carent,
per imagines quasdam corporeas explicent; ita
ut rudes etiam populi lippis et conniventibus
oculis intueri possint et contemplari.

Sed ut unde egressa est eo revertatur
oratio: quum semina scientiarum ~~[illegible]~~
omnium, et dissidentia inter se, pugnan-
tiaque Philosophorum dogmata poeticis numeris
comprehensa, et ut ita dicam mansuefacta
et exculta videamus; cumque ad unum Poeta-
rum gravitate

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

rum Parente Homero optimi quique scriptores profluxerint, nihilque aliquid sit aut bene cogitatum aut bene dictum, cujus primordia ille non sparserit; quotusquisque erit, qui eam in Poetis eloquentiam neget, quae rebus praecipue constat, quaeque hinc ex praestantissima quadam animi magnitudine, inde ex vehementi ejusdem perturbatione, in quibus supra uberrimos et principes sublimis orationis fontes eos Longinus cognovimus, consurgit atque efflorescit. Quae quum optimo oratori necessaria omnino sit, hinc fiet profecto, ut eam a Poetis, qui ipsius praecipui ~~[illegible]~~ ~~et~~ primi conditores, petere debeat.

At enim Longinus ipse duas quidem suae sublimitatis ~~[illegible]~~ origines maxima sui parte homini ingenitas sunt, adeoque non est cur hujusmodi naturae praesidiis destitutus ea incassum a Poetis repetat: praesertim quum plura sint perdiscenda oratori, etiamsi in jure tantum aut in judiciis versetur, et apud populum aut in senatu copiose loqui: quod profecto minime [illegible] assequitur sine multa pertractatione rerum publicarum, et sine legum, juris, ac morum scientia. Accedit, quod vis ingenii humani nequit universas sustinere, nec hominum communis inertia, cui multa largiamur oportet, nec rerum domesticarum et familiarium cura, nec amicorum consuetudo patitur longum hunc et improbum in poetis pervolvendis laborem.

Acute quidem ac pervenuste: sed videndum an aliquid ii dicant. Ego equidem non ignoro sublimem sane et elaboratam cogitandi rationem naturae beneficio potissimum deberi: scio Oratori, ut de omnibus rebus, quod ejus muneris est, possit varie copioseque dicere, multa esse cognoscenda: assentior imbecillitati, vel etiam inertiae, et occupationibus ~~humani ingenii~~; sed (1. de orat. 59.)

quid tum

BIBLIOTECA C...

quid tum postea? Nimirum ex his, ita me Dii ament, necessaria Oratoribus videtur Poetarum Lectione. Quid enim? In omni genere magna quaedam est vis incredibilisque naturae: Huic proxima autem, quae ut in eandem rem animadvertit, longinus, adjutrix ejusdem est, adjicienda? Immo vero hanc ipsam vel in Poetis, quem certe natura ipsa valere pronunciavit M. Tullius non semel, requirit Horatius ~~ad~~ id optimo quidem jure. Natura enim simplici in genere nihil ex omni parte perfectum expolivit, ~~atque hinc~~ necessaria omnino ars, quae haec limare possit atque perficere, vel si illa languiat ac deficiat, accendere et commovere. Quid porro ad hoc non possit ~~[illegible]~~ commentum Poesarum, qui Boethei similes

Sect. 36. V. etiam Sect. 2

Ad Pison. v. 48.

Omnia transformant se et in miracula rerum

qui de Diis immortalibus, de coelo et syderibus, de Regum et Heroum fortunis et casibus agentes, sublimes eas rerum imagines excitant, alunt, atque perficiunt, quae vulgares etiam Oratoris res grato quodam colore novitatis, quem voluptas ~~atque~~ admiratio consequantur, vestire possint atque perfundere; ita ut des sordidis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quaedam consurgat oratio.

Quid si in his non modo omnino prope habemus rerum magnarum atque arduarum semina, vel vehementes ideas ac perturbatas, cogitandi vim ac facultatem, unde spiritus, succus, sanguis in verbis existat; sed eam insuper in verbis granditatem et elegantiam, quam secundo loco quum Oratori necessariam tum a Poetis derivandam putabat Fabius? Qui profecto vel fere uni si erunt, in quibus ille ~~in tanta occupatione~~ verbis ac vitae commode possit versari.

Intemperanter quidem otio et patientia vestra abuti videar, Audit. Ornatiss. ac ~~[illegible]~~ in ~~[illegible]~~ scirpo quaerere si id argumentis et rationibus confirmare velim

quod una voce

UDINE

quod una voce peritissimi quique Oratoriae artis magistri identidem inculcant: nimirum eos sublimis orationis partes, quae ad res illustrandas atque ornandas imprimis faciant, quosque in apta figurarum conformatione, in gravi et splendida elocutione, atque in numerosa, et cum dignitate incedente compositione Longinus statuit, a Poetis esse derivandos. Quis enim in dubium vocare possit elocutionis et facultatis ornate dicendi caput esse Poesim, quum non desinant gravissimi Auctores, qui non solum numerosa ~~quam Orato-~~ ~~[illegible]~~ V. Rodigin. p. 118. Casaub. p. 363.

oratoris post Isocratem Thrasymachum, et Gorgiam utuntur, verum etiam lautae ac splendidae dictionis originem a Poetis, Homero praesertim, acceptam referendam esse contendant! quum Isocrates ipse in Evagora hanc omnem in Poetis facultatem esse, nullam in Oratoribus fateatur! quum Dionysium optimam orationem Poesi simillimam esse debere statuat, et Lucianus ei qui eloquentiae decora concupiscit ut primum optimos quosque Poetas legat, deinde ad oratores se conferat amice suadeat! quum denique orationes, quas ad posterorum pervenire memoriam velis, Poematis instar elaboratas requirit Demosthenes; Tullius vero in Oratoribus verba prope Poetarum deposcat? Et sane „in quo (ut ait ejus verbis) homines exhorrescunt, quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant, quem Deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte qui explicate, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt, et in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque conficiunt: ~~[illegible]~~ ... ii sunt in eo genere laudandi laudis.” Quae quidem non aliunde quam a Poetis petenda esse, nemo non videt: penes eos enim omnis granditas orationis, omnis peregrina et a vulgari abhorrens conformatio verborum, omnes figurae insigniores, omnes numerorum

V. Casaub. p. 92.

1. de orat. 148.

3. de orat. 53.

BIBLIOTECA C. UL...

numerorum concentus velut facta conspiratio-
ne efflorescunt. Hi nimirum veneres omnes,
omnes dicendi virtutes persequuntur: non in
rebus pulcherrimis tantum ac sublimioribus
excogitandis, sed in singulis etiam vocibus
[illegible] ac modulandis anxii, in variis
apte disponendis modis, figuris, atque aliis orna-
mentis compluribus investigandis, atque ad
numerum dirigendis mirum quantum solliciti
ac morosi. In quibus quantum ~~prae~~ caeteris praestent
~~praestent~~ Virgilius, Catullus, atque Horatius,
non est loci hujusce, AA. Opt. palam ostendere.
Plura alias dicenda erunt quum grata et ju-
cunda, tum vero ingeniis vestris ac moribus
accomodata. Quod ad hoc nostrum institu-
tum pertinet, satis superque sit Horatiani
illius praecepti meminisse

— — Carmen reprehendite, quod non
Multa dies, et multa litura coercuit, atque
Perfectum decies non castigavit ad unguem.

Ex quo profecto plane intelligimus quid in
hoc optimis poetis praestandum sit; atque ab eis
haec quae mirum et poene divinam efficiunt
orationem, in una eorum lectione nancisci
oratorem posse. Cavendum certe quidem quum
sint vicina virtutis vitia, ne poetico instru-
mento immoderatius abutamur. Non enim
omnia quae poetis licent, oratoribus conti-
nuo arripienda sunt: In illis enim major,
ut notat Cicero, faciendorum, jungendorumque Orat. 68.
verborum licentia: nec mutare quadam modo
verba, addit Quintilianus, sed extendere, Instit. Orat. lib. x. c. 5.
corripere, convertere, dividere coguntur: nos
vero armatos stare in acie, et summis de
rebus decernere, et ad victoriam niti decet.

Quam ut dicendo assequatur orator
quum quod rationibus atque argumentis insti-
tuit, motu ac perturbatione animorum perfi-
cere omnino debeat; mirum quantum ad hoc
illi necessarium sit poetarum praesidium.
Neque hic cavendum sibi existimet, ne in
eorum fines imprudenter irrumpat: ab illis
namque, ut ajebat Fabius, in affectibus motus
omnis petitur

BIBLIOTECA CIVICA UDINE 10

omnis petitur. Sive enim lenes et compositos, sive perturbatos ac vehementiores animorum motus spectemus, eos non aliunde felicius quam in Poetis florere ac dominari fateamur necesse est. Regnant quippe in his et sibi ipsis indulgent ac blandiuntur poetae. Ad lenes enim quod attinet, quum hi ad naturas et ad mores, et ad omnem vitae consuetudinem accomodati sint, comes, jucundi, ad benevolentiam conciliandam parati; quis, quaeso vos, quis eos suavius, quis lenius, quis amabilius, ac magis cum sensu tractare possit, quis commodius in iisdem versari! Nonne Poetas novimus venerem omnium, atque elegantiarum arbitros, aemulos naturae, acres investigatores eorum quae vere pulchra sunt! Praeter quam quod quum haec omnia ex ea Philosophiae parte, quae mores complectitur, haurienda omnino sint; rivulos vero, neglecto fonte, consectabitur, qui ea aliunde, quam a Poetis, quod ad rem nostram facit, sibi statuet derivanda. Hi enim tunc quando cum Philosophis, ut supra notavimus, sapientiae studium tamquam patres cum Filiis partiti sunt, illis rerum sublimium, et illa saepe inutilium contemplationem, et quod ad mores attinet, nonnisi pallium, et barbam, contractionem in oculis, in incessu gravitatem, in sermone censuram et obiurgationem reliquerunt. hanc unam sibi facultatem reservantes, lenitate, elegantia, ac mansuetudine insignem quae blandiorum suavitate praeceptorum temperatae acerbitatem cauta dissimulatione frangat audaciam; dummodo homines voluptate, quae velut in cortice proficit, illecti, virtutem et sapientiam quae latet sicut in nebula, amplectantur. Quemadmodum peritiores medici factitare consueverunt qui ut notavit Lucretius, quum aegrotis pueris absinthium conantur propinare

— — prius oras pocula circum

contingunt

BIBLIOTECA UDINE

Contingunt mellis dulci flavoque liquore;
ut puerorum aetas improvida ludificetur
labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptaque non cipiatur;
Sed potius tali pacto recreata valescat.

Quod si vehementi aliqua perturbatione animi ipsi agitentur, ac transversi ferantur; numquam valentiores, audaciores numquam, et ita dicam magis Deo pleni. Non sic impetu concitus ac ripas exundans amnis, ruptis aggeribus, et aequata agri planicie, pluribus simul neque iisdem alveis fluens, per transversum in tensum ruit, et omnia simul abrepta, irrupta flecta urget, glomerat, sternit, pervertit, frangit; ut Poeta malo, odio, misericordia, indignatione actus, aut et perturbata quadam incitatione extemplo erumpens, ruit urgente, ac manantibus verbis, gravissimis sententiis, figuris concitationis auditorum animos turbat, miscet, versat, agit, permulcet, impellit. Quid enim non assequantur qui ex sententia Platonis in Ione "carmen fundunt divino quodam furore correpti, ut hi qui Corybantum spiritu aguntur." Qui electis et magnificis verbis, numeris ac modis ad rem natis et factis, splendidioribus atque acrioribus dicendi figuris et frequentissimis translationibus, quae, ut aiebat Cicero, propter similitudinem transferunt animos, et referunt ac movent huc et illuc, armati semper incedunt. Qui in rem suam vel muta saepe inducunt loquentia, Deum hominumque fidem passim implorant, si superos nequeunt movent vel Acheronta, nec Eumenides ipsas, nec aequales, gemitus, vulnera, lacrymas, quas ipsi ex pectore imoque inserant quodammodo exaudire videamur atque intueri, in tenebris jacere patitur ac obsolescere. In quibus quid possit Virgilius, vos ipsi experti estis anno elapso, Ill. Ad. Dn. numerum duos priores

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

tres priores divinae Aeneidos libros expenderit; hoc vero commodius etiam experiemini in quarto potissimum, in quo Poeta se ipso major quaerentis Didonis affectus et sermones imitatur: quos uberrimas sibi lacrymas elicuisse dum eos legeret, ingenue confessus est vir sanctissimus et eruditiss. Aurelius Augustinus: ita ut mirum non sit quod de Virgilio quum sextum Aeneidos librum caneret coram Augusto, et ejus sorore Octavia, literis consignatum est; eum nempe quum pervenisset ad eos versus, in quibus ex sua persona Marcelli immaturam mortem deflet adeo vehementer omnes qui aderant commovisse, ut Octavia animo deficiente, ac reliquis in gemitus ac lacrymas erumpentibus, silentium Poëtae Augustus indixerit. Lib. 1. Confess. cap. 13. V. Majorag.

Sed in his, alio praestitum metu, ac miseratione Tragicis Poetis caeteri omnes cedant necesse est. Hi enim non ad movendos solum, sed quod singulare omnino est, ad purgandas etiam hujusmodi perturbationes praecipue valent: quorum alterum quamvis ~~[illegible]~~ totis viribus atque omni contentione ut assequerentur nullum non lapidem moverint Phil. assequi conati sint Philosophi omnes, eorum tamen remedia acriora semper inventa sunt. Nostri vero et id facilius nacti sunt, et hoc iis praesidiis usi, quae omnem superant opinionem: quum metus et miserationis purgationem per eorundem motionis affectus delectabili arte invenerint. quod eo jucundius homini contingit, quo is animi sui affectus et imbecillitates amat vehementius ibique blanditur; ita ut dulce sibi videatur de suis armis vinci atque expugnari. Quod praecipue in causa fuisse puto, cur Aristoteles sapientiae et veritatis si quis unquam amantissimus Tragicum Poema Epico anteferendum judicaverit. Animadverterat enim ipse, omnium doctrinarum inventrices Athenas ex quo [illegible] omnes in sinu suo

per Scholas

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

per Aeschylum, Sophoclem, et Euripidem alta
et ornata Tragicas poësim summo atque
incredibili studio fovere atque amplecti coe-
perunt, ex severa immanique vitae excultu
ad humanitatem et mitigatas eo usque fuisse,
ut haud inde cives ceteras gentes feras et
agrestes arbitrarentur, ac barbari nomine
quicquid Athenis natum non esset, appellarent.
Et sane mirum quantum florentissima ea
civitas Tragicae facultatis supra quam cuique
credibile est, studiosa, et vere cupida in
hujusmodi gravissima morum palaestra subin-
de profecerit. At ea certe in virtutis ac
roboris ejus cives hausisse ~~aliqui~~ nonnulli
arbitrantur, ut ad subeunda quaeque pro
patria salute ac libertate pericula paratissimi,
sine quotcumque factiosis et turbulentis
hominibus in civitate fortiter obstiterint, inde
Persarum Regibus potentissimis dira mani-
que ingentes clades, et dedecus sempiternum
inflixerint. Quod nemini profecto negotium
facessere debet, quum certo sciamus, Tra-
gica poëmata, morum praeceptis institutisque
locupletissima adeo semper in Atheniensium
animos dominata fuisse, ut non modo cum
~~illa~~ agerentur, plangore et lamentatione
theatra ~~quasi~~ perstreperent, sed eorum postea
versus quum memoriae cives mandare, ac
certatim canere in deliciis haberent, tum
iis ad levandas captivitatis aerumnas uterentur:
quod illis aliquando feliciter cecidit, quum
nempe ad confringendos vincula servitutis
complures satis habuerint Euripidis carmi-
na recitare. V. Brumoy t. 1. p. 151.

Quem ut prae ceteris ad imitandum
vobis proponam, Ep. Ad. praeter gravissimum
Quintiliani judicium, qui Euripidis Tragoedias Lib. 10. cap. 1.
ob eam praecipue caussam oratoribus inculcat,
quod in affectibus illis praesertim qui mise-
ratione constant, facile praecipuus et admi-
randus maxime est; facit imprimis quod
de summis oratoribus Tullio ac Demosthene
memoriae proditum est: quorum alter ad eloquentiae

studium

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Studiis ab hujus Poetae lectione animos sumpsisse dicitur, cujus ille Tragoedias non semel excerpsit; alter vero pater quodammodo, ut ipse ad Caesarem scribit, ad Homeri magniloquentiam et ad Euripidis vera praecepta conferre consueverat; Plutarcho teste, quum a C. Popillio Laena quaereretur ad necem, in lectica Medeam Euripidis lectitans inventus est: quod quidem argumento fuerit eum hoc Poeta familiariter usum, quemadmodum tunc fortasse quum ad minuendas fugae ac temporis funestissimorum molestias, tum vero ad accendendam orationem suam in Antonium, qui id temporis, ut omnes norunt, tamquam furia ac peste afflictam patriam insectabatur. Utrumque autem et in Medea et in ceteris summi illius Poetae apprime moratis fabulis assequi commode poterat: quum ille ex Aristotelis sententia omnium Poetarum sit maxime tragicus.

13. Famil. 15.

Poet. part. 71.

Quid enim tristius, quid miserabilius dici aut fingi potest luctu, gemitu, squalore, lacrymis infelicissimi Jasonis non salutem sibi sed innocentissimorum filiorum cineri atque ossibus solatium aliquod ac sepulchrum frustra efflagitantis? Quid autem acrius ac terribilius quam quod furibunda conjux vel thoro pulsa ac sempiterna turpitudine affecta, vel prolis nuptae sanguine atrata, et in ejus adhuc nece fervens viro perjuro, ingrato, perfido exprobrat, ac imprecatur. Quid quod maestissimam Hecubam vix patria, regni, conjugis totque filiorum fatis ereptam hinc Polyxenae Achillis tumulo devotae cineres, et Polidori infanda hospitis proditione in mare demersi ejectum cadaver unis lacrymis prosequentem, hinc Deum hominumque fidem in tanti facinoris vindicem efflagitantem inducit? Quid quod Trojanis caedibus superstites virgines, et matres cum parvulis filiis acerbissimum servitutis jugum subeuntes, et extremum patriae

parentum, conjugum

BIBLIOTECA CIVICA UD...

Parentum, Conjugum, Filiorum cineribus femineo saltem
julatu plorantes depingit atque imitatur?
Quid quum aut furentem Herculem, aut Oedipi
filios mutuis se probris, mutuis vulneribus
insectantes, aut Orestem Furiarum taedis ar-
dentibus agitatum ac gestientem et conscelera-
tam materno sanguine dexteram in se ipsum
jam jam intorquentem sub adspectu consterna-
tae multitudinis constituit? Quid quum
viduatis thoris erumpentes Argi mulieres
pro salute communi, pro conjugum, Filiorum
stratorum ~~[illegible]~~ ossibus circa
Thebana moenia feris avibusque projectis
Athenas deprecatum ducit, quum catenas, ver-
bera, secures, sociorum cruciatus, sanguinem
innocentium, exsanguium corpora mortuorum,
moerore Parentum ac propinquorum ingenti
clamore efficientes, ut tanti facinoris vindex
tandem exurgat, ipse quasi gemebundus et
supplex conatur? Quid in lacrymas vel
eis invito exprimat? Quid in Theatra plan-
goribus compleverit ac lamentationibus?

Haec, Au. Opt. haec sunt divina divini
Poetae portenta: haec quae Julii studium de-
tinere poterant in tanta rerum omnium despera-
tione et vehemens illud ac perturbationum dicen-
di genus quod ipse ab adolescentia in hor-
is, maxime in Euripide conformaverat, nisi
obstitissent fata, in dies vegere atque inflam-
mare. Haeccine domina illa Theatri,
Domina Athenarum, domina animorum omnium
et moderatrix oratio intra poeticos fines
consistat? Haec Euripidi, haec majorum gen-
tium Poetis omnibus nominis immortalita-
tem, et saeculorum omnium commendatio-
nem pepererint, quin orator, cujus in mo-
tionibus miscendis atque agitandis praecipua
cura praecipua laus continetur, inde pro-
ficiat, atque in rem suam transferat quo
iisdem perturbationibus et clamoribus curiam
compleat ac forum?

Minime quidem, ita vos dii ament,
id minime

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

id minime patiemini AA. Opt. Forojuliensis provinciæ spes amplissima, et Ladium meorum quicumque ii tandem sint, decus atque ornamentum. Juvabit immo eo diutius ac diligentius in Poëtarum studio versari, quo plenius vobis ad sacræ potissimum Eloquentiæ laudes efflorescentibus ex eorum fonte ea sunt haurienda, per quæ et in rebus spiritus, et in verbis sublimitas, et in affectibus motus omnis existat. Nusquam enim (ut hoc etiam extremo hoc orationis loco attingam) necessarium magis Poëtarum præsidium, quam in ea, quæ nunc ferme in usu est, Eloquentiæ parte, quæ sacras Orationes complectitur. Enimvero præterquam quod in hac sphæra occurrunt, quæ ut supra cum D. Dionysio notavimus, poëtico instrumento omnino indigent; plurima vero, quæ quo longius majestate rerum atque amplitudine forensibus ac civilibus negotiis præstant, eo etiam amplius dicendi genus requirunt, majorem sententiarum gravitatem, majorem denique verborum splendorem; tot ac tanta sunt omnibus cognita ac pervulgata, ut nisi ea Orator gravitatis ac novitatis colore scite possit ornare, languant omnino atque deficiant: omnia tandem, aut fere omnia hujusmodi, ut animorum motus imprimi requirant: Quæ quidem singula a Poëtis petenda esse confirmavimus.

Vos igitur quicumque famam et decus in Eloquentiæ studiis concupiscitis, vos

    Nocturna versate manu, versate diurna

Incumbite animis ad eas facultates, quas omnis ubertas orationis, omnis numerosa et ab vulgari abhorrens sermonis elegantia, omnis denique animorum motus continetur. Excolite officio, excolite studium dignum ingenio, dignum ætate, dignum splendore vestro, nobilitate patriæ, majorum gloria, omnium tandem amplissima de vobis expectatione. Valeat apud vos AA.

BIBLIOTECA CIVICA UD

apud vos dociles, atque optimae indolis praeditos
adolescentes, valeat sapientissimorum Philosopho-
rum auctoritas, valeat Rhetorum praestantissi-
morum consensio, valeat optimorum Oratorum
exemplum, valeat tandem insitum quoddam
in iis, licet ~~per~~ me non satis accensum
rationis lumen: quod vel in hac dictioni-
bus meas aliquando magis magisque illustrabitur
~~[illegible]~~ ita ut ab omnibus perspici
possit; quid scilicet aureum illum Longini
de sublimi orationis genere librum explan-
demus. Tunc nempe ea quae Rhetorum
ille perspicacissimus Oratori futuro ad subli-
mitatem assequendam inculcat, cum iis confe-
rentes, quae in Virgilio praesertim, Horatio,
atque Euripide vobis notanda proponam
facile quidem intelligetis ad hoc necessariam
omnino esse poetarum lectionem.

Vos vero, Amplissime Patriarcha
et Auditores ornatissimi ex his plane co-
gnoscitis quae mea sit in agitata quidem,
sed nondum diremptae controversia, in qua
Oratores inter et Poetas de vi ac praesidiis
ad animos hominum permovendos acriter
disceptabatur, explicata sententia. Iam
tamen ut vestro meus judicio sufficiam
facit ingenii hujus mediocritatis vel
potius tenuitatis in judicando mea ~~[illegible]~~
conscientia, tum vero sapientiae aequitatis,
et vestrae erga me mihi jampridem spectatissimae bene-
volentiae grata ac sempiterna recordatio. Quas dum
in Te, Praesul ampliss. venerabundus intueor ~~[illegible]~~
tam praesertim quam suspicimus ~~[illegible]~~ admiramur
quotiescumque dicentem audimus, singularem
~~[illegible]~~ prope divinam in animis permovendis vim
ac facultatem memoria repeto; non possum
quin vehementer animo commovear, atque in tua
auctoritate omnino conquiescendum statuam. Quod
mihi quidem qualecumque, in partem suffragium
meas jucundissimum erit, dum hoc tibi certo
persuadeas mihi voluntatem non defuisse, quominus
Juventuti huic, quae mea potissimum curae est,
perutilem caussam propugnarem.

Dixi.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

BIBLIOTECA
UDINE

Oratio III.

Habita Utini III. Kal. Decembr.
MDCCXLV.
Coram Daniele Delphino Patr. Aquil.
ad instauranda studia

Arg. Studium Historiae necessarium esse Oratori.

Etsi magnum fuit quoddam onus, atque haud scio an in Rhetoricis nobis omnino majus, in hac certe ingenii mediocritate longe maximum, quod mihi ultro suscipiendum putavi tum quum duobus abhinc annis Lectissimae Juventuti huic ad Eloquentiae laudem efflorescenti me summi atque in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis perfecti Oratoris formam subinde exhibiturum recepi; ea tamen fuit vel tum vestrum omnium erga meos qualescumque conatus humanitas, ea quorundam Adolescentium ad eos ipsos progressu haud sane in hisce studiis vulgari confirmandos felix quaedam conspiratio atque consensus, ut ne dum animo hactenus non defecerim, sed dummodo vos eadem humanitate hoc tantum oneris aliqua ex parte allevetis, id quod suscepi, studio et industria me perlaturum plurimum adhuc confidam. Magna inquam, atque omnino ardua, Opt. Adolescentes, in dies conamur; sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, ut semper amavi, ingenium, studia, mores vestros; atque incendor quotidie magis non desiderio solum, (quo sane conficior) primos laborum meorum requirendi fructus, lectissimam adolescentium coronam illam, in qua biennio elapso licebat fortasse mihi quodammodo gloriari; sed etiam spe minime dubia, eam quam ingenio et industria

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

ingenio et industria, tum vero optima erga me voluntate ac studio injecistis vos ipsi, qui mihi hoc anno ad eloquentiam estis instituendi. Alacres igitur, atque assidui uno opere hanc incudem diem noctemque tundentes, optimam Oratoris formam ex iis conabimur paulatim elicere quam olim excogitarunt Principes in hac arte viri Aristoteles, Hermogenes, Longinus, Tullius, Quintilianus. Qui quum ad hoc ipsum non assiduam modo praestantium Oratorum clarissimorumque doctorum, quemadmodum superioribus annis ostendimus, sed eloquentissimorum etiam Historicorum lectionem vehementer requirant, nostrum erit hoc anno ratione atque argumentis id ipsum pro viribus confirmare. Quod ut majori qua fieri potest vestrum omnium utilitate ac fructu praestare possim; in eo mihi praecipue enitendum puto, ut ostendam, non profano tantum et civili, sed sacro etiam et Ecclesiastico Oratori necessariam esse Historicorum Lectionem. Non enim causidicum nescio quem aut rabulam de trivio, nec declamatorem aliquem de ludo oratione hac nostra conquirimus; sed eum virum qui vel in foro possit opem ferre supplicibus, vel in curia languentes labentesque animos aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, vel inter hostium tela incolumis una oratione servare, vel populi motus in concione compescere, eumque a vitiis deterrere, ad virtutem incendere ac inflammare. Atque id quidem eo libentius facio, quo diligentius in eo mihi estis instituendi, ut vel probi in foro causarum patroni, vel optimi in curia cives, vel in templo solliciti populorum moderatores

eloquentia vestra

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

eloquentiam vestram ad communem utilitatem et decus positis aliquando conferre. Quod dum praesto, et oratorem per ea praecipue loca, in quibus nostris hisce temporibus consuevit eximie versari, pone sequor, quaeso diligenter attendite.

Sed antequam in eam orationem ingrediar, quae est propria nostrae quaestionis, libet aliqua praefari de ratione Historiae quam valde vobis commendatam velim, nonnulla etiam de ejus in suo genere utilitate: quae instituto nostro commode praefulciantur, ac praemuniantur. Jam quod ad primum attinet: nomine Historiae non intelligimus hic nisi rerum publice gestarum diffusam et continuatam narrationem: ita ut licet hujusmodi vocabulo quarumlibet rerum vel nudam et simplicem expositionem signentur aliqui, quemadmodum Aristoteles, qui libros eos, quibus animalium naturas persequutus est, vocavit historiam animalium, Theophrastus historiam stirpium earundem descriptionem, C. Plinius rerum in universitate naturae maxime notabilium delineationem libros naturalis historiae: atque haec eadem ad optimi Oratoris institutionem plurimum possint conducere; nihil tamen eorum sit, quod ad hoc nostrum institutum pertineat. Neque Philostratus quum vitam Apollonii, aut Sophistarum, neque Laertius quum vitas Philosophorum, neque Plutarchus, Cornelius Nepos, Suetonius, Aelianus, Lampridius, caeterique hujus doctrinae homines, quum vitas Imperatorum, aut aliorum virorum illustrium scripserunt, quicquam afferunt, quod in rem nostram derivandum censeamus. Hujusmodi enim narrationes, quamvis et hae aliquando oratoribus publicis

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Oratoribus servitiis, ne historia quidem nomine appellandas esse ipsemet Plutarchus nos docet. Multo vero minus id libris iis tribuemus, qui quamvis aliquid historiae utcumque simile contineant, ne tamen vera commentitiis narrationibus concluduntur, quas ad pueros, et viros etiam aut mulierculas avocando similes inanibus fabellis detinendos otiosi homines, maximo bonarum litterarum, immo ingenuarum aliquando morum detrimento, superiori praesertim aetate (atque utinam non etiam nostra!) comminisci consueverunt. Hoc tam gravi dignam nomine, et ad quaestionem hanc nostram dirimendam eam unam facultatem statuimus, quam quod rerum publice gestarum seriem complectitur, magistram vitae Tullius appellavit. Atque id optimo quidem jure.

Si quis enim (quod secundo loco innuebamus) ita historiae studeat, ut eventa dum notat animum referat ad caussas, in easque attente inspiciens rationem quaerat, cur hoc factum, illud omissum sit, atque hinc inopinati exitus, incommoda, clades; inde optata, fortunae, salus contigerint; facile aliorum exemplo quid expetendum, quid fugiendum maxime sit animadvertit; atque inde ipse sibi optimam rectissimamque vitae rationem instituet. Hoc nimirum illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, ut inquit Livius, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi, tuaeque reipublicae quod imitere, capias; inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vites. Quod si Horatius de Homero ausus est affirmare, melius eum, ac planius Chrysippo, et Crantore

In Proem.

ac caeteris Philosoph.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

ac cæteris Philosophis docere quid honestum, quid turpe, quid utile, quid inutile sit; annon longe id verius de Historicis quis dicat, ex quibus tamquam ex irriguis sincerisque fontibus præclarissima ea facultas derivetur, quæ ex memoria præteritorum, et futurorum providentia consurgit, quamque Prudentiam appellamus?

Enimvero quum hæc nihil aliud tandem sit quam constans et diuturna eventuum observatio, rerumque præsentium et futurarum ex præteritis deducta scientia; faciles autem homines quid multis hominibus evenerit quum intelligunt erudiantur; quid, amabo vos, ad hoc magis conferat ipsa Historia, quæ res gestas summorum Regum, potentissimarum civitatum, bellicosissimarum nationum continenti oratione persequitur? quæ velut in tabula graphice depictos exhibet varios non unius tantum familiæ, aut civitatis, sed plurium aliquando populorum mores, instituta, leges? quæ adversa illustrium Imperatorum, sagacissimorumque Patrum stratagemmata, artes, insidias in lucem educit? quæ velut ob oculos ponit decertantium Ducum discrimina, spem potiundi, metum amittendi, novas repente turbas publicæ rei statum vel evertentes, vel plurimum labefactantes, instructissimos exercitus exigua aliquando manu fusos ac cæsos, et quos sæpe spoliantes atque exultantes vidimus, eosdem repente omnibus uno prælio fortunis eversos, urbes captas, imperia deleta. Quæ omnia profecto nisi eum, qui in singula attente inspiciat, ac diligenter notet quid ex quo evenisse verisimile sit, inprimis erudiant; nullam certe, aut valde dubiam ac per-

difficilem formandæ

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

difficilem formandæ prudentiæ rationem nobis relinqui fateamur necesse est. Pervulgata enim Philosophorum præcepta, quæ ad nos ipsum instituta sunt præterquam quod ex ipsis Historiæ fontibus dimanarunt, atque hæc eadem quid agere homines debeant, Historia vero quid egerint doceat; adeo præterea abdita, atque abstrusa, adeo incerta ac dubia, adeo in primis rerum caussis et in communibus latissimeque patentibus monitis occupantur; ut difficile admodum aliquid in ipsis acutiora ingenia, nihil, aut fere nihil hebetiora proficiant. Ab Historia contra facillime erudiri homines, et incredibili cum voluptate erudiri illud argumento esse potest, quod vel imperita multitudo quæ ab illa aliquando perceperit memoria retinet, ac ea sæpe in rem suam tamquam rationes atque argumenta commode usurpat: hoc vero quod hujusmodi facultas omnium studia allicit, aures tenet, animos mulcet: ita ut vel parvulos pueros nulla re magis quam narratiunculis duci videamus.

Nec vero magni refert, prudentes multos fuisse homines, quod præ cæteris de Ulysse accepimus, admirabili quadam, ac prope divina in agendis rebus sapientia præditos, quam nec a Philosophia, neque ab Historia, sed ab usu rerum multum diu comparaverint. Longe enim et delectatione et utilitate præstare ea facultas existimanda est, in hac præsertim temporis ad vivendum concessi brevitate, in his perpetuis vitæ occupationibus atque incommodis, quæ nos brevi, nullo nostro periculo sed aliorum dispendio, sedentes in otio doceat quemadmodum ab omnibus quibus illi

perculsi sunt

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

periculosi sunt, tuti fortunae telis, cautius ac sapientius sit inter fortunae vices atque errores actiones nostras ad veritatem ac salutem dirigamus. Longe inquam pretiosior hujusmodi facultas existimanda est illi, quam nonnisi post longam aetatem, post varios casus, post mille rerum discrimina, multis peragratis provinciis, cognitis atque inspectis plurimis populorum moribus, intimis principum virorum penetralibus frequentatis, quemadmodum ipsi illi Ulyssi contigisse novimus, difficillime tandem unus aliquis nanciscatur.

Jam vero haec omnia, quae generatim de Historia disserentes adnotanda censuimus, si ad gravissimum Oratoris munus scite atque opportune referantur, unusquisque vestrum profecto, sapientissimi auditores, intelligit, quam maxima, et quam necessaria momenta ad eum formandum habere. Si enim is velit vel in foro atque in judiciis versari, quae non illi ab Historia paene depromenda erunt cum ad causas optime constituendas et confirmandas, tum ad ornandas et alendas quodam quasi succo ac sanguine, colore quodam et specie, quae teneat intuentium oculos, atque eos vi sua prorsus singulari vel adversantes et repugnantes ad se convertat et rapiat.

Nam si primum spectemus; quum Orator ex principum in hac arte virorum praescripto optime callere debeat non ea modo quibus mores formentur, et quae statutis ac legibus Civitatis sancita sunt, sed ea etiam quae ad rerumpublicarum pertractationem, quaeque ad Patrum instituta ac mores pertinent, ne peregrinus ac pene quasi in iis

etiam quae

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

etiam quæ turpe sit e civibus quemque ignorare,
judicibus videatur. sibi ante omnia perfecto
rerum publicarum gestarum seriem, omnemque patriam
memoriam evolvendam esse, constituat necesse
est. Novimus enim eam omnia complecti
quæ pertinent ad usum civium, ad mores ho-
minum, ad jura hominum, ad leges Magistra-
tuum; quæ versantur in ratione reipublicæ,
in consuetudine judiciorum in natura, in
moribus civitatis: atque hæc eadem ita complecti,
ut eorum causas et progressus, quæque ex alio
in aliud vicissitudo atque mutatio consequuta
sit, diligentissime persequatur. Ob quam
quidem causam sapientissimi quique Jurispru-
dentiæ magistri cum legum studio diligen-
tissimam quoque annalium curam susci-
piendam putarunt: rati scilicet pretiosissi-
mam eam facultatem, quæ institutis, quæ
ingenio, quæ moribus Romanæ potissimum
gentis innititur, sine Romani imperii,
totiusque antiquitatis notitia neque intelli-
gi neque omnino posse consistere. Atque
hæc omnia quam vel in forensibus causis
necessaria sibi futura sint tum demum
Orator intelliget, quum eum adversarium
nanciscetur, qui vel rerum hujusmodi igno-
rationem reprehendere, vel alienum ac
malum earundem usum sciat in rem
suam detorquere: quo nihil sane tur-
pius, nihil quod causæ magis officiat, exco-
gitari aut fingi potest.

Nec vero id raro admodum posse
contingere existimandum est, præsertim
apud eos Judices, qui in libera civitate
jus dicundo consideant, quosque magis
sæpe moveant majorum exempla, quam
argumenta ea, quæ ex causæ visceribus pe-
tita in medium afferre possit Orator. Tangit
quippe eos

BIBLIOTECA UNIVE

quippe eos unum Libertatis studium, et dum quid ii egerint, per quos incorrupta illam stetisse intelligant, mature percipiunt religioni habent vel transversum unguem ab eorum sententia recedere. Quod quum animadverteret Quinctilianus, qui præ ceteris Artis Scriptoribus in eo optimo quidem jure gloriatur, quod ausus sit dare mores Oratori atque officia assignare, pluribus ac gravissimis ibi verbis Historiæ studium inculcandum censuit, ac tum præsertim quum illum præmonuit de maximo ejusdem in judiciis usu ex cognitione rerum exemplorumque, quibus, ut idem inquit, inprimis instructus esse debet "Orator, ne omnia testimonium expectet a "Litigatore, sed pleraque ex vetustate diligen"ter sibi cognita sumat, hoc potentiora, "quod ea sola criminibus odii et gratiæ vacant." Nimirum optime a Tullio didicerat commemorationem antiquitatis, exemplorumque prolationem summa cum delectatione et auctoritatem orationi, et fidem afferre. Quod quam commode ipse ille Romanæ Eloquentiæ Parens expertus sit, illud inprimis declarat, quod in suo de Claris Oratoribus Libro laudi sibi ducat, neminem ante se fuisse, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret. Consueverat enim ille, in publicis præsertim judiciis validissimis hujusmodi telis uti, tum ad deterrendos, tum ad confligendos adversarios, quibus raro admodum, et vix, aut ne vix quidem contigit eorum aciem perstringere, vel hebetare.

lib. XII. cap. 1.

lib. X. cap. 1.

de claris Orat. n.° 120.

cap. 98. n.° 322.

Et vero qui reum aliquem in judicio publico sibi defendendum assumserit, an ejus attingere caussam poterit, nisi antiquiora judicia, modo similia quibus utatur, modo

contraria ut in

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

contraria, ut in se districtum ferrum retundat vel saltem declinet, apprime noverit; nisi Judicum animos ad graviora criminis memoriam revocaverit; nisi privatam causam cum publica, proprium periculo cum communi scite conjunxerit. Quemadmodum ipsum sepissime Tullium factitasse, ejus fere omnes causae capitis, quae ad nos pervenerunt, plane declarant. In quibus quae non illi hinc a domestica, inde ab externa Historia mutuata est? Cujus memoriam criminis vel ad amplificanda Verris flagitia, vel ad extenuandum Milonis facinus ab ultimis Reipub. temporibus non repetit? An non sibi ipsi minus videtur indulgere quum a quaestione aliquando digressus in immenso, ut ita dicam, Historiae campo vagatur, nunc ut animum Judicis a criminis atrocitate retrahat; veluti quum Sextum Roscium Amerinum parricidii accusatum defendit, vel Caji Rabirii perduellionis rei causam agit; nunc ut eum diuturnitate causae defessum erigat, quemadmodum in Planciana: nunc ut orationis varietate et copia, ut in Sextiana, alliciat, moveat, delectet, flectat. Nihil enim ad hujusmodi assequenda historico in his nitore opportunius, si Fabio credimus, quod "Historia alere "orationem quodam molli jucundoque succo "potest." lib. x cap. 1.

Quid si e foro atque ex judiciis in senatum, in curiam, in augustam illam patriae amplitudinis, mentis, consilii publici arcem clarissimis Patrum monumentis illustrem, emigrandum oratori contigerit? An non illi hoc necessarium prorsus Antiquitatis studium futurum putamus? Nisi forte minori in publicis, quam in privatis negotiis usui, e ad Rempub. bene administrandam aliquid posse

confidat.

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

confidat. Aristoteles certe, qui sapientissime de
reipub.cæ ratione scripserat, quod ad Oratorem
instituendum accessit, ubi ad gravissimum — De art. Rhet. Lib. 1. text. 162.
ejus in consultationibus munus ventum est,
constanter pronunciavit, ei in publicis consi-
liis necesse omnino scire "quot sint Rerum-
publicarum genera, et quæ cuique generi pro-
sint, et quæ interitum afferant". Præter hæc — ibid. text. 155.
etiam opus esse non tantum suæ Reipublicæ
bella, sed aliorum etiam populorum animad-
vertere, et quem exitum illa habuerint spectare:
re: quum e similibus rebus similia evenire
consueverint". Tullius vero, qui in Romano
Reipub. usu atque administratione summi illius
Philosophi monita expertus fuerat, ea in suo
de Claris oratoribus libro, quem consumta jam
in hisce exercitationibus ætate ad Brutum
scripsit, amplissimo hoc suffragio comprobavit.
"Cognoscat etiam orator, inquit ille, rerum — n°. 120.
gestarum, et memoriæ veteris ordinem, maxi-
me scilicet nostræ civitatis: sed et imperiosorum
populorum, et regum illustrium". In iis vero,
quos de Oratore Quinto fratri nuncupavit
hæc in eandem sententiam sub persona Cras-
si futuro Oratori præcipit: "Percipienda omnis — Cap. XXXIV. n°. 159.
antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina Reipub.
jura sociorum, fœdera, pactiones, causa impe-
rii cognoscenda est".

Et vero quotusquisque est, qui gravissimis
hisce præsidiis destitutus suam bene capessere
Rempub. possit? Quis, qui in tanta rerum igno-
ratione salutare eidem, civibus probabile, sibi
autem decorum consilium se daturum præsumat?
Ingens imminet bellum, agri ferro atque igne
vastantur, abiguntur armenta, familiæ abri-
piuntur: pro bello dicenda sententia est. An
id quisquam præstare possit, quin prius ab
Historia didicerit quæ optima ac tuta sint

inter hæc

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

inter haec consilia, quae providentia, qui apparatus, quae disciplina maxime necessaria: quibus praecipue copiis rem publicam bene majores administraverint, quae sint hostium, quae sociorum opes, qui animus, qui mores, ita ut alibi hi, ibi vinci facilius possint? Acriter praeterea inter Patres disceptatur, num ad bellum commodius suscipiendum antiqua foedera confirmanda, an vero nova ferienda sint: quorum alterum explorata sociorum fides, alterum validiores opes ac nervi suadeant. Num ad haec viriliter exequenda quisquam audeat qui publicam omnem sociorum rem, qui omnia et belli et pacis inter eos monumenta, qui foederum rationem et jura, qui artem denique totam quae vel ad vetera confirmanda, vel ad nova sancienda, vel ad utraque ferenda opus est, probe non calleat? Haec autem ubinam gentium extra historiae fines inveniet?

Sed fac nondum inter haec Oratorem nostrum adeo antiquitatis cognitione egere ut sine illa bene de Republ. mereri non possit. Bellum necessarium erat, atque id idem contra nonnullorum stupiditatem, seu potius ignaviam persuadendum satis superque habuerit probasse uti vehementi quodam et concitato orationis genere: reipsa hac vel nolentes in suam sententiam deduxerit: jamque omnis belli apparatus in promptu sit. Quid si cives, ingruentibus hostium copiis et caedem ac vastitatem longe minitantibus detrectent pugnam, et turpissimam potius malint servitutem servire, quam in dubium ac periculosum certamen descendere! Poterit tum credo verbosa et popularis eloquentia eos animos addere, eam virtutem

iniicere

BIBLIOTECA CI[illegible] UDINE

inicere, quam nec Patriae decus aut salus, nec senum squalor et lacrymae, nec filiorum et conjugum ejulatus huc usque injecere. Immo vero, ita me dii ament, surdis narrabit fabulam Orator, nisi injustum eorum timorem commemoratis suae, vel aliorum Civitatum gravioribus ac praesentissimis periculis, quae saepe pugnando vitaverint, cautus noverit paulatim depellere; nisi delicet hostium vires dicendo extenuare, sociorum augere praesidia, exploratum tot victoriis suae Civitatis robur ac bellicas virtutes certis monumentis amplificare; nisi eos ad praeclara quaeque fortiter pro patria obeunda amplissimis majorum exemplis possit incendere: quod nemo unus quidem certe sine multa rerum gestarum cognitione unquam praestitit. Mitto jam ea quae ibi ab una Historia petenda forent, si quos ad arma vocavit eosdem in castra sequi, atque acie instructa ad pugnam inflammare opus esset: Norunt enim omnes hanc eloquentiae partem in historicis regnare: Ac, ne artis fines praetergrediamur, coepto jam bello et magna ex parte gesto, Oratorem nostrum diuturnitatis ejusdem pertaesum, et pacis conditiones serio cogitantem satis nobis sit animo fingere.

Populum Rom. accepimus illum ipsum qui gentes domuit immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, qui numerum Hispanorum, qui Gallorum robur, qui calliditatem Poenorum, qui Graecorum artes eximia quadam, atque omnino singulari providentia superavit, ac plus pene parcendo victis quemadmodum sapientissimus ille Carthaginensium Hannibal animadvertit, quam vincendo imperium auxit, vel in

Liv. lib. XXX. cap. 42. sub finem.

ipsis ad

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

ipsis ad foedus feriendum a majoribus institutis ceremoniis sollicitum adeo atque anxium fuisse ut religioni habuerit, ne ab illis vel tantillum unguem recederet. Quod si adeo in minimis providentes, quam morosos eos fuisse existimatis quum de pacis conditionibus ageretur? Novimus certe eos vel in fatali et lugubri contra Poenos bello, vivo adhuc Hannibale, acerrimo illo Rom. nominis hoste, qui urbis atque imperii excidium jam inde ab adolescentia patriis Diis jusjurando devoverat, atque illud tribus subinde ad Trebiam, Trasimenum, Cannas foedissimis illatis cladibus tantum non assequutus fuerat, tum etiam, quum, pacem petentibus Poenis, omnia sibi fausta ac prospera expectanda erant, adeo consultando cunctatos esse, ut parum abfuerit, quin amplissimam eam tam acerbi, tam diuturni, tam calamitosi belli conficiendi occasionem amitterent. Adeo persuasum erat viris illis sapientissimis, qui Romanae libertatis custodes ac vindices de foedere cum potentissima civitate ineundo deliberabant, nullum, quum de gravissimo pacis negotio ageretur, nimis cautum consilium, nullam nimis anxiam curam ac providentiam futuram.

Jam vero quid consilii, quid gloriae, quid salutis ab eo sibi respub. polliceatur, quem gravissimae hujus provinciae ignarum veteres annales non doceant? Quid ille boni in hoc omnium difficillimo atque ultro citroque laboris, periculi, detrimenti longe referentissimo negotio providere, quid agere, quid statuere tandem possit qui nesciat hinc ex sua, inde ex aliarum civitatum monumentis eam artem elicere, qua hostium subinde molimina praesentire, qua fraudes

detegere

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

deligere, qua praestigias et captiones exagitare possit, atque depellere? An non de ipsa aliquando mittendae, vel recipiendae legationis ratione ac modo dimicanda potest disceptatio suboriri? An non minutissima quaeque excutienda sunt, quae ad civium, quae ad sociorum usus pertinent, quae in foedere, quae in sociorum foederibus icta sunt, quae versantur in opportunitate vel difficultate commeatus, negotiorum, annonae, quae religiones, quae leges, quae jura spectant, ne quid detrimenti aut dedecoris respub. capiat; ne dum pacem cum hostibus constituimus, sociis belli caussam iniiciamus; ne pacis nimis cupidi, bonitate ac facilitate nostra ferociorem impotentioremque hostem reddamus, ne pax quam expetimus, dulce illud quidem et jucundum, ac re ipsa salutare, sed insidiarum et discriminis plenum nomen pactio servitutis potius quam pax futura sit? Jure igitur Cicero in hujusmodi caussis longe exercitatissimus in iis libris quos ad optimum oratorem instituendum conscripserat, ibi hoc ipsum totidem verbis inculcabat: "In "caussis publicis judiciorum, concionum, senatus "omnis haec et antiquitatis memoria, et publi-"ci juris auctoritas, et regendae reipublicae ratio, "tanquam aliqua materies iis oratoribus qui ver-"santur in Republ. subjecta esse debent." Unde enim facilius, ut ipse alibi animadvertit, quam ex annalium monumentis res bellica, aut omnis reipub. disciplina cognoscitur?"

1. de Orat. cap. XLVI. n.° 201.

In Hortens. apud Nonium v. cognoscor.

Sed enim si adeo in foro, in judiciis, in curia non opportuna modo, verum etiam necessaria oratori est historiae cognitio; profecto eo magis tum fuerit, quando non cum judicibus amplius, non cum patribus ac senioribus, sed cum populo res illi futura

est

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

est, quo magis praesertim hic vero memoria
indiget, quippe qui multo minus rationibus
atque argumentis identidem moveatur. Nam
praeterquam quod vulgus eodem vel etiam
majori sensu afficitur dum historiae dulcissi-
ma recordatione pascitur; id praeterea haec
in eo praestat, ut quod illud per se iners
atque indoctum vim ac robur argumentorum,
subtilioresque ratiocinationis nequaquam
satis possit percipere, et vix, aut ne vix
quidem ea aliquando attingere; exemplorum
ope jam commode quae agitantur intelligat,
jam vero veritatem haud aegre cognoscat,
jam in iis quae ad bene beateque vivendum
conducunt, opportune erudiatur, jam revoce-
tur a vitiis, et ad virtutem alliciatur.

Quare mirari desinamus quid caussae
fuerit, quamobrem Christus Dominus, qui mi-
ra adeo atque abstrusa et in immensitate
mentis suae penitus abdita genti <u>durae</u>
<u>cervicis</u>, et <u>incircumcisi cordis</u> explanatu-
rus advenerat, non persuasibilibus humanae
sapientiae verbis, ut inquit Paulus, quemad-
modum ea praesertim aetate Philosophorum
natio factitabat, sed jam petitis ex Sacrorum
Annalium, vel ex Patrum memoria oppor-
tunis exemplis, jam parabolis ad historiae
speciem a se ipso in rem suam confictis uti
consueverit, quotiescumque imperitae multitu-
dini arcanum aliquod referendum erat.
Noverat nimirum ille, cui manifesta sunt
omnia, quo homines inopes ingenio ferantur.
Quam optimi Praeceptoris in docendo consuetu-
dinem quum ejus Apostoli, atque hinc subinde
Discipuli in eo praesertim quod pertinet ad
Historiam, quae maximas in dies rerum nova-
rum accessione augeretur, religiosissime ser-
vaverint; supervacaneum omnino fuerit

plurima ac pene

BIBLIOTECA
UNICA
ULNE

plurima ac pene dixerim infinita, quae in hanc
rem adduci possent, argumenta consectari, ut
Ecclesiasticus Orator Historiae studium insignis
commoditatem habeat; nisi quod nuper quo-
rundam hominum vel oscitantia, vel negli-
gentia cum contemptu aliquando conjuncta,
ut aliqua saltem ad hanc etiam orationis
nostrae extremam partem confirmandam affe-
ramus, importune nos monent.

Quod ut perfacile atque expeditum fiat,
memoria quaeso repetite, sapientissimi Audi-
tores, quod nemo vestrum ignorat, partem
maximam sacrorum Librorum, qui divini-
tus nobis ad rectam morum institutionem tra-
diti sunt, ac ipso caelesti afflante numine
vel ante, vel post Christi Reparatoris adven-
tum conscripti, historicis narrationibus conti-
neri: reliquos vero iisdem plurimum inspergi:
ita ut Deus Opt. Max. quo duce nihil non
recte, nihil non provide, nihil non sancte
fieri unquam potuit, in id potissimum visus
sit intendisse, ut non Moses modo veteris
legis secundum se Lator, augustissima Reli-
gionis mysteria, morumque disciplinam ab
Historia auspicaretur; sed caeteri quoque sa-
crorum Scriptores, ii etiam, qui a se ipso
dum inter mortales versaretur, traditam legem
erant promulgaturi, historica item perspi-
cuitate ac varietate insignem hominibus
suaderent. Ad haec ritus et caeremoniae, sta-
tuta etiam et decreta, quae subsequentibus
temporibus in Ecclesia Dei sancita sunt, sacris
Annalium voluminibus congregata ad nos,
veluti haereditas ab optimis sanctissimisque
Patribus per manus tradita, pervenerunt.
Praetereo ad haec ipsa, quae sacris libris con-
tinentur, cum veteris tum novi Foederis mo-
numenta commode percipienda in ordinis

annalibus

BIBLIOTECA CIVICA U

annalibus momenta esse maxima: quod experiuntur in dies qui ad Ecclesiasticam Historiam toto pectore incumbunt: atque satis mihi nunc sit ab oratore nostro, qui velit in Templo dicere, sacrorum Commentariorum curam exigere: quo illum onere nemo vestrum, credo, levabit, dum in ea tantum maiore insipiciat, quæ a nobis huc usque adlata sunt.

At enim hæc omnia vel a præstantissima illa ac vere divina facultate, quam quod in Deo rebusque divinis contemplandis unice versetur, Theologiæ opportuno, ac vere augusto nomine Patres appellarunt, vel a morum Philosophia, quæ ad sanctissimos Fidei canones exacta sit; quarum utraque ea omnia abunde complectitur, quæ ad vitam bene beateque instituendam pertinent; satis fuerit posse repetere.

Esto: quid illud? Non equidem ignoro, AA. Opt. ad hoc ipsum munus caste integreque in Ecclesia colendum plurimum, atque etiam maximum adjumentum a Theologia pendere, neque ab ea tantum, quæ omnia Religionis dogmata ex Ecclesiæ fontibus egregie recitans ad vulgus potius, quam ad sapientes homines videtur pertinere; sed ab ea imprimis, quæ eadem dogmata possit luculentis acutisque rationibus illustrare et contra oppugnantium perfidiam communire: atque id idem Deo auspice, vobisque faventibus necessarium omnino sacro Oratori futurum, aliquanto confirmabimus.

Et vero quid ita non? si præclarissima hujusmodi disciplina ea omnia complectitur quæ de Deo cogitans humana mens assequi potest, si nihil illa majus, nihil augustius, nihil divinius

unquam

BIBLIOTECA UD.

unquam excogitari aut fingi potest, cum ejus materia, subjecto Deus est, finis Deus, auctor idem Deus, forma ipsa digna Deo? Verum non ne ad hanc ipsam recte percipiendam necessarium prorsus sacrorum annalium studium? Si enim ut optimus ac doctissimus haud verum Scriptorum Canus animadvertit, iners est Theologus ille, qui profanam Historiam ignorat: quid de eo dicamus, qui ne sacram quidem teret? Visi forte minus ad Theologiam pertinent Mosaica narrationes, priscorum Patrum memoria, Apostolorum et Martyrum vitae, Acta Pontificum et Conciliorum, totius denique veteris disciplinae cognitio.

Accedit etiam, quod quum Theologi summa tantum Historiarum capita plerumque delibare consueverint, eaque identidem ut in rem suam opportune derivent, alieno quodam colore ac specie imbuant; nullo fieri negotio potest, ut Orator qui ea ab illis, non ab Historicis mutuari velit, minus commode, minusque recte, si non importune atque oscitanter usurpet. Quid enim aliud praestet qui relicto fonte rivulos consectetur? Atque id quidem certis non raro hominibus videmus contingere, in quibus nihil aliud oratoris invenies, nisi quod oratores videri cupiunt: quique propterea gravissimo huic oneri ferendo haudquaquam pares, quotiens ea in medium afferunt quae vel in scholis aliud agentes didicerunt, vel in alieno fundo expilarunt, vel ex Historicorum collectaneis (proh Deum hominumque fidem qui, quamque iniqui errorum fontes!) utcumque derivarunt; stomachum profecto, sin minus risum cordatis

Auditoribus

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Auditoribus movent. Complura enim effutiunt, quæ longe a veritate absunt, alia quæ moribus ejus ætatis ad quam referuntur, nequaquam conveniant, pleraque futilia atque absona, et licet vera, adeo tamen verisimilia nonnulla contraria aut pugnantia: uno verbo omnia, vel fere omnia extra numerum.

Porro agedum, si quæ supra in eandem rem disseruimus, minime videntur satis, cum tua ista morum Philosophia quam tamen aliunde oratori necessariam statuimus, age, cominus congrediamur. Ejus nimirum castissimis sanctissimisque præceptis vita nostra ad omnem felicitatem, ad integritatem et honestatem omnem tum privatim, tum publice conformatur: ejus enim argumentum est virtutum omnium ac vitiorum cognitio, ad eas toto pectore amplexandas, ad hæc longa animi aversione fugienda continens quædam, et rationibus atque argumentis confirmata cohortatio.

Egregie quidem, atque omnino vere. Hæc omnia, imo alia etiam majora, si lubet, præclarissimæ hujusmodi facultati, ad quam utinam adolescentes nostri cura omni ac studio incumberent! ex composito tribuamus. Verum enimvero quid illa tandem si cum iis conferantur, quæ præstat Historia? Nam si de ea Philosophia loqueris, quæ passim virtutum et vitiorum exemplis abundat; jam quod ad rem præsentem attinet, in ea statim incommoda recidis, quæ superius de Theologico studio disserentes animadvertimus: sin autem de illa quæ caret exemplis, scholastica, jejuna, supervacanea; tibi imbuy cane rigidos illos, et supercilii potius quam

virtutis plenos

BIBLIOTECA A UNIVE

virtutis plenos canones, quibus tamquam certis quibusdam finibus felicitatem circumscribis. Nihil enim horum ad populum permovendum quicquam afferat adjumenti. Longe aliud quippe est, si bene hominis naturam nosti, agere cum virtute, atque agere de virtute: hoc quivis fortasse possit; illud nonnisi qui bonitate quadam naturae, atque habitu prope divino ad virtutis exercitationem excultus sit.

Porro ut aliquem ad hunc ipsum habitum perducas, socraticas potius rationes quam clarissimis illustrium virorum exemplis urgeris? Age igitur; recita. Justitiam colito: fundamentum enim est perpetuae commendationis et famae, sine qua nihil potest esse laudabile, ex qua una virtute boni viri appellantur. Moderatricem commotionum omnium Temperantiam amplectitor: quaein scilicet animis adfert, atque eos quasi concordia quadam placat et lenit. Ut beatus illam dignitatis et nominis custodem ac vindicem qua in fide praesertim ac religione sanctissime servanda, proque ea doloribus et cruciatibus omnibus corporis alacriter perpetiendis cernitur, fortitudinem assequare, quanto conniti animo ac viribus potes, contendito: viri etenim propria virtus est, eamque cursus gloriae sempiternus consequitur. Prudentem te....

Sed haec jam satis superque. Astitantes audivimus omnia; nec tuis ipsis gravissimis monitis, in hac praesertim imbecillitate naturae, possumus quicquam tribuere praeter vacuam ac nudam admirationem et laudem. An haec enimvero pati possit humana conditio? Immo etiam nostrae si virorum fortium memoriam honore seculorum consecratam ex annalium monumentis repetamus.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

vegetamus. Em! ad historiam igitur con-
fugiendum.

Atque hujus quidem adminiculo, si sacri oratoris fungens munere ex sacris annalibus proferes ea, quae ad justitiam colendam sanctissimos viros, Noe puta, Job, Danielem perpetrasse olim accepimus, tum vero desiderio incendes conandi similia, ac aemulatione homines ad virtutem inflammabis. Quid enim non assequatur praeclarissimum illud Josephi adolescentis facinus qui vel inter aulae commoda atque illecebras ideo effervescentis aetatis cupiditatibus temperavit, ut ne periculum quidem capitis exhorruerit, quominus amoris impatientem atque jam blanditiis et querelis, jam precibus et minis, jam procacitate et amplexibus instantem dominam eluderet, sperneret, detestaret? Quid animi, quid roboris, quid virium non injiciat vel decrepitis et pusillis hominibus, vel imbecillis mulierculis hinc fortissimi senis, inde strenuissimorum adolescentum, et mulieris longe invictissima, quibus a proposito deterrendis ne Antiochi quidem satis fuit immanis crudelitas, vetus illa, sed nunquam satis inculcata recordatio? Expediuntur acerbissima quaeque tormentorum genera perinde ac non imbellis senex, sed robustissimus aliquis, et in arena diu exercitatus Athleta tentandus atque expugnandus foret. Nec tamen contra haec naturae cadentis quidem, sed sui servandi eo etiam magis objecta anxiis motibus obsequutus rapitur ad supplicium: ultro ipse erecta atque alacri fronte procedit, festinat, ruit. Instant minis, verberibus, rotis validissimi audacissimique impii regis satellites; jamque (proh scelus!)

pala nudatur

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

palam nudatur, jam virgis caeditur, jam igne, candentibusque laminis, catenisque plectitur exquisitissimis cruciatibus: quos inter acerrimus patriae religionis assertor, eminente animo in aliorum conplorationes ac gemitu haud secus movetur

" Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes:

atque os, oculosque, quos jam foede sanguis complevêrit, in caelum intendens, velut per quietem somniumque acerbissima quaeque intrepidus patitur. Quod si novis ingruentibus poenis laceratum ac semiustulatum corpus vix pro naturae conditione tanto supplicio par, in faciem tandem procumbit; viridior animus in extremo spiritu virium reliquias ciens, tantum roboris confectis artubus adiicit, quantum lectissimis adolescentibus tantae religionis ac fortitudinis aemulatoribus ad certamen confirmandis sit satis. Quanquam quid diutius moreris vel reluctantem animam fortissime senex, quo minus victrix in Patrum sinum evolet tandem et conquiescat? Adest jam, adest tantae constantiae ac firmitatis aemula mater, quae septem conjunctissimis filiis ad diversa certamina, sed ad eandem palmam properantibus animos addat, atque iis sensibus eosdem afficiat, qui tua virtute dignissimi videantur. Jamque si uti querula avis, cujus implumes pullos aut insidiosus anguis, aut durus arator nido decerpsit, circumvolat, obstrepit, gemit, ne sibi illorum quicquid nimius hujus lucis amor surripiat; velut Aquila patriae virtutis memor quae natos ad solis radios experiatur, nunc hos discerptos ac dilaniatos in ignes succensos rapere, nunc illos laceratum aegre trahentes corpus in ferventes ollas impellere, nunc membratim

Jam antea

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

jam antea excruciatum rotis implicare, illa caput, cervices, jugulum prohibentem ultro tortori subjicere: atque ipsa tandem tot inter acerbissimas dulcissimorum capitum cædes alacris atque exultans animam exhalare.

Hæc Adolescentes opt. hæc sunt, quæ ex locupletissimo Historiæ penu opportune deprompta eloquentiam alunt, animos permoveant, flectunt, versant, ac transversos agunt. Hæc quæ virtutes, non eas commentitias quidem, sed usu et exercitatione vera confirmatas mirifice commendant, atque homines earum præsidio munitos ad præclara quæque suscipienda facile cohortantur. Atque utinam per tempus liceret mihi in amplissima hac orationis parte vagari latius, et nonnulla saltem ex Ecclesiastica Historia in medium afferre, quæ ad rem præsentem nullo negotio illustrandam apprime conducerent! Quæ enim fortitudinis aut firmitatis exempla vidit unquam martyrum suppliciis toto orbe illustris arena, quæ justitiæ et continentiæ, cæterarumque virtutum monumenta vel vasti Ægyptiorum recessus, vel quæsita in urbium frequentia solitudini sedes, quorum jucundissima saltem recordatio æmulatione virtutis et gloriæ non excitaverit, juverit, expedierit? Quæ, ut te unam, cujus ut optimæ parentis vel cineres atque umbram colimus veneramurque, Aquileja urbs longe clarissima, quæ si te unam testem nunc mihi adhiberem, ex prisca annalium tuorum vetustate ad augendam hujus vim argumenti non suggererent.

Quanquam quid opus vetera consectari dum novis affluimus! En mihi jam unus

BIBLIOTECA CIV. UD.

jam unus testis sit non mortuus aut absens
in quo nullius memoria refellendæ liceat
mihi fingere si quid velim, sed vivus et
præsens, qui auctoritate, qui nomine, qui
dignitate omnium mihi fidem confirmet.
Te unum igitur

O et præsidium, et dulce decus meum!
te unum compellabo, amplissime Patriarcha:
te illum ipsum inquam, in quo virtutes
omnes altissimis defixas radicibus suspicimus
admiramurque. Unde gentium singularis
ac prope divina temperantia ista tua, un-
de gravitas, justitia, fides! unde in secun-
dis rebus æquabilitas, in adversis robur atque
constantia, quibus vel contra invidiæ, quæ vivis
vero dumtaxat sævit, obtrectationem, ad sempi-
ternam posteritatis memoriam, et quod caput
est, ad coronam jam inde ab adolescentia
tua certam et beatam tibi viam munisti.
Scio equidem complura accepta referenda
esse bonitati naturæ, alia domesticis etiam
exemplis, præstantissimæque communis
vitæ institutioni, quibus ad pietatem, hu-
manitatem, liberalitatemque non doctus modo
sed factus, non institutus, sed imbutus fue-
ris: neque dum veram hanc virtutum tuarum
quasi originem quandam conspicor, alteri quic-
quam detractum velim. Attamen in te
majora videmus, quam quæ ista præstare
tandem possint. Operosa illa ac semper
aliquid agens, et sibi ardua quæque vel
præter naturæ atque ætatis conditionem,
quæ obsolescat in dies, continenti studio
proponens, illa illa inquam severa, aspe-
ra, ac sollicitudinis, laboris, periculorum
plenissima vivendi ratio, qua Chromatios,
Valerianos, Bertrandos, gravissimos illos
hujusce tuæ sedis assertores ac vindices no-
bis mirifice repræsen-

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

bus mirifice respondentes, an non ab clarissima eorundem memoria dimanavit? An non hoc ipso laborum sacrorum multo refertissimo anno quum remotissimam, et longe lateque dispersam Dioeceseos partem, affecta adhuc valetudine, perlustrandam suscepisti, an non tibi ante oculos imago obversabatur sanctissimi illius Mediolanensium Praesulis, quem eodem isto tuo Sacerdotio in Ecclesia Mosacensi olim functum tibi prae caeteris ad imitandum proposuisti? Cujus toleratissimi viri dum voluntariam ac diuturnam in laboribus, in vigiliis in angustiis aequo animo perferendis alacritatem ac patientiam cogitatione complecteveris, recenti quodam robore ac spiritu incitatus, ad ardua quaeque viridior festinares!

Ac mihi quidem studio virtutum tuarum incenso, si modo singula liceret persequi, quod esset propemodum infinitum, eaque ad pulcherrima magni illius viri exempla scite referre, quae mihi, et quanta hinc ad tuas laudes sin minus amplificandas saltem adjudicandas, inde ad illustrandum hoc argumentum suppeterent! Tot certe ac tanta, quibus haud aegre Lectissimae Juventuti huic non illud ipsum solum, quod animo intenderam, sed id etiam persuaderem, te nempe vivo, atque incolumi redum caussam hanc aliis argumentis sed ne alio quidem Historiae studio cum Oratorem egere, qui tanta in se monumenta virtutum probe congessere, atque in rem suam possit scite conferre.

Sed quum ea sit humanae mentis conditio, ut pravis saepe erroribus

imbuta

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

imbuta, ab ea virtute, quae ante oculos obversetur minus ut plurimum quam a longe dissita moveatur; atque ad hanc ipsam recte percipiendam Historiae luce ingenia vestra infirma adhuc atque imbecilla indigeant maxime, Opt. Adolescentes; reliquum est, ut in ejus studio magnam vobis animi contentionem adhibendam esse mature praemoneam. Si enim ab hac ~~nos~~ facilius et citius, tum vero majori cum delectatione quam ab alia quapiam facultate ad eam prudentiam informamur, quae oratori in omnibus necessaria omnino sit; si ab hac una gravissima eidem adjumenta repetenda sunt, ut in foro atque in judiciis, ut in curia, ut in concionibus commode possit versari; quotusquisque vestrum erit, qui cohortationis etiam indigeat, qua ad studium cognoscendae facultatis hujus longe praeclarissimae concitetur?

At minime quidem omnium excitemini, Adolescentes, illud mihi potius providendum puto, ut quum ii, qui se ad hoc studium aliquando contulerint, freno potius quam calcaribus egeant; tum vero nonnulla in eo sint, a quibus cavere optimum fuerit; possim, quod muneris mei est, ea vobis animadvertenda proponam, quae ad scriptorum delectum, quaeque ad rectum eorum usum pertinere maxime videantur: quorum utrumque perendie expediam; quum scilicet ab Historia urbis rerum dominae exercitationem hanc nostram de more auspicabimur. Interim vestrum sit tantum voluntatis ac diligentiae erga me nostrosque conatus suscipere, quantum curae ac studii me collaturum spondeo, ut vos ipsi, quos in meam fidem sancte recepi,

pro ingenii

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

pro ingenii uniuscujusque ratione non meae tantum, quod minimum esset, industriae, sed parentum, sed Patriae, sed amantissimi praesulis nostri expectationi optime tandem respondeatis. Dixi.

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

BIBLIOTECA CIVICA UDINE 29

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Oratio IV.

Habita Utini VIII. Kal. Decembr.
MDCCXLVI.
Coram Daniele Delphino
Patriarcha Aquilejen.
Ad instauranda studia

Studium Philosophiae necessarium
esse Oratori.

Quartum jam annum, quod bene vertat, quod Deus pater optimus, quod superi quorum praesentiorem in dies opem experimur obsecundando fortunent, Te primum auspice atque auctore, Amplissime Patriarcha, vobis deinde quotquot adestis de re literaria nostra soliciti Patres sapientiss. caeterique Auditores ornatiss. vobis inquam spectatoribus, quartum jam annum optimo oratori instituendo elaboramus. In qua quidem provincia ex instituto pervaganda, licet id nobis quotidie magis magisque contingere intelligamus, quod confidentissimis viris iis qui Lutetia nuper ad longitudinis gradum, ita enim appellant, deprehendendum in ultimas terras ex adversum profecti sunt, accidisse novimus, ut quo magis progrederentur, eo etiam magis ab illo utique aberrarent atque alias terras, maria alia, coelum undique et undique gentium cum maximis quae passim observentur difficultatibus offenderent; liberi tamen atque erecto animo juvat pergere quo coepimus; et quietis vel in tanta vastitate exigua, atque ea quidem

parum

parum instructa navi hoc mare ingressos
contrahere vela, remosque inhibere vel
defatigatio vel metus suaserint, toties
dulcissima recordatione eorum quae
vobis a litore nondum solventibus
fausta omnia vaticinata sunt, de-
inceps quum jam in altum pro-
veheremur prospero flatu prosequuta
erigere nos ipsos et confirmare.
Quin me enim vel dubitantem et
verentem excitent cum optima meo
munere, grato eo quidem et honesto
fungendi voluntas, tum solicitus atque
anxius amor erga honoratissimam hanc
lectissimae juventutis coronam, in qua
meum omne decus atque ornamentum
ipse constituam? Quin vel proposi-
tum et affectum confirment hinc sin-
gularis tua ista erga conatus hos qua-
lescunque meos humanitas, Praesul
amplissime, hinc vestrum omnium,
Auditores, vix ex ipso ore habituque
emergens in me favor ac studium, atque
haec tanta ad me cohonestandum ala-
critas ac benevolentia? Quibus qui-
dem validissimis adminiculis si unquam
in hac ingenii mediocritate vel potius
tenuitate egere me palam professus
sum, hoc profecto tempore aequiori
id ipsum jure fatear necesse est. Ado-
lescens enim noster, quem eloquentiae
studio incensum in Oratorum primos
campos, deinde in vireta Poetarum,
postremo in Historicorum spatia conti-
nenti opere adduxi; atque inter haec
licet aegre perductum veluti ludens
detinui, jam per aspera quaeque atque
invia ad secretiora sapientiae penetralia
in quibus ne posse

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

in quibus ne post longum quidem et difficilimum iter otiari liceat, ac se se veluti de via fessum reficere, mihi continuo deducendus est. Quum enim ab initio statuerim perfecti oratoris formam publicis hisce exercitationibus tanquam penicillo delineatam studiosissimae juventuti huic deinceps exhibere: atque una animadverterim apud Ciceronem a praestantiss. Oratore Crasso derideri eos atq; contemni, "qui se Rhetorum praeceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur", quod "eloquentia sit "una quaedam de summis virtutibus"; ipsumque Tullium fateri, se oratorem "non ex Rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis extitisse: "absurdum insuper, et inutile fuisse dissidium illud quasi linguae atque cordis" quod Socrates primus invexit "quum sapienter sentiendi, et ornate dicendi scientiam re cohaerentes disputationibus suis separavit"; profecto vel tum satis intellexi, me primis tantum lineis hoc qualecumque opus in Oratorum Poetarum, et Historicorum officinis delineaturum; atque adeo nonnisi ex Philosophiae penu colores eos mihi depromendos fore, quibus veram eloquentiae speciem et formam deinceps adumbrarem, aliunde vero eos derivandos, quibus extremam, Deo auspice manum operi imponerem. Illud igitur, quod imperfectum adhuc in manibus habebam animo opera ac studio urgenti, et Philosophiae studium eidem perficiundo imprimis necessarium ostendenti, adeste ut soletis, aequo nimirum ac liberali animo Auditores optimi: et me in tanta pene

difficultate id sane

de orat. lib. III. cap. XIV. n°. 54.

ibid. n°. 55.

orat. cap. III. n°. 12.

3. de orat. c. XVI. 61.

ibid. n°. 60.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

31

difficultate id sane audentem, quod ingenii mei vires multum superet, veniam quod vix meam de gravissimo vestrum omnium judicio sollicitudinem, vix meus erga juventutem hanc longe carissimam amorem exaequet humanitate vestra atque benevolentia erigite quaeso, et sustentate.

Sed antequam de eo dico, quod ad praesens institutum pertinet, quoniam Philosophia universa, ut Tullius et Fabius animadvertunt, est in tres divisa partes "in naturae obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores": quarum singulae cum ad oratorem conveniunt maxime, tum vero prope immenso doctrinarum orbe concluduntur, dabitis mihi hanc veniam, ut et rerum pro dignitate tractandarum, et brevitatis, quae me vobis saltem commendet gratia, de omnibus singulatim acturus in tres omnino actiones, quae hoc ipso, et duobus qui proxime sequentur annis, totum hoc qualecumque est, quod certe maximum est argumentum, tanquam rem universam in suas partes tribuam. Quod quidem apprime, nisi me fallit, cum iis quae praestare optimus orator debet, tum studiorum nostrorum rationibus respondebit. Ego enim sic statuo, tria potissimum ejus muneris esse, nimirum ut doceat, ut persuadeat, ut moveat: quorum primum nonnisi ope ejus Philosophiae, quae in naturae obscuritatem assidua meditatione inquirit, quamque ideo "laudandarum artium omnium procreatricem et quasi parentem" jure cum Tullio dixeris; alterum vero praesidio ejus quam disputa-

1. de orat. n.° 68.
lib. XII. cap. II.

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

ejus quam "disputatricem" appellat Fabius, "quasi contractam et adstrictam eloquentiam" Tullius; ethicum denique doctrina morum quae ut idem ille inquit "virtutis continet et officii, et bene vivendi disciplinam," assequetur. Ad studiorum vero nostrorum rationes quod attinet, quoniam hic annus ab adolescentibus iis, qui jam philosophicis sacris initiati inter nos sunt, intimis naturae arcanis perscrutandis destinatus est, illis non injucundum fortasse fuerit facultatis suae longe praestantissimae decus ac laudes, ad quam nostri etiam aliquanto excitentur, oratoris voce praedicari; anno vero insequente dialecticis praelectionibus constituto erit prorsus ad rem, si auditores hosce meos ab humanioribus studiis ad severiora contendentes e sinu meo non sine ingenti dolore dimissurus, hoc saltem amoris testimonio mutuum desiderium nostrum consolari, ut ex animo ostendam, dialecticorum etiam salebras, ad quas brevi forte contabescent, necessarias omnino esse iis litteris excolendis quarum studium vehementius in dies ab severiore insolentia atque acerbitate quadam incitabitur: tertio demum eadem nihil opportunius poterit, quam ut eosdem ad sanctiora Theologiae mysteria destinatos aliqua morum eruditione tamquam lustralibus undis adhuc profanos abluam. Itaque triplex mihi actio ex una ista philosophiae in oratoriis rebus necessitate consurget: quarum altera in naturae obscuritate, altera in disserendi subtilitate, tertia denique in morum doctrina versabitur. Verum deo hac quidem alias, nunc primo illud, si placet.

lib. XII. c. 2.

in Bruto 309.

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

illud, si placet, de naturali Philosophia videamus.

Atque hanc quidem ut oratori nostro necessariam prorsus intelligatis, animadvertite quaeso, Auditores, Deum opt. max. a quo nihil unquam non provide institutum sit, hominem ea ratione condidisse, ut quemadmodum corpore et animo informaretur, ita etiam duobus potissimum muneribus eximiis illis quidem ac pene divinis, ratione nimirum et sermone providentissime exornaretur: quorum quidem ope non modo se se hominem constitui, atq; ab animantibus universis discerni, sed ad felicitatem etiam comparandam inprimis adjuvari intelligeret. Ratione enim rerum atque abdita in immensitate naturae investigare, investigata comprehendere, comprehensa digerere, et disponere, hinc dissipata colligere, illinc collecta dividere, praeterita recordari, futura providere atque haec conferens illis optimam sibi instituendae vitae normam potest componere: sermone vero omnia, vel fere omnia quae penitus inclusa atq; obruta in pectore laterent, inde veluti nuncio quodam et interprete elicere atque in hanc longe clarissimam dulcissimamq; lucem evocare. Atque hinc singularis illa quidem, sed non eadem tamen utriusque vis atque praestantia. Ratio enim, qua homo non solum feris, sed prius etiam coelitibus aequatur, licet post ignis in eo sermonem se prodat, ac veluti ex fatalibus ignorantiae tenebris incipiat paullatim emergere; clarissimo tamen atq; aeterno lumine illo quo primum divinitus imbuta est, illustrat,

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

imbuta est, illustratur adeo, augetur, acuitur,
ut citissime per omnia pervolet actran-
seat; et tamquam rerum domina nunc
de his cogitet, nunc illa contempletur,
hoc approbet, ab illo vehementissime ab-
horreat: donec perspiciens quid in quaque
re verum sincerumque sit, in illo aman-
tissime conquiescat. Sed quoniam, qui
amantium est mos, quo magis felicem
se ac beatam in ejus amplexu intelli-
git eo etiam ardentius felicitatem suam
aliis praedicare concupiscit; nec vero id,
luteis hisce involucris, queis tamquam
velis quibusdam obtenditur, praepedita,
ipsa per se praestare unquam potest; ser-
monis opera ad illud ipsum ex parte saltem
efficiendum uti vel invita cogitur. Ex
quo factum sane arbitror, ut quum aegre
admodum eo se se intendere sentiat, nec
vero omnia quae ipsa videt, aut saltem
eo modo quo videt per eum possit cum
aliis communicare, saepissime de hoc se-
cum queratur, ac veluti ejus officium
dedignata repente se etiam a consortio
abducat. Quod quidem eo facilius con-
tingit, quo vehementius se illa ac fe-
licius erigit in considerationem, contempla-
tionemque naturae: quemadmodum vi-
dere est in severioribus Philosophis, qui
propterea, quod Tullius animadvertit, "quie- III. de Orat. n. 56.
tem atque otium sequuti, ut Pythagoras,
Democritus, Anaxagoras a regendis civita-
tibus totos se ad cognitionem rerum
transtulerunt." Et sane non imme-
rito sapientes de summa sermonis ino-
pia, difficultate, et veluti repugnantia
quadam in obeundo, ac peragendo rationis
imperio queruntur. Enimvero praeter quam
quod eum numquam

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

quod cum nunquam uberem adeo atque
instructum sentiant, ut omnia quæ ratio
invenerit in optimam possit lucem pro-
ferre; tantum præterea in eo compa-
rando studii, tantum operæ atque in-
dustriæ ponendum esse intelligunt, ut
satius omnino ducant, in hac præstitam
temporis ad vivendum concessi brevitate,
in his perpetuis vitæ negotiis atq; incom-
modis ad rationis, quam ad sermonis
cultum toto animo incumbere. Hinc
major illa semper sapientum numerus, qui
solo nomine, quam qui editis ingenii
monumentis posterorum memoriæ com-
mendarentur. Hinc præterea quotidie
magis magisque patefacta sermonis imbe-
cillitas, ita ut cum rationis vi, celeritate
ac præstantia conferri nequaquam possit.
Licet enim sermo in eo quodammodo
præstare videatur, quod rationi cupien-
ti se cum aliis communicare necessarius
omnino sit; quum hæc tamen in cæ-
teris illi multum antecedat, atque in eo
maxime, quod ratio per se bene beateq;
possit consistere, sermo vero nonnisi infe-
licissime, et vix, aut ne vix quidem ho-
neste sine illa sese proferre: non est
verendum cur unquam audeat de digni-
tate contendere.

Jam vero hæc longius fortè quam
oratoris, minime vero quam erat hominis
de Philosophia disserentis, ex causa ipso-
rius repetita disputatio, firmissimum,
ita me dii ament, fundamentum fuerit
totius causæ constituendæ. Ex ea enim
facillime quod intendimus, ut videtis, effi-
citur: nimirum ut orator hic noster, cui
non aurium modo delectatio, sed etiam imo
imprimis proposita sit animorum utilitas

ad hanc ipsam

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

ad hanc ipsam revera obtinendam sibi
studium Philosophiae necessarium plane
statuat. Nam si rationis praesidio desti-
tutus sermo cum in vita nihil quicquam
egregium, tum certe illud quod est orato-
ris, nimirum ut doceat, assequi ne-
quaquam potest, nec vero idipsum perspi-
cue ratio quod mox videbimus, sine
Philosophia, a qua scilicet vim suam
omnem, atque amplitudinem derivet;
in ejus profecto investigationem sibi
tota mente incumbendum esse fatea-
tur necesse est.

Et vero quid praestet, auditores,
quid unquam praestet vel felix et promtus,
vel magnificus et splendidus, vel ela-
boratus et concinnus sermo, quem lu-
mine suo longe clarissimo ratio ipsa
non illustret, ac penitus informet? Num
inanis illa profluentia, et stultitiae
loquacis copia, quae captandis imperi-
torum auribus, et forte etiam versan-
dis levissimi desipientisque vulgi animis
aliquando fortasse prosit, oratorem a
rabula, aut circulatore secernet? Quam-
quam quae unquam splendida et ma-
gnifica in eo erit oratio, qui rerum
maximarum cognitione, qui magni-
ficis praeclarissimisque cogitationibus, quas
unas teste Dionysio Longino Rhetore
sapientissimo, genus dicendi subsequitur
elatum, sublime, fervidum, affectibus
et figuris vehementioribus concitatum, infe-
licissime destituatur? Quae unquam
erit dicendi copia, quae vel vulgares con-
cionis animos insatiabili oblectatione de-
lectet ac teneat, quae unquam erit in
eo, cujus omnis sermo non distinctus

et illuminatus doctrina

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

et illuminatus doctrina nostris tamquam ex perenni quodam fonte novorum usque et admirabilium rerum copia incredibili profluat, sed adspicis hinc illinc adstantibus, atque illis quidem turbidis et populari sorte inquinatis rivulis subito ac penitus tumescat? [5] Id ne Horatio tironibus persuasisses quum alumnos suos, quibus id unum fere propositum videbatur, ut aurium delectationem aucuparentur, erudiret. Praeclare enim illud, ut alia multa, iisdem inculcabat: Scribendi recte sapere est et principium et fons. Quod si oratores, quoniam esset utilitati magis servire, quam voluptati, ille sibi instituendos proposuisset; num putatis eum, qui ne poetam quidem sine reconditis exquisitisque disciplinis credebat omnino esse perfectum, optimum illum oratorem habiturum, qui non jam in omni maximarum rerum doctrina, sed in una utique levi et inerudita loquacitate gloriaretur?

Verum fac istam, veluti Sirenis cantus, posse aliquando imperitae multitudinis aures, atque etiam animos delinire. Num eos propterea, ne dum cordatos homines docebit? Atqui nisi Tullius nos fallit, in optimo oratore "docere debitum est, delectare honorarium". de opt. gen. or. n° 3. Quos autem doceat inanis sonantium et levium, et pene dixerim uno loquacitatis vento tumescentium verborum copia? Ac quo doceat vel celerrima et exercitata lingua, quae lectissimis utique verborum flosculis luxuriet, nectarisque rivulis diffluat, sed simplicium

vocularum cortice

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

osculorum cortice non succum, non sanguinem, nec qui sanguine diffunditur, colorem, nullum denique rationis, aut cognitionis, aut scientiae saporem foveat? Haeccine sit quae clamores et admirationes in bonis oratoribus efficiat? quae dum auditores ad se totos convertit et rapit, silere, et uno in obtutu defixos haerere cogat?

Quid si ne ratio quidem ipsa sermoni perficiendo atque informando praeopportuna adveniens id unquam assequetur, nisi utrique adjuvando Philosophia accesserit, "mater scilicet, ut inquit Tullius, omnium bene dictorum. Quamvis de Cl. orat. 300.
enim ratio, quae ab ideo ipso domina omnium ac regina, et quaedam quasi lux luminique vitae appellatur, dux et magistra sermonis ab ipsa natura constituta sit et divino quodam lumine Dei inde ab initio donata; quoniam tamen immortalis et simplex et coelestis ejus conditio mortalis et concreti, et terrestris domicilio corporis hebetatur adeo, ut crassis undique ignorantiae tenebris circumfusa, et veluti originis oblita suae non modo erigere se altius, sed ne ex illis quidem audeat emergere; eo fit, ut ad cognitionem et scientiam sine Philosophiae ministerio vix, aut omnino ~~quidam quovis~~ nunquam possit pervenire. Nec enim "sine Philosophorum disciplina, si Tullio oratorem instituenti credimus, aut dici recte quicquid aut intelligi potest: ita ut jure Plutarchus in suo de liberis educandis commentario Philosophiam reliquorum studiorum quasi caput et summam constituendam esse animadvertat, eamque illo ingenuo Adolescenti prae caeteris liberalibus disciplinis serio colendam

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

disciplinis serio colendam proponat, quod pulchrum quidem sit, inquit ille, circum plurimas urbes navigare, utile autem praesentissimam habitare. Id porro eximius ille optimi civis praeceptor iis praesertim suadet, qui ad publicas demum res administrandas informantur: quos inter, quod nemo ignorat, excelsum semper, saepissime etiam principem locum Oratores obtinuerunt. Reddit enim, rebus gerendis deditum Philosophiae ignarum, rudem esse, et facile errare. Quod quidem cum verum maxime est, sive rationis viribus relictae suis imbecillitatem spectemus, tum vero Philosophiae quae illi adiuvandae adveniat necessitatem imprimis commendat. Et sane quotusquisque est, qui sibi facile non persuadeat, hominem, qui multa commentatione ac meditatione parata atque expedita non habeat ea quibus in rerum maximarum administratione opus sit, in iis procurandis videre omnino caecum? Nisi vero quis forte se eiusmodi ingenio ac sapientia prorsus singulari praeditum putet, ut subito ea utique praestare possit, quae ceteri homines, qui tamen naturam ipsam optimam potius matrem, quam infestam atque inimicam novercam experti sint, vix post multam meditationem ac laboriosam exercitationem assequantur.

Quid quod ne diu quidem meditatus perficies ea, nisi principia calueris, quibus potissimum innitantur? De divinis credo, facillime, atque etiam recte loqueris, de religione, de auspiciis, de quibus maxima saepe in Senatu consilia versata sunt: de providentia insuper, qua rectissime mundus Domi-

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

cine mundus administratur, quaeque consulit rebus humanis, nec solum universis sed etiam singulis, quamque prosperitas quantum homini debetur, in republica procuranda optimumque sit imitari. De humanis vero quid ni? de origine animarum prorsus coelesti; quos ideo voluptatis coeno inquinare nefas, virtutum vero ornamentis excolere maxime deceat: tum de communi conditione naturae, quae nos vel sapientissimis diis atque immortalibus donatos hinc ignorantiae tenebris obruat, illinc acerbissimo certae mortis jugo subjiciat: de voluntatis demum inconstantia, mutabilitatique, de memoriae imbecillitate, deque his similibus copiose, atque etiam concinne per te ipse disputabis. Summo vero verear, nisi in iis ipsis quae tibi ob oculos quotidie versantur, rudem te ac plane ignarum ostenderis. Longe aliud quippe est scire (quod utinam certi homines aliquando intelligerent) ac putare se scire: hoc prope cujusvis insipientis est; illud nonnisi sapientis, qui Philosophia duce in rerum maximarum investigatione diu versatus sit. Mitto quae in hanc rem ex usu fere quotidiano possent afferri: nam undique circumdatos viros circumstant homines hujusmodi: qui prompto quidem ingenio praediti, sed in hoc uno satis beati, gravissimum dicendi munus tum ex inferiore, tum ex superiore loco suscipiunt, nec vero aliud praestant, quam quod plane confirment quae Philosophiae ignaris vaticinabatur Plutarchus; eos scilicet rudes futuros, et perfacile oraturos; vel quod praestantissimus orator atque idem eximius oratoris magister Crassus

apud Ciceronem

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

apud Ciceronem animadvertit, eos nempe re vera ostendere, se nondum quam professionem tenerent, aut quid profiterentur, intelligere potuisse. III. de Orat. n.o 54.

Illud in praesentiarum minime dissimulandum puto, videlicet eo magis Philosophiae studium oratori nostro necessarium nostris hisce temporibus futurum, quo magis iis adjumentis destituimur, quibus cum Graecos, tum Latinos abundasse novimus. Quae enim hodie in foro, in conciliis, in curia, quae exercitatio, qui usus, nisi pro iis, qui hujusmodi amplissima utique et augustissima non secus ac apud illos loca frequentant, atque ita frequentant, ut priusquam ad illa accedant, gravissimo subeundo muneri omnino pares inveniantur? Atqui Graecis omnibus et Latinis quae apud nos veluti Theatra sunt atque arena ad sustinendum potius atque augendum quam ad comparandum decus et nomen, eadem ad procudendas exercendasque ingenii sui vires tamquam officina quaedam et palaestra fuere. Praeterquam quod alia omnino nunc fori, subselliorum, curiaeque ratio: quibus tamen olim omnis ferme oratorum provincia suis veluti finibus terminabatur, quum nostris contra temporibus in iis ipsis, in quibus vetus judiciorum ratio ex parte aliqua vigeat, vix minimam oratorii muneris partem attingant. Hoc enim ad sacras divinasq; res in concione tractandas, ad obeundas legationes, ad pacem constituendam, ad foedera ferienda, ad instauranda studia, laudandosque pietate vel armis insignes viros, atque id genus alia in maxima

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

alia in maxima plurimum Virorum sapientum corona ex loco superiore tractanda jamquidem a majoribus nostris traductis est. Quae omnia quam porro longe a populari concione distent, quid doctrinae atq; eruditionis minime certe vulgaris exigant, quos demum nervos atq; artis sapientiae requirant, videant ii, quibus hujusmodi aliquando munus sustinere contigerit. Caeterum nemo unus ignorat eo nos morositatis jamdudum pervenisse, ut ne in iis quidem qui populares ex instituto conciones habent, patiamur quicquid omnino desiderari, quae hominem vere Philosophum ostendant.

At enim eloquentes non raro videmus homines, qui ne vestibulum quidem Philosophiae unquam adierint: alios vero contra, qui quo diligentius et diutius secretiora ejus facultatis penetralia frequentaverint, eo etiam inelegantius ac difficilius in dicendo versentur: in omnibus enim morosi, nec sibi fidentes, eos balbutire potius quam dicere audias: plurima in medium afferre quae rei qua de agitur, adeo lucem non afferant, ut tenebras potius offundant, alia quae a communi hominum opinione quammaxime abhorreant, nonnulla etiam quae ad rem minime faciant, omnia denique summis difficultatibus involuta, abstrusa, ambigua et antiquis oraculis pene similia. Nec vero mirum: spinosum enim cogitandi spinosum dicendi genus subsequitur. Ad haec, qui in assidua rerum meditatione animi, atq; ingenii sui vires omnes exercere, ac ~~[illegible]~~ pene dixerim vexare consueverunt, minime quidem omnium assequi possunt, quin

etiam contemnunt

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

etiam contemnunt verborum elegantias orationisque concinnitatem, uno verbo eloquentiam: a qua tamen una judicio Julii, nactus est orator et decus et nomen: nam et Græce ab eloquendo Rhetor, et Latine eloquens dictus est." Quid igitur attinet Philosophiam consectari, quæ adeo eloquentiæ non prodest, ut officere potius et obstare quammaxime videatur. — In orat. n°. 61.

Videtis, Auditores, quam nihil dissimulem, quamque nihil adeo meæ caussæ diffidam, qui quæ duo ~~[illegible]~~ afferri contra illam poterant non modo ex arte non declinem, vel leviter attingam, sed tota ea, quanta quanta sunt, ingenue vobis subjiciam, ac vel extrema orationis ~~parte~~ persequi audeam. Primum itaque plane negavit Julius, qui sequutus M. Antonium affirmantem "disertos se vidisse multos, eloquentem omnino neminem"..."neque quemquam posse, nisi qui illa quæ a doctissimis hominibus in Philosophia dicerentur, cognosset aut callide aut copiose dicere"; pluribus et in oratore ad Brutum et in suo de claris oratoribus libro ostendit, illud ideo ~~[illegible]~~ jure optimo Antonium tunc affirmasse, quod nemo ne ad sua quidem usque tempora fuisset, "qui Philosophiam complexus esset, matrem omnium bene factorum beneque dictorum". Eum quippe ille statuebat, "disertum esse qui posset satis acute atq; dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem vero qui mirabilius et magnificentius augere posset atque ornare quæ vellet, omnesque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent fontes animo ac memoria continerent — Ibid. 18. — I. de orat. 93. — n°. 14. — n°. 322. — I. de orat. 94.

continerêt

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

continebit!" Disertum igitur aliquando natura efficiet, eloquentem nonnisi Philosophia.

Sed esto: fac aliquem excellenti quodam et singulari prorsus ingenio, cujus motus et ad excogitandum acuti, et explicandum ornandumque sint uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni, quales nimirum in eloquente requirit Tullius, a natura ipsa ita donatum fuisse, ut post multum usum exercitationemque forensem eloquentis sibi decus et famam parere tandem aliquando possit: num propterea quod intendis efficies? Id minime quidem omnium. Quotus enim quisque est qui nesciat, naturam, praepotentem illam et communem rerum matrem fontem quoque et caput esse ipsius Philosophiae, atque adeo fieri aliquando posse, ut unus aliquis, in cujus mente insit natura Philosophia quaedam, qualem in Isocrate adhuc adolescente cernebat Socrates, hinc diuturna meditatione, hinc assidua exercitatione id tandem per se ipse assequatur, quod alius nusquam nonnisi magistrorum ope nactus et vera esset, ut vere Philosophus atque hinc etiam eloquens et sit et habeatur! Cic. in orat. 42.

Nihil enimvero in Philosophia praeter naturam atque hominis ingenium inveniaj, et quaecumque ex illa vetustate abdita in aliquam subinde lucem educta sunt, id demum hominis industria factum. Verum sicut haec ipsa, exigua sane si cum aliis quae adhuc in immensitate naturae latent, conferantur, in apricum proferenda tot saecula, tam multi, tam acres, tam assidue, tam

vari et industrii

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

naci et industrii homines tanto studio,
conatu tanto dies noctesque eandem
incudem tundentes toto pectore incu-
buerunt; num multos aetatibus singu-
lis futuros spectatis, qui qua tot ac
tanta ingenia se invicem adjuvantia
vix assequuta sunt, eadem ipsi per
se, una utique natura duce conse-
quantur. Praeterea quum intervale
complura alia, nec vero exigua, quae
ad optimum Oratorem instituendum
necessaria maxime sunt, illis percul-
sanda omnino sint: Quae inter
anna ipsum pure, ornate, et elegan-
ter loqui, quod minimum caeteroqui
in oratore alicui forte videatur, stu-
dium ingens, ac multam exercitatio-
nem requirit? Praeterquam quod
si quid olim portentosum natura edi-
derit, num eo statim ad usitatas
naturae leges perfringendas utendum?
Num id quod vix alicui natura
forte concesserit, ad omnes, vel certe
omnes qui sibi eandem viam ineun-
dam statuerint, arbitratu nostro pu-
tabimus traducendum? Non id qui-
dem certe arbitratus est Pericles
eximius ille Atheniensium Orator et
conciis ipsis, quod fulgurare, tonare, Cic.
et permiscere Graeciam videretur, vene-
randum caput: quem "hoc praestitisse caete- Id. in orat. 15.
ris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxa-
gorae physici fuerit auditor"; Non De-
mosthenes ille, ad quem audiendum
concursus ex tota Graecia fieri solitus,
quemque et lectitasse Platonem studiose
et audivisse etiam testatur Tullius; Non de Cl. orat. 121.
denique, ut complures alios omittam, ille
ipse tam eloquentiae

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

ipse Rom. eloquentiæ amplificator, et
quidam velut parens, quem argutuli,
et concinnuli isti Philosophiæ osores
tanquam Deum aliquem venerari se
utique profitentur, ipse ille inquam M.
Tullius, quem verum cum ab aliis, tum
ab ipso novimus, eam eloquentiæ laudem
ad quam postea aspiravit nemo, audiendis
clarissimis illius ætatis Philosophis Philone,
Diodoro, Posidonio, aliisque permultis
consequutum. Qui omnes iis fuere
ingeniis præditi, quæ ad eloquentiam
non docta, sed facta, non instituta
sed imbuta ab ipsa natura viderentur,
si ea quæ ab illis Philosophis accepe-
runt, se a dicendi magistris accepta-
ros aliquando sperassent, stulte quidem
et incaute tanto temporis et laboris
dispendio id conquisissent foris, quod fa-
cillime potuissent parare domi.

Nec vero homines isti tanta Phi-
losophia imbuti ita dixissent, ut deinceps
eloquentiæ magistri et quidem quasi pa-
rentes et essent et haberentur, si istiusmo-
di facultas, quod secundo loco oppone-
batur, obesset potius quam prodesset.
Quod quidem unum satis superque
fuerit ad levissimum hujusmodi timo-
rem depellendum. Non equidem in-
ficior, quoniam vicina fuere semper
virtutibus vitia, fieri aliquando posse,
imo non raro contingere, ut qui im-
pensius Philosophiam coluerint, eo
facilius eadem abutantur quoties ad
dicendum accedunt. Sed id commune
rerum omnium fatum et conditio quæ-
dam, ut hominum vel inscitia, vel
suo præpostero ætates singulæ paucos
dominos habeant

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

admodum habeant, qui Terentianum illud „Ne quid nimis" recta intelligant, vel exequantur. Caeterum si, quod artis maxime est, modus et ratio adhibeatur si Philosophia non ad acuendam subtilius, sed ad vehementius confirmandam, non ad obruendam intemperantius, sed ad uberius amplificandam orationem, ad imbuendam insuper quasi succo et sanguine, colore quodam et specie, quam frustra in Rhetorum arculis perscruteris: tum vero dissidium illud quasi linguae atque cordis, quod adeo improbavit Tullius, opportune composuit, tum eloquentia illa perennis instar fluminis emergit, quod idem ille ex uno Philosophiae praecepto jugo derivandum censuit, tum praeclara illa ac prope divina vis existit, quae eum oratorem informet, „in quo homines exhorrescant, quem stupefacti dicentem intuentur, in quo exclamant, quem Deum ut ita dicam, inter homines putent."

Cic. III. de orat. 53.

Quod quidem ut assequare, non contendo, si tibi Philosophiae studium omnino necessarium assero, velim existimes tibi omnes deinceps Philosophorum adytus recludendos esse, ac intima quaque sapientiae penetralia diligentissime perscrutanda. Amens omnino sit, qui in hisce studiis aetatem omnem sibi consumendam denunciet: prudens et frugi, qui statuat, se ipse illa omnia cernere quum tantummodo adspexeris.

Ex Cic. ibid. 14.5.

„Non enim Philosophi, sed oratoris persona tibi suscipienda est, et sustinenda: nec in umbratili palaestra, sed in media arataria acie decertandum. In qua ut strenue versaris, forensibus uti

BIBLIOTECA UDINE

is, diversitibus utique nervis tibi necesse erit;
ita ut sine illis nunquam satis vehemens
it gravis, quemadmodum nec sine va-
rietate doctrinae satis politus et sapiens
esse orator possis. Positum sit igitur, In orat. 14.
ut Tullii verbis utar, sine Philosophia
non posse effici quem quaerimus eloquen-
tem: non ut in ea tamen omnia sint,
sed ut sic adjuvet, ut palaestra Histriones.
Atque hic porro, Adolescentes opt.
quos mea imprimis spectat oratio, hic
modus sit, quem in oratorio curriculo
eo rectissimum duce, qui non dicendi so-
lum, sed etiam intelligendi gravissimus
auctor, et omnium quicumque Latine
scripserunt eloquentissimus et orator et
Philosophus semper habitus sit Cicerone
nunquam duce adhibeatis. Philosophiam
se necessariam prorsus oratori dixer-
it in libris praedicavit: rationem etiam
iis incommodis iis, quae ex praepostero
eiusdem usu forte accidant, occurri oportu-
e posset, in Histrionibus palaestram fre-
quentantibus, non ut in ea quidem sese
exerceant, et Palaestritae fiant, sed ut pa-
ratiores expeditioresque ad agendum ga-
...ant evadant, perbelle ac manifeste
innuit. Sane ipsam uberius quum de
disserendi facultate disputabimus, loco
videlicet opportuniori, et sane sua con-
tinenti oratione persequemur. Haec jam
satis superque, ni male auguror ad elu-
dendas irridendasque circulatorum quo-
rundam insidias: qui, ne alii quod ipsi
sperant, nanciscantur, vos authoritate sua,
atque etiam si Diis placet, exemplo, a
Philosophiae studio tanquam oratori vel
minime necessario, vel etiam incommodo
absterreant. Qua

BIBLIOTECA

inserviant. Quae vobis ad Philosophiam
contendentibus erunt vitanda, suo tempore
omnino detegam. Ad eam illam inte-
rim, quam et ratio ipsa, et veterum
oratorum exempla, et optimi quique
dicendi magistri cum sermonem recte
informandi, tum vero docendis iis,
quos inter dicendum sit, necessaria
versus ostendunt, ad eam inquam
animi et ingenii vires omnes intendite.
atque illud Tulli nostri memoria iden- In Partit. 79.
tidem repetentes, nimirum "nihil aliud
est eloquentiam, nisi copiose loquen-
tem sapientiam", elegantiam quidem,
et munditiam, et concinnitatem ora-
tionis complectamini, sed ita tamen
ut haec ipsa nullam aliam ob causam
complectamini, nisi quod cum ratio-
ni ac scientiae poliendae atque ornandae
accesserint, tum demum praeclarum
illud ac prope divinum existet, quod Ex Cic. 3. de orat. 80.
qui teneat, "is sit verus, is perfectus,
is solus Orator. Dixi.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

BIBL. C. F.
UDINE

Oratio V.

Habita Utini IV. Kal. Decembr.

MDCCXLVIII.

Coram Daniele S. R. E. Card. Delphino Patriarcha Aquilejen.

ad instauranda studia.

Necesse est oratori ad Dialecticam incumbere; sed tamen moderate in oratione uti.

Quanquam ab hoc ornatissimo ad dicendum loco, a splendidissima hac publici Corandi exercitatione, a conspectu vestro gratissimo quidem sed mihi insuetus cum litterarum, tum ceterarum humanitatis celebritate longe jucundissimo, domestica reruni religione impeditus anno superiore abstinendum mihi censuerim, Utinenses; ne scilicet absente Eo, cujus totum hoc muneris est, quod spiro et placeo, si placeo, publicum conventum agerem; nil tunc tamen meorum ipse studii, primo quoque tempore, illam mihi telam retexendam esse, quam quintum jam annum perfecto Oratori instituendo dorsam continenti apud vos opera prosequutus fuissem. Jamque adsum Auditores optimi, ut fidem diligenter solvam duobus abhinc annis vobis obstrictam. Quum enim tunc in optimo oratore informando eo me adductum intellexissem, ut le gravissimo Philosophiae studio eidem omnino necessario agerem; quumque idipsum in genere universo probandum mihi sumpsissem; illud in primam concionem reservari ut ostenderem sine Dialectica quae prima est Facultatis ejusdem pars, non posse effici quem quaerimus Oratorem. Quod ne quis forte in eam

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

forte in eam statim invidiam rapiat, quae propter certorum quorundam hominum, qui ne Ciceronis quidem temporibus deerant, horridiorem quandam spinosioremque inhisce studiis morositatem, facultas haec praeclarissima in hac etiam litterarum luce laborat; rationem omnem consilii mei in ipso orationis limine aperiam. Ducibus itaque Aristotele, Tullio, et Quintiliano, quos singularis doctrinae viros et in dialecticae, atque oratoriae artis vi ac natura perspicienda facile principes adhuc suspicimus admiramurque illud conabor efficere, ut orator noster intelligat, dialecticam sibi quidem necessariam futuram; sed ad ejusce in dicendo usum quod attinet, sibi omnino persuadeat, temperatum profuturam maxime, nimium vehementer offuturum. Hoc ego dum quam brevissime possim confirmare studeo; dum ea quae juventuti huic longe carissimae, atque inter meas si minus magnificas, certe non illiberales vigilias ad magnam eloquentiae laudem efflorescenti profutura esse censeo, ex consuetudine dico; dum eidem vel in iis studiis, quae ex animo inculco, modum aliquem, certosque fines constituo; dum illa ipsa, quae invisa novis, vel dum ingrata nonnulli praedicant, eadem opera orno, atque amplifico; tu me Princeps Eminentiss. verae germanaeque eloquentiae si quis unquam fautor et cultor; vosque omnes quotquot huc veri non partium studio abrepti ad me honestandum convenistis, Litteratiss. atque ornatiss. Viri, Publicum, amplis, et

BIBLIOTECA ... UD...

cum anceps et invidia hinc atque hinc plenissimum iter aggredientem auctoritate atque humanitate vestra tegite quaeso ac sustentate.

Oratoriam facultatem non iis finibus describendam esse, in quos illam a Sophistis depulsam olim ac detrusam fuisse Crassus apud Tullium queritur: 1. de orat. cap. xxiv. et seqq. praesertim xxii. et xxiii.
qui se denique unius suae artis praeceptis instructos de quibus quisque audire vellet, copiosissime et gravissime dicturos denunciarent, ~~unusquisque vestrum~~ mihi facile assentietur, quum hoc ipsum annis superioribus satis, ni fallor, amplissimis rationis atque auctoritatis monumentis confirmaverim. Nec vero illam in ibidem pluribus in locis
immensa saepe spatia ea dilatandam esse (in quae ille idem praestantissimus orator visus est produxisse, adversus quemquam sacramento contendam; dummodo illud mihi, quod minime gentium negari potest concedatur, non esse iis praesidiis spoliandam, quibus a natura ipsa olim donata atque ab arte ejusdem administra et comite aucta subinde fuerit, quum sine ipsis nullatenus possit consistere. Licet enim ut Crassus animadvertit, ista major esse 3. de orat.o cap. v. et vi.
ratio videatur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi; videlicet nullum esse genus rerum quod aut avulsum a caeteris per se ipsum constare, aut quo caetera si careant, vim suam atque aeternitatem conservare possit: licet ipsum Naturae de voce illa Platonis, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam

BIBLIOTECA ... UDINE

artium uno quodam societatis vincu-
lo contineri. illud tamen neminem
vel mediocriter litteris excultum latere
potest, complura in qualibet facultate
esse, quae in fundo alieno orta sunt
atque inde translata ut caeteris com-
modius ac decentius detur consurgere,
nonnulla etiam quae ita traducta
sunt, ut sine his minime illa pos-
sint consistere. Hoc vel in fabris
licet animadvertere, quae ut ut suis
praeceptis institutisque abundent, certe
nihil admodum elegantis, atque in suo
genere perfecti possunt ipsa per se
praestare, perpauca vero nobilia, nisi
ab Architectura, cujus judicio probantur
omnia, quae a caeteris ejus generis arti-
bus perficiuntur opera, si minus
quoad ratiocinationem, ea saltem quae
a fabrica solet idea deducere, identidem
mutuata fuerint, utpote quae una
operibus ipsis nitorem, dignitatemque pos-
sint aspergere. Certe cordati inter
nos homines quotidie queruntur, splen-
didissima in dies aedificia consurgere
sacras et profanas, publicas privatasque,
aedes sumptu ingenti refici, augeri, exor-
nari. fabros subinde lignarios, ferrarios,
lapidarios, caementarios, praestes diligen-
tissimos atque in sua quique arte
praestantes ~~tot~~ inter opera emergere:
verumtamen quia Architectura nos
deficit, ingentes quidem substructiones
sed minus elegantes aedes ~~nimis~~ undique
adsidue ostentari.

Jam vero quod in illis artibus
Architectura, id in hac nostra Dialectica
praestat, quae una continet ~~tandem~~ et effi- Cic. 1. de Finib. n°. 18.
ciendi quid in

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

ciendi quid in quaque res sit scientiam, et judicandi quale quidque sit, et ratione

ac via disputandi: quaque idcirco postquam attente perspexerit omnia atque judicaverit, unam potest rectam, et contractam

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ constituendae orationis normam
dirigere, in quam veluti in Archetypo
intuens orator, universam aedificii sui
molem expedire ~~possit~~, atque perficere.
Quemadmodum enim nisi opifices, qui
ad aedes substruendas conveniunt, priusquam
fundamenta ipsa designent, ichnographiam atque
consulant, atque operis ductu universa
recte, ac suo quaeque ordine constituant,
frustra in singulis perficiendis elaborarent,
frustra eorum quilibet omnes
industriae suae nervos contendit, ut nihil
mancum, nihil inconcinnum, nihil
minus elegans in aedificiis dedecus emergat,
quum ea destituti possint ibi quidem
opus suum ad unguem perducere,
atque ornamentis omnibus perpolire:
sed minime omnium laude perficere
quo minus universa moles indigesta,
abnormis, incondita, crassa consurgat.
atrium vel elegantissimis simulacris
distinctum aut immodice sese erigat
aut vix cubiculo praestet; penetralia vero
magnificis ~~aulaeis~~ etiam aulaeis, splendidissimoque
rerum omnium apparatu
instructa, labyrinthea flexus imitentur:
ita qui de quaestione constituenda cogitat,
nisi prius rem ipsam, qua de agit,
circumscribere apposite noverit et definire,
atque adeo statuere, suscipienda ne, an
repudianda sit; sine genus universum
in suas partes divideret, atque adeo quae
prosint amplecti, quae vero secus respuere: r. de Orat. 158.
sive vera ne haec ipsa sint an falsa
et si conjuncta:

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

et si conjuncta sint recta et adjuncta sint alia, judicare recte ne adjuncta sint, et vera ne summa sit uniuscujusque rationis; nisi, inquam, haec omnia, quae repeti ab una dialectica possunt, noverit ipse praestare: frustra in singulis perpoliendis, concinnandis, ornandis elaborabit, et vero, sed plane vel invitus intelliget se centones quidem imperitae multitudini, fortassis non sine laude parasse: sed vero cordatis viris puerili macchinamento, in quo omnia praeter verborum elegantiam desiderentur, risum movisse.

Quamquam ne plebeculae quidem diutius imponet, quum in eadem etiam ingenii ac rationis igniculi delitescant: qui si aliquanto ad aliquo verae eloquentiae lumine excitentur, pinguiores mentes illustrant, hebetioresque oculos acuant, quo aerea bractea a solido auro secernant facile atque internoscant. Nimirum oratori, ut homines quamcumque in partem arbitratu suo flectat, expugnandus pervincendusque est eorum intellectus: quod nunquam assequetur, nisi arte illa in tempore utatur, quae quum una doceat bene disserere, et vera ac falsa dijudicare, una potest res, quae in disceptationem veniunt, ea veritatis luce perfundere atque illustrare, quae intellectum ita perstringat, ut non possit illi non assentiri. Quid porro aliud unquam tanto verborum apparatu spectat orator, nisi ut ea, quae ex hominum opinione pendent vel vera, aut saltem vero quam simillima, vel falsa, aut falsitati propiora via et ratione ostendat?

Hoc autem

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Hoc autem quomodo assequetur ille ea facultate destitutus, quae una continet omnem et perspiciendarum judicandarumque rerum scientiam, et ambiguorum intelligentiam, et disputandi, concludendique rationem?

Non equidem ignoro id sibi olim tribuisse Rhetores, ut de quacumque re, quae in disceptationem vocaretur, soli possent copiose atque apposite dicere; nec vero id alio adminiculo fulti, quam quod in arte ipsi sua constituissent. Sed hanc magnificam potius et gloriosam fuisse spectaculorum ostentationem, quam veram hominum communis vitae publicaeque consuetudinis doctrina liberaliter eruditorum, nemo unus ignorat. Aristoteles certe, et post eum Tullius et Quinctilianus, qui probe noverant illos diu in umbratili palaestra ~~[illegible]~~ artem versatos nec quicquam post tot, tamque magnifica promissa in medium attulisse, quod non ad indoctam loquacitatem, sed ad veram eloquentiam homines institueret, toti in eo sunt, ut ostendant, eorum instituta meras nugas fuisse, et pestem verius ac perniciem, quam salutem, integritatemque eloquentiae. Et vero quaenam fuit tandem illorum ars, si de probationibus ac fide, quae sola, ut Aristoteles animadvertit, ad artem pertinent, nihil aut parum soliciti iis tantum quae pura sunt artis additamenta, et ad conciliandum judicem potius quam ad rem ipsam pertinent, insistere visi sunt? De Art. Rhet. Lib. 1. cap. 1. Ex. 7.

Quod quidem quum animo reputaret Philosophus ille sapientissimus, quo nemo in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior, si Tullio In Orat. n.° 172.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

acrior, si Tullio credimus, planeque intelligeret, eam viam, atque rationem, quæ ad artem pertineret, totam in probationibus esse positam; probationem autem ac fidem quamdam esse argumenti conclusionem; quum tunc maxime credamus, quum recte conclusum esse arbitramur; omnia vero, ac singula hujusmodi a Dialectica tamquam a capite ac fonte proficisci; quod una recte probandi artem profiteatur ac doceat; in eam sententiam adductus est, ut censeret, sibi in ipso limine trium, quos de Arte Rhetorica inscripsit, librorum limine illud veluti fundamentum operis universi constituendum esse; nimirum Dialecticam necessario perdiscendam esse oratori. In orat. 172.

Quod gravissimum tanti viri judicium ut nobis etiam omnino probetur, animadvertendum cum ipso est, duo quidem esse probationum genera, quibus tamquam peculiaribus artis instrumentis utuntur Dialectici, syllogismum videlicet atque inductionem: duo item, quæ oratorum sunt propria, quæque illis ex altera parte respondent, Enthymema, et exemplum. Licet enim aliis non raro utantur hi, ea tamen extra artis limites statuenda sunt, tamquam adventitia ac peregrina, nec ea facultate prædita, ut sine illis quæ ab arte proficiscuntur, quicquam certo persuadere hominibus possint. Quid enim prosit, aut quæ tandem insit disserendi vis oratori, qui unis testibus, vel tabulis, vel cæteris hujusmodi nitatur maxime atque adeo spem omnem obtinendæ causæ in expertibus artis probationibus collocet? Cap. text. 67.

Porro Enthymematis

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

Porro Enthymematis, quod probationum omnium, ut addit ille, plurimum valet, vis omnis ac ratio a Syllogismo pendet, itaut ipsius omnis constituendae fidei a Dialectica repetenda sit, cujus proprium plerumque est de syllogismo disserere.

Quare nemini mirum debet videri Julium nostrum, postquam gravissima hæc summi Philosophi argumenta expendisset, ita in illius ipsius sententiam, ut dum in Bruto de Servio Sulpicio ageret, Dialecticorum artem omnium maximam appellaret, ipsumque Sulpicium in eo laudaret maxime, quod hanc quasi lucem attulisset ad ea, quæ confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur: dum vero de se ac Bruto suo loqueretur, se quidem in eo gloriari solitum diceret, quod a stoico Diodoto, quem domi habuisset diutius, studiosissime in Dialectica exercitus fuisset: Brutum vero ipsum judicasse, se sine illa justam eloquentiam consequi non posse. in Oratore tandem ad Brutum, tamquam si minus dilucide sententiam ipse suam in superioribus aperuisset, his verbis rem omnem concluderet: "Ipse igitur perfectæ eloquentiæ non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fuse lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus atque finitimam, Dialecticorum scientiam assumere." n°. 309. n°. 117.

Ex quibus Ciceronis verbis plane intelligitis, Auditores Optimi, me non sine tabulis in ipso confirmationis limine Rhetorum artem Dialecticæ finitimam non secus atque architecturæ fabrilem omnes pronunciasse. Meminevam enim

illud non

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

46

illud non Ciceroni modo, sed Aristoteli
etiam ita persuasum fuisse, ut ab
eo tamquam certissimo fundamen-
to, quemadmodum Julius animadver- In orat.° n.° 114.
tit, suos de arte Rhetorica libros auspi-
caretur: infra vero, postquam de hoc text. 63.
ipso fusius disseruisset, illud tamquam
certum ex aliis inferret, videlicet
Rhetoricam esse propaginem quandam
et quasi pullulationem Dialecticae:
Zenoni autem, si Julio fides, tan- In orat.° n.° 113. et l. de Finib. n.° 17.
tam inter utramque intercedere affi-
nitatem visum, ut Rhetoricam pal-
mae, dialecticam pugno similem
esse diceret. quod quamquam latius
loquerentur Rhetores, Dialectici
vero compressius, nec idem videatur
loqui esse quod dicere; utrumque
tamen in disserendo revera fit,
omnisque loquendi vis in duas sectas
tributa partes in idem recidat tandem,
et conquiescat.

Ne igitur Orator noster cum Epi- l. de Finib. n.° 18.
curo, quem ideo notat ibidem Julius,
dum Dialecticam contemnit, in dicendo
ruat, in ejusdem studium diligenter
incumbat, dummodo illud plane intel-
ligat, nimirum sibi etiam manu
decertandum esse, verumtamen non
compressis digitis factoque pugno, ut
Dialectici consueverunt, sed diductis
in palmam ac dilatatis: ita ut "curvo Juven. sat. X.
quidem aliquando Zenone rotato tor-
queat enthymema"; sed quum eam
personam sustineat, quae tunc solum
munere suo fungitur, quum

Regit dictis animos, et pectora mulcet. Virg. Aeneid. I.

curam et cogitationem omnem in eo

sibi ponendam

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

sibi ponendam statuat ut nimiam cum subtilitatem, jejunitatemque, tum opinionem istarum studiorum, suspicionemque artificii in dicendo tegat. Disputandi enim ratio et loquendi ut Tullius animadvertit, In orat.º nº. 113.
dialecticorum est, oratorum autem dicendi et ornandi: nec aliud quicquam his ipsis adversatur magis, quam illorum disserendi modus, visque loquendi, nisi moderata sit, atque ingeniose, ut ita dicam, orationi inspersa.

Quod ut Adolescentibus nostris in tempore persuaderem, ne scilicet quum ex instituto Rhetoricis studiis ad Dialecticam progrediendum esset, adeo toti in hac incumberent, ut illa si minus aspernarentur, valde omnino negligerent; Satis profecto esse debebit si non Tullii quidem, aut Quintiliani, sed vero Aristotelis, in cujus tunc verba tantum non jurati essent, ex omnium excellentissimo ejusdem ~~ipsius~~ authoritatem in medium afferrem, et ejus in hanc rem sententiam ex particula non inutili capitis sexti, primi de arte Rhetorica Libri desumptam tanquam censoriam in centumvirali judicio tabulam recitarem. Sed enim ne quis dum pro Dialectica peroramus minus dialectice videamur subinde disserere; satius erit hanc etiam orationis partem ratione ac via breviter confirmare.

Age igitur, et fictus tua ista magnifica, et gloriosa in dicendo jejunitas subtilitasque, in qua una maxime gloriaris, ad forum, ad curiam, ad rostra conscende, concionem advoca, contraheque ad dignitatem ~~doctrinae~~que ostentationis fronte, confis.

fronte, consessui judicibus senatui ipsi
silentio, attentioneque indicta, ita re,
qua de agis pressè atque angustè, ut
in eruditissimis disputationibus fieri solet
propositas aculeata enthymemata inter-
que syllogismos contorta, atq;, ad omnem
verborum complexionem acutulas et
breves rationis conclusiones infer. Quod
si forte quae tibi certissime ex iis quae
ante dicta sunt, confici videantur, eas
nihil admodum oscitantium audito-
rum animos movere animadvertas
invocatis ritè rationis, artis et Peri-
pateticae scholae numinibus, furibundus in-
clama rectissime porro, atque aperte
conclusum esse, quum rectè omnia
redacta fuerint ad certos illos argumen-
torum modos, quos nonnisi dentibus
frendens, suppositisque pedibus efferas:
Barbara, Baralipton, Felapton, Frisesomorum

Quamquam tibi quid prodest
per haec atq;, hujusmodi alia monstra
ac portenta ad opinionem scientiae potius
quam ad scientiam ipsam assequendam
inventa et perterrefaciendis pueris,
non autem viris movendis apta, quid
prodest longius progredi, nisi illud animo
intendis, ut

- - - - - - narrare putes asello
Fabellam surdo? — Hor. Epist. 1. Lib. 2.

Ex quo enim spinosum atque exile
dicendi genus subodorati sunt, sedent qui-
dem, ut tempori, ut muneri ut causae
ut amicis pareant; sed interim oscitant,
mussitant, obloquuntur, rident. Nimirum
haec nostra oratio, quemadmodum notat
apud Ciceronem Antonius, multitudinis — 2. de orat.o 159.
est auribus accomodanda

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

est auribus accomodanda ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non artificis statera, sed quadam populari trutina examinantur: quod sane non arido conciso, ac minuto, ac subtili, sed liquido, sed fuso, sed profluenti, sed ad commune judicium popularemque intelligentiam conformato sermonis genere tandem praestes. Enimvero oratoris est non docere modo, sed movere etiam auditores ac delectare: ad quod impetu quoque et viribus ac decore est opus. Quinct. lib. XII. cap. 11.

Et vero quotus quisque est, qui nesciat, maximam plerumque obtinendae causae spem in eo esse positam, ut oratione ipsi nostra judicis animum potius ac voluntatem, quam intellectum eidem conciliemus? Quoties illud in nobis ipsis experimur, ut quae intellectus ultro probaverit, ea sequi voluntas ~~abnuat~~ abnuat --- Video meliora, proboque, ajebat olim femina illa apud Ovidium Medea: deteriora sequor. Metamorph. Hoc ipsum quis neget quotidie inter homines fieri, quibus (ut ut vel uno syllogismo persuadere possis, furta, caedes, adulteria, ac caetera hujusmodi infanda esse flagitia, eos tamen ab iisdem minime deterreas, nisi ea dicendi copia in tempore utaris, quae eorum animos permoveat, alliciat, flectat, ac transversos agat?

Quid quod iidem illi, qui se subtilioribus percipiendis minime pares ultro fatentur, si quando ab dicente animadverterint sibi per exquisitas artis ambages callide imponi, tum vero in suspicionem fraudis venire, subirasci, fremere, quasi quod nulla id eo dignitatis, nulla intelligentiae, nulla eorum

BIBLIOTECA UDINE

eorum qui audiunt doctrinae ratio habita sit.

Atque haec causa potissima fuerit, quamobrem Aristoteles haud semel gravissime oratores admonuerit, "dandam esse operam, ut haec clam fiant, ne videamur ficte dicere, sed ut nobis dictet ipsa natura: sic enim erit probabilis oratio nostra, illo vero modo (exquisito scilicet, ac nimiam artem redolente) contra evenit: nam oratorem tamquam insidiatorem suspectum habent. Quod quidem non Aristotelis authoritate solum, sed diuturno etiam usu atque exercitatione forensi edoctus Cicero plurimis in locis inculcavit, graviter demonens, "ex his suspicionem quandam apparationis, atque artificiosae diligentiae nasci, quae maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem: et Ovidius ne in ipsa quidem amandi arte secus contingere animadvertit dum inquit: 1. de Invent. 2. de orat.° 156

Si latet ars prodest, affert deprensa pudorem.

Quare Antonius apud eundem Tullium profitebatur, se sic decrevisse philosophari, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis: nam omnino haud placet. ibid.

Quae dum tacitus saepe mecum ipse considero, non possum, quin certorum quorundam hominum infantiam videam (hoc enim vocabulo istorum in dicendo sterilitatem appositissime notabat Cicero) qui se in eo beatos putant, quod dum pro concione dicunt, breviter, presse, subtiliter dicant, quique se illorum ex animo misereri praedicant, qui quae paucis convenientius, atque ad rem magis dicerent ipsi, ita profluenti ~~[illegible]~~ copia ornant, ut 3. de orat.° 140.

BIBLIOT. C. UDINE

obruant, ut nihil denum praeter inanē
verborum sonitum edant. Ita ne vero
quod vos Di ament, homines eruditissimi?
Sed interim quos loquaciter in concione
garrire animadvertitis, atque etiam, si
Diis placet, doletis, ii populi motus, ju-
dicium religiones, senatus gravitatem
una de re oratione convertunt: vos
vero si quando de gravissimis etiam
rebus dicitis, dum omnia subtiliter, gros-
so, et obscure dicitis, dum nihil non
ad dialecticae artis regulas redigitis, dum
in ea ipsa, quae clarissima sint, istos quos
argumentorum modos appellare consuevistis,
nunquam non inducitis: nudo ad san- Lucius Sectan. sat. 1. v. 9A.
nas tonatis. Intelligunt enim homines
vel una civili consuetudine eruditi, quid
inter oratores, et praestigiatores hujusmodi
intersit, et dum istis adhaerent, ultro ab
his quammaxime abhorrent: nec desunt
in nostris etiam conventibus qui postquam
peripateticum aliquem Phormionem, quem
nuhos unquam nisi umbratiles palaestrae
ne dum castra viderint, de Imperatoris
officio et de omni re militari subtili-
ter disserentem audierint, quaerentibus ami-
cis, quidnam de hujusmodi dialectico
judicent cum Hannibale respondeant: mul-
tos se delirios homines saepe vidisse, sed
qui magis quam Phormio deliret, vidisse
neminem.

Quamquam quid tempus cum ho-
minibus hujusmodi frustra terimus, Audi-
tores optimi? Quin potius Antonii apud 2. de orat. 158.
Ciceronem sapientissimis monitis obsequuti
in sua eos sibi jucundissima, licet prae-
postera opinione relinquimus? ut ipsi
se suis acuminibus ~~compungant~~ compungant
et multa quae-

BIBLIOTECA ... UDINE

et multa quaerendo reperiant non modo ea, quae jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, et potius detexta, prope retexantur? Jamdiu enim desierunt meminisse hujusce artis studium non sua sed artium aliarum caussa suscipiendum esse, ne dum instrumento excolendo adlaborant, ipsum obliviscantur opus. Nec vero in tanta ac tam subtili disserendi exercitatione eo progressi sunt, ut intelligant, in hac ipsa in qua triumphant arte, nullum omnino praeceptum esse, quo modo verum inveniatur, sed tantum esse quo modo judicetur. In hoc ~~igitur~~ sibi igitur blandiantur illi, qui praepostere adeo praeclarissima hac arte utuntur, dummodo hoc nos errore doceant, in ea profecto locum habere aureum illud Comici monitum ne quid nimis: ita ut cum Quintiliano ad rem totam quod attinet, statuamus, Dialecticam ut est utilis saepe et finitionis, et comprehensionis, et separandis quae sunt differentia, et resolvenda ambiguitate, et distinguendo, dividendo illiciendo, implicando, ita si totum sibi vindicaverit in foro certamen, fere, ut obstet melioribus, et sectas ad tenuitatem suam vires ipsa subtilitate consumat. Lib. XII. cap. 2.

Vos vero, Adolescentes optimi, quos nunc jam una spectat oratio, plane intelligitis quid vobis in re hac longe gravissima praestandum sustinendum sit. Si enim Dialecticae affinis adeo Rhetorica est, ut haec sine illa quum ne percipiendis quidem, nedum recte atque ordine confirmandis iis,

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

ordine confirmandis iis quae vera, aut
vero similia sint, satis esse videatur,
minime possit consistere, ita ut ea desti-
tutus ne ad vulgus quidem hominum
diutius detinendum valeat: si nihil
contra oratoris muneri adversatur magis
quam nimius exquisitusque artis ejusdem
in dicendo usus, quod suspectam in-
visamque reddat orationem atque orato-
ris fidem; omnino perspicitis vobis ad
veram eloquentiam contendentibus dandam
quidem esse Dialecticae operam, sed eadem
ipsa parce et moliter in oratione uten-
dum, ita ut eidem commode illustran-
da splendeat quidem illa, verumtamen
"temperato splendeat usu". Dixi. Ovid.

BIBLIOTECA UDINE

BIBLIC
CIV
UDINE

UDINE

BIBLIOTECA
UDINE

Oratio VI.

Habita Utini V. Kal. Decembr.
CIↃIↃCCXLIX.
coram Daniele S.R.E. Presbit. Card. Delphino
Patriarcha Aquilejen.
ad instauranda studia.

Studium Physices, moderatum modo sit,
Oratori pernecessarium.

Quoniam studiorum vel potius temporum nostrorum fato fieri dicam, Princeps Eminentiss. caeterique Auditores Sapientiss. ut quando humaniores hae quas profitemur liberae artibus singulis maximi semper ex eo etiam habitae sunt, quod longo ac difficillimo ad ipsas itinere uterentur homines, jam vel arroganter contemnantur, vel confidentius putentur ejusmodi, ut nullo in iisdem negotio quisque versari cum laude possit: quasi vero eloquentia, quam non modo Fabius ejusdem amplificator et vindex, sed Stoici etiam ipsi quo subtiliores in disserendo prudentioresque, eo in dicendo jejuniores virtutem ac sapientiam esse dixerunt, quamque rem unam esse omnium difficillimam expertus confirmabat ille, eo tandem deducta sit, ut nihil jam vilius, nihil vulgare atque obsoletum magis videatur. Ego equidem, qui ab adolescentia in ea paranda atque excolenda ita sum versatus, ut in hac etiam ingenii mediocritate ~~[illegible]~~ longo, altero usu, et quotidiana exercitatione fretus meum videar judicium posse interponere, in eam jamquidem sententiam adductus sum, ut credam, non modo ad acerbum intestinumque

bellum.

Cic. 3. de orat. n.° 65.
id. de cl. orat. n.° 15.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

52

lethum, sed ad apertam etiam perniciem
atque ad summum exitium verum
hanc eloquentiam vel in hac tanta litterarum luce vocari. Licet enim qui
illam despiciunt ipsi non magis obstat
quam qui vel aes auro, vel luci tenebras caecus anteferat; ita eam tamen
labefactant ii, qui quum nullo studio,
nullo usu, exercitatione nulla nisi praepostera sese cupido eloquentes putent,
ipsam profiteri, et in medium proferre
non pertimescunt; ut nunquam magis
verendum fuerit, ne ad superiorum temporum barbariem per hujusmodi confidentissimos homines eloquentia relegatur.
Quid enim, amabo vos, quid tantam
olim praeclarissimae facultati huic labem
intulit, nisi effrenata quaedam indoctorum hominum audacia qui tanti videlicet, se occupaturos possessionem laudis
si eloquentiae famae floruerint, caeco quodam furore abrepti, atque una frontis contractione nixi forum regente, subsellia
curiam obsederunt, oppugnaverunt, labefactarunt? Quod [illegible] nostris
temporibus generis hujusmodi homines
moliantur, non cessant quotidie sapientes
viri ex loco superiore ingenuis adolescentibus ab hujusmodi peste cavere. Norunt
enim ipsi eo discriminis adductam rem
esse, ut nisi mature quibuscumque modis
possint, illos profligent et confundant, actum
jam de illa sit. Atque utinam mihi
etiam liceret in hujusce laudis communionem venire; vosque, adolescentes opt.
quos ad eloquentiae laudem efflorescentes in meam fidem liberi suscepi, contra impendens malum confirmare. Sed
si me vires ac nervi deficiunt; at erigit
tamen

BIB… CI…

tamen ita mea erga vos voluntas et stu-
dium, ut summa etiam causae bonita-
te et aequitate fretus, ne ejus quidem
oneris ac muneris suscipere abnuam, quod
ferre me posse intelligo. Itaque et clama-
vi adhuc, et

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus

cum Crasso apud Tullium clamabo porro 1. de orat. 72.
neminem esse in eloquentium numero
habendum, qui non sit omnibus iis artibus
quae sunt libero digna perpolitus. Quod
jam iam annis superioribus, singula sin-
gulis ex ordine diligenter exequens, gra-
vissimis rationibus confirmaverim; nec
vero ad Philosophiam quod attinet habe-
rim satis illam in genere Oratori necessa-
riam ostendere, nisi illud ipsum de sin-
gulis ejusdem partibus persuaderem; suscep-
tae causae ratio postulat, ut illam etiam in
quae ad eloquentiam momenta esse
minima alicui fortasse videri potest, Physi-
cam nimirum ad eandem rationem conjectu-
ramque apud sapientissimos aequissimosque
judices revocem. Physicam igitur in-
genuo adolescenti quem ad veram hu-
manamque eloquentiam informare con-
tendimus omnino necessariam statim
ostendam, additis ex instituto monitis
iis quae ad rectum ejusdem usum facil-
re videantur. Si modo illud a vobis
obtinere potuero ut, quemadmodum spero
qua soliti semper fuistis humanitate
dicentem erigere ac porro in proposito
susceptoque consilio confirmare videamini.

Atque ut inde proficiscatur oratio, un-
de omnis constituenda causae ratio in
primis existit, animadvertite, quaeso, Aud.
sapientiss. inter illas magnarum artium

scientias

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

disciplinas, quas eloquentissimus Philosophus
Aristoteles, quas Orator summus L. Crassus
apud Ciceronem, quas idem hic Rom. Eloquen-
tiæ Parens in Libris ad Brutum, quas post
ipsum Quinctilianus aliique facultatis
hujus præstantiores magistri in oratore
omnino requirunt, nonnullas quidem
esse, quas ibi ad eruditionem atque
ornatum orationis potius, quam ad causa-
rum conflictionem constitutionemque
flagitent; alias vero quas ita deposcant
ut sine ipsis negent effici posse quem
quærimus oratorem. De quo licet atque
admodum Crasso assentiri videatur Anto-
nius, quod multa et magna, et difficilia 1. de orat. n. 50.
sint ea quæ sunt oratori necessaria, ut
ejus industriam in plura studia distrahe-
re nolit. fatetur tamen eum se mini- ibidem n. 80.
me dubitare, quin multo uberior in
dicendo futurus sit, si quis omnium re-
rum atque artium rationem naturamque
comprehenderit; tum oratorem nulla
in re tyronem ac rudem, nec peregrinum
atque hospitem in agendo esse debere:
nec vero quicquam audet Crasso reponere
quum amice exprobrantem audit, quod
ipse operarium quemdam oratorem fe-
cisset. Nimirum postquam convictus ide
de judicio veritatis coactus hæc eadem atque
alia hujusmodi assensus esset Crasso. indul-
gentius tamen cum adolescentibus qui
ad eloquentiam contenderent agens, satis
oratori futuram dixit ea, siquando
opus esset a viro docto, et ipsis rebus in-
structo mutuari. A qua tamen pre-
caria ope merito abhorrens Crassus, qui
non proclamatorem aliquem de ludo, aut
rabulam de foro, sed vero perfectum ex
Academiæ spatiis oratorem quæreret, quique
ideo in

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

ideo in ipso illo acumen Dialecticorum, sententias Philosophorum, verba prope Poetarum, memoriam Jurisconsultorum, vocem Tragoedorum, gestum prope summorum Actorum (cum Antonio) requireret, licet aliquid largiretur communi inertiae; illud tamen perficit ut statueret, nonnulla esse ibi necessario perdiscenda. 1. de orat. 128.

Jam porro inter haec, sine quibus negabat satis politum et sapientem esse oratorem posse, principem ipse locum Philosophiae assignabat; et quamvis de ea parte quae in vita et moribus versaretur, vehementer sollicitus caeteras ~~[illegible]~~ indulgentius visus esset inculcare; querebatur tamen Antonius, illum jam posuisse "neminem posse eorum mentes qui audirent aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes penitus perspexerit. ibid. 129. Intellexerat nimirum ille hominem in disserendo exercitatissimum ne primo aspectu adolescentes quos ad eloquentiam instituebat, deterreret, habuisse satis, si eam partem quae de moribus agit, tanquam necessariam proponeret, quum necessario illud inde consequeretur, ut ad illam etiam quae rerum omnium naturam contemplatur ad Physicam scilicet toto sibi pectore incumbendum existimarent. Pars enim illa, quam Ethicen vocant, tota quidem est in moribus hominum ad honestatem conformandis ejusque perturbationibus rationi subjiciendis; sed quae harum causas Physicae inquirendas relinquat, satis profecto declarat, se sine ejusdem adminiculo non valde in re, maxime caeteroquin momenti, prodesse Oratori posse.

Et vero

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

Et vero quid Oratorem juvet, cui propositum sit corruptos civitatis mores emendare, quid quaeso, juvet eosdem ut ita dicam in una superficie nosse, nec de ipsis quicquam posse statuere, nisi emendandos revera esse? Hoc certe non magis ei profit, quam Medico illi, qui ad aegrotum accedat, explorato venarum motu cognoscere, eum porro febri laborare: atque adeo medicamenta continuo parandam esse. Quemadmodum enim hic nisi caussam morbi penitus perspexerit; cum opportunam ei medicinam adhibere non potest, tum ea forte uti, quae vel nihil aegroto prosit, vel etiam obsit quammaxime; ita profecto ille ignoratis caussis ~~[illegible]~~ ex quibus mores ejusmodi et perturbationes proficiscuntur, vel inutili, vel etiam pernicioso uti remedio potest. Qui autem Physica duce illas penitus cognoverit, tum vero salutaria medicamenta hujusmodi incommodis reperire, atque ita in tempore afferre laborantibus poterit. Est enim facultatis hujus quae rerum caussas naturamque speculatur et mores hominum non ut ad honestatem quemadmodum Ethica, sed ut ad naturam rationemque referuntur, inspicit, plane cognoscere qui motus animorum ex corporis cujusque habitu nascantur, quomodo hic et quaenam in eandem perturbationes influat; quid spes et gaudium, quid metus et dolor in ipsis possint; ut eosdem depravatae opiniones a recto abducant; ut naturae mutet institutio, atque alia hujusmodi, ut sexcenta omittam, quae si minus valent ad sensus animorum atque motus vel inflammandos vel etiam extinguendos, quod unum, ut inquit Tullius, in oratore dominatur. 1. de Orat. 60. at certe ad locupletandam ornandamque orationem momenta

BIB... C ... UDI...

habent

habent maxima.

Quæ quum omnia animadverteret peritissimus ille dicendi effector et magister; nec vero satis putaret se olim L. Crassi voce, quod supra notavimus, Physicæ studium Oratori quem instituebat, commendasse ipsum illud semel atque iterum sibi oratione exaggerandum censuit. Quare in libro, quem Orator ad Brutum inscripsit quo planius sententiam explicaret suam; primo quidem Socratem laudavit, quod in Phædro Platonis hoc Periclem præsti- n°. 15.
tisse ceteris dixerit oratoribus, quod is Anaxagoræ Physici fuerit auditor; atque adeo censuerit eum cum alia præclara quædam et magnifica ab illo didicisset, uberem et fecundum fuisse, gnarumque quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur: deinde illud idem se ait de Demosthene existimare, quod ex ejus epistolis constet, quam frequens fuerit Platonis auditor: postremo illud concisis verbis
inculcavit, nimirum sine multa rerum n°. 16.
naturæ disciplina, cujus cognitio magnam orationis suppeditat copiam, nec dici, nec intelligi posse; atque adeo nolle se oratorem suum quo grandior sit, et quodammodo excelsior, esse Physicorum ignarum.

Sed ne maturius quam par est illud Physicæ subsidium dimittamus, quo ad recte movendos auditorum animos Oratorem indigere Tullius monet, placet in rem propius intueri ac summi Oratoris præstantissimique Philosophi mentem hac in parte attentius perscrutari.

Aristoteles, quem ille se maxime demirari dicebat, quod acie mentis omnium rerum vim naturamque videret, quum secundo Rhetoricorum libro ad agendum de

animi perturbationibus

BIBLIOTECA C. ... UDINE

animi perturbationibus aggrederetur, pri-
mum omnium animadvertit, quae in earum
singulis fiunt tres in partes distribuere
oportere, ut de ira exempli gratia, quo-
modo affecti facile irascantur, et quibus
irasci soleant, et quas ob res: atque adeo
denuntiaverat, si unum aut alterum ha-
rum horum habuerimus fore, ut nullo mo-
do animos audientium ad iram com-
moveamus. Ex quibus Philosophi verbis
illud effici plane intelligebat Cicero, videlicet
Oratorem illum qui iratum adversario
judicem facere vellet, etiamsi abunde
didicisset quibus homines, et quas ob res ipsi
soleant, nisi tamen primum omnium
nosset qui et quatenus propensi ad iram
sint, frustra declamaturum: hoc autem
non nisi a Physica peti posse, quum per-
motiones quod cordi insideant, spiritu,
calore, sanguine quasi instrumentis qui-
busdam indigeant.

Porro hae dum intelligimus hujusmo-
di tamquam animi morbis adeo homines
immutari, ut quod Parmeno apud Teren-
tium in Eunucho querebatur, non cognoscas Act. 1. sc. 1.
eundem esse, et, quod M. Antonius ipse 1. de orat.
fatebatur, plura judicent odio, aut amore,
aut cupiditate, aut iracundia, aut errore,
aut aliqua permotione mentis, quam
veritate, aut praescripto, aut juris norma
aliqua, aut judicii formula, aut legibus:
planeque perspicimus quae caussa sit, quam-
obrem ipsae illae quae in aliquibus nun-
quam non dominantur, alios vel nihil
omnino, vel paullum oppido moveant.
Qui enim ejus habitus sunt, ut facile
ex. gr. oderint aut irascantur, aegre admo-
dum ad lenitatem misericordiamque
in aliorum [illegible] alliciuntur: et quoniam
in adolescentib.

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

in adolescentibus motus vigent acriores, qui in senibus cum aetate languescunt, quos nullo in iis negotio cieas, si hos iis stimulos adhibebis. Alios quod graviori aeris aspiratione utantur vel nihil omnino vel non-nisi vehementioribus commutatis ac flexus: alios contra, quos lenis coeli temperies ad humanitatem excoluerit ac mitigaverit, facile vel lenioribus permovebis. Quare Athenis praeconis voce oratoribus interdicebatur, ne concitatis atque abruptis animorum motibus in concione uterentur. Nimirum quod se faciles, atque ad humanitatem confictos, caeteras gentes non item feras et agrestes arbitrarentur, qui Reipublicae inter illos navabant operam, verebantur, ne oratores vehementi ac concitato dicendi genere auditorum animos perstringerent, vel transversos agerent. Jure igitur cum Philosophorum principe ac prope parente Socrate censebat Tullius, Periclem illud ex physica Anaxagorae institutione assequutum, ut quum didicisset quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur vel Aristophani Poetae oppido morosi ac difficili fulgere, tonare, permiscere Graeciam videretur: statuebatque, oratorem in physicis exerceri omnino oportere, ut optimam absolutamque permovendorum animorum rationem inire, atque in ea versari commode possit. Quam quidem ~~amplificavit hac in re~~ Ciceronis sententiam Quinctilianus ~~ea~~ etiam ratione confirmavit, quod pars haec Philosophiae, quam ipse naturalem vocat, illam etiam moralem, sine qua nulla esse oratio potest, totam complectitur.

Quid quod haec ipsa, si eidem ordinemus, ad exercitationem dicendi tanto est caeteris uberior

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

est ceteris uberior, quanto majore spiritu de divinis rebus, quam humanis loquendum est. Id vero illum ab ipso Julio didicisse tum ex iis quae supra allata sunt, tum ex aliis ejusdem in oratore verbis plane intelligimus. Nam "omnia, inquit, cum a coelestibus rebus referet ad humanas excelsius, magnificentiusque et dicet et sentiet." n.o 119.

Atque illud levicle est ejusmodi, ut quum luculenter rem qua de agimus illustret atque confirmet, tum explanatius re ipsa sit, quam quod longa explicatione indigere videatur. Quis enim nesciat, nullam prorsus ceterarum quotquot sunt facultatum tantam vim copiamque afferre Oratori posse, quantam amplissimas illa rerum omnium quae a natura proficiscuntur indagatrix disciplina, quae postquam exploraverit quae canit Jopas apud Virgilium Aen. I. 743.

Unde hominum genus et pecudes, unde imber, et ignes,
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet;

et quae pluribus complectitur Flaccus videlicet

Quae mare compescant causae, quid temperet annum,
Stellae sponte sua, jussaeve vagentur et errent:
Quid premat obscurum Lunae, quid proferat orbem,
Quid velit et possit rerum concordia discors:

quasi his at similibus non contenta usque eo progreditur, ut summam illam perfectamque praepotentis Dei sapientiam complectitur, quae per quasdam simplicissimas quidem, sed foecundissimas motus interioris leges, quas ipsa illa sibi constituit, quibusque libere utitur, ex materia ut ita dicam foena, hanc varietatem, hanc copiam, hunc admirabilem terrestrium, pellucidorum, luminosorum corporum ordinem exprimit,

Eduxit, atque,

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

educit, atque in apricum profert!

Et vero qui in universi hujus contemplatione mentis aciem defigere consueverit, qui diu superas atque inferas ejus partes attentius perlustraverit, qui vires elementorum, qui temporum opportunitates, qui locorum varietates diligenter perpenderit, qui volatilium, terrestrium, fluviatilium, marinorum animantium genera, et non modo herbas stirpesque, atque innumera ea quae in intimis terrae visceribus latent, sed admirabilem etiam humani corporis fabricam, ossium commissuras, nervorum implicationem, venarum angustias, viscerum situm ordinem, figuramque attentis morosisque oculis rimatus fuerit, huicne quicquam ad recte, copiose, ornate, magnifice dicendum deesse unquam potest? Magna haec enimvero, uberrima, splendida quod plane intelligitis, Audit. sapientiss. ex quibus redundet atque efflorescat oportet oratio: Verumtamen sunt alia majora, quae ex praeclarissima facultate hac ad completandam ornandamque eloquentiam suam tamquam graviori quodam instrumento Cicerone et Quintiliano monentibus derivare orator potest.

Quanquam in ea nos tempora incidimus, ut nisi apud sapientissimos religiosissimosque viros diceremus, verendum esset maxime, ne ipsa illa quae Ethnici olim Doctores tamquam opportuna, praeclara, gravissima Auditoribus inculcabant suis, veluti levia, vana, futilia in invidiam, si minus in despicientiam contemptionemque, adducerent. Sunt enimvero Lutinenses (quod minime vos latet) atque utinam in Britannia tantum, caeterisque hoc etiam nomine barbaris regionibus essent! Sunt hae nostra fastidiosissima

aetate [illegible]

BIBLIOTECA ULISE

Elate isti quidem, libidinosique homines, qui cum voluptatibus addicti non modo in infami Epicureorum grege, quam in Academicorum, vel Peripateticorum honestissimo coetu malint connumerari quod pravi esset judicii; sed etiam, quod flagitiosae atque impiae voluntatis est, in eo glorientur, ut rideant eos, quos recte de Deo ac divinis sentire viderint; stomachantur ac moleste ferunt, si quis in dicendo Tullii monitis obsequutus, ut excelsa magnifice dicat, se a coelestibus rebus referat ad humanas. Stultus nimirum ille ac superstitiosus; superstitiosior tamen Fabius, qui cum Ciceronis monitum ad satietatem usque ingereret, communibus illud hujusmodi locis illustrandum censuit: Si regitur providentia mundus, administranda certe bonis viris erit respublica: si divina nostris animis origo, tendendum ad virtutem nec voluptatibus terreni corporis serviendum. Nimirum muliercularum haec, vel pusillorum quorundam hominum auribus canenda; qui nondum istius Philosophiam edocti

Quem nec fama Deum, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit coelum, sed eo magis acrem
Virtutem irritat animi, confringere ut arcta
Naturae primus portarum claustra cupiret;

omnia metuunt,

Quae pueri in tenebris pavitant, finguntque futura.

Sed refugit animus, eaque reformidat dicere, in quibus lautos istos atque urbanos Philosophos regnare videas: pigetque; ad dumosos illos incultosque redire, qui cum diuturna contemplatione naturae aliquando didicerint, eandem illam ad bene beateque vivendum momenta habere maxima; complura, eaque excelsa magnifica

splendida atq

BIBLIOT[illegible] CIV[illegible] UDIN[illegible]

splendida ab ea derivari posse arbitrantur, quibus, quemadmodum monebat Fabius, mens pariter atque oratio insurgant, quæque doceant quæ vere sint bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus vulgi, animumque existimet cœlestem. Adhibendus quidem certe in his modus, ut ne nimis omnia profundentes videamur per hæc illud nos tandem quærere, ut videamur omnia scire.

Atque ut de hoc etiam in extrema hac orationis meæ parte nonnulla breviter præmoneam, cum instituti nostri ratio, tum vero præpostera quadam in hac parte certorum quorundam hominum consuetudo me monet. Præterea enim quam quod vicina semper fuerunt virtutibus vitia, a quibus nisi in tempore tibi caveas, ad illas frustra contendas; jam eo deducta res est, ut qui dicunt, postlatibus cæteris, in Physicis videantur conquiescere, atque illud unum spectare, ut Physici potius, quam Oratores habeantur. Quare illos quo scientiæ opinionem de se commoveant, nunquam non videas ab aliquo naturæ miraculo exordiri, nusquam non de magnetis vi, de iridis varietate, de accedentibus ac recedentibus maritimis æstibus, de syderibus vel cœlo refixis, vel errantibus mira prædicare; semper quum similitudine aliqua utendum est (quando autem istis hominibus hoc ornamento uti non liceat!) illam vel a fistulis Torricellii, vel a pneumatico ut vocant, Boyle tholo, vel ab aliis hujusmodi inventis, quæ quo magis mirabilia sunt, et quasi prodigiis similia, eo etiam magis a populari concione abhorrent. Quod si forte bono aliquo annuente tandem numine vel Cartesii vortices, vel Newtoni quæ dicunt prismata

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

dicunt prisnata in sermone possint injicere. Tum vero sibi ipsis plaudere, sese diligere ac magnifice circumspicere et bacchos, vero, si diis placet, putare videas. Ita enim in nova dicendi ratione eorum exsultat et triumphat oratio ita eam omni ex genere ad rem amplificandam atque ornandam aucupantur, et omnes undique flosculos carpant; ita denique vultu, voce, gestu ac totius corporis habitu furiunt atque bacchantur, ut quem antea raucum, fractum, elumbem, languidum tecum ipse putaveras, illum subito censeas, cui

- - - - - frena furenti — Virg. VI. v.
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.

Quid quod in eo etiam insolentissime gloriantur, quod quid ad populum dicant, atque haec monstra inertis in orationem mutis ita conjiciant, ut in ea nihil praeterea dominari velint, ejusmodi utantur dicendi genere, quod vel a doctioribus vix, aut ne vix quidem, si ipsis fides, percipi commode possit.

Hoc vero est hominis scientiae opinione furiosi, non eloquentiae aestu ac fervore exsultantis. Hic enim (ut M. Antonius apud Ciceronem animadvertit) neque vult ita sapiens inter stultos videri, uti qui audiant aut illum ineptum, aut Graeculum putent, aut etiam si valde probent ingenium Oratoris, sapientiam admirentur; se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret Philosophorum descriptiones. — 1. de Orat. 221.
Quod quidem ita Tullius ipse postea in Oratore ad Brutum confirmavit, ut, ad Philosophiam maxime quod attinet

BIBLIOTECA CIVICA U. E.

quod attinet, postquam statuisset, sine ita non posse effici quem quaereret eloquentem, conceptis verbis addidit? non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet ut palaestra histrionem [quodque ante ipsum Antonium L. Crassus vel cum quem sententiam laudarat C. Lucilii statuentis "neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quae sunt libero dignae perpolitus eadem fere similitudine declaraverat] Quemadmodum enim, ut praestantissimi doctores ipsi animadverterunt, hi qui saltant vel qui pila ludunt, quamvis utpote in iis versentur aliquando, palaestram hic frequentaverint, non utuntur tamen in ipsa aut actione aut lusione artificio proprio palaestrae vel indicat ipse motus dixerint ne palaestram an nesciant: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatus propria caetera non sunt adhibendae artes, sed illud tantummodo declarandum, nimirum utrum is qui dicat, tantummodo in hac declamatoria sit opera jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

Quae quum ita sint, dandae quidem nobis, Aud. Opt. tanta utique physicis opera quod maxima ab iis, quemadmodum hactenus ostendimus, tum ad animorum motus recte adhibendos, tum ad faciendam poliendamque orationem petenda ornatui sint: sed ita tamen dandae, ut in hac dicendi exercitatione vos physicam quidem callere, non autem physice dicere videamini.

At Tu vero, Princeps Eminentissime, quem mea jam supplex complectebat oratio, illud nobis praeclaram occasionem nactis, pro tua in nos caritate

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

nos caritate verae patriae, proque summa
in nostra haec studia humanitate, cura,
sollicitudine, illud inquam nobis etiam
atque etiam petere ac contendere liceat,
ut quoniam singulari tua illa, quam
in dies admiramur, dicendi gravitate quid
de re hac universa sentias plus quam
satis ostendis, non exemplo solum, sed
auctoritate etiam, si quando opus fuerit,
quid nobis sentiendum sit, statuas atque
decernas. Fieri enim facillime potest,
ut quae alibi jam dominatur ac regnat,
ad nos etiam sibi aditum patefaciat de-
pravata et praepostera istiusmodi de nostris
studiis opinio: nec vero aliquando deerunt,
qui si nimis eloquentiam oderint atque
insectentur, et quum vel nimis tamen
multa, vel pauca admodum ad oratorem
deposcant, aut infantiam eorum ament
quibus si res suppetunt oratio deest, aut
inscientiam eorum laudent, qui garrula
tantum loquacitate freti nihil admo-
dum praeter inanem verborum sonitum
afferunt ad dicendum. A quo periculo
ut quibuscumque modis possumus res
nostras prohibeamus, cum a majoribus nostris
gradum, et nobis veluti per manus tra-
ditum servamus decus, tum singula-
ris tua in ipsam laudes praestantia
quam diligentissime nos monent: nec
vero frustra, quemadmodum speramus
monebunt, tum te doctrinae atque aucto-
ritatis insignibus longe lateque coruscantem
sentient praesentem numine, ipsique arcana
propitium venerari. Dixi. ~ ~ .

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

BIBL. CIVICA DI UDINE 66

BIBLI CIVIC UD NE

BIBLIO

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

Ad Studiorum Instaurationem in annum scholasticum MDCCLII.

Oratio

Habita Utini coram Eminentiss. S. R. E. Presbytero Daniele Card. Delphino Patriarcha Aquilejen.

V. Cal. Decembr.

Quæ mihi anno superiore in solemni studiorum instauratione habenda fuerat ex instituto atque ordine de re gravissima Oratio, ea cur a me in diem hanc dilata sit, nec vestrum quemquam latere potest, Utinenses humanissimi, et ipse quidem caussam mihi longe tristissimam silentio vobis etiam probabili atque honesto lubens præterirem, ne scilicet acerba ejusdem recordatio veterem animi mei curam molestiamque renovaret, nisi me ipsa illa de singulari vestrum omnium humanitate admonens, interposita officii religione a proposito deterreret. Quum enim in mea illa familiari calamitate, quæ me vix ad vos studiorum caussa reducem præsentissimo Matris amantissimæ objecto periculo ad extrema illi pietatis officia persolvenda domum revocaverat, acerbo primum carissimi suavissimique Fratris interitu, gravissimo deinde ac diuturno morbo afflixit ac pene prostravit, ea fuerit vestra in me pietas, is amor, illud studium, ut squalor, ut luctus, ut meum illud vitæ discrimen non suspensos modo omnes, sed plerosque etiam sollicitos atque anxios habuerit; ingratus profecto sim, nisi primam hanc quam mihi fortuna offert, testandi erga vos publi-

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

vos publica aliqua significatione memoris ac grati animi occasionem arripiam. Quare si bene de nobis meritos quin colamus neque ignorari fas est, neque excusatione difficultatis a commemoranda saltem gratia uti; nec vero aequum est tempore et die memoriam beneficii definire; dabitis mihi hanc veniam, ut caussae quae mihi ex instituto agenda est, tantum temporis detraham, quantum huic ipso praedicando sit satis: praesertim quum id in rem maxime cadat: siquidem dicendum est de ea Philosophiae parte, Oratori quem instituimus omnino perdiscenda, quam Ethicen Graeci, Latini Moralem dicunt: quae quum in officiis praescribendis versetur, illud imprimis enititur, ut gratos nos et memores beneficii efficiat. Ne in eo igitur peccasse dicar, quod praecipue laudandae facultatis sit, liceat mihi per vos debitum istud officium in ipso Orationis limine sancte persolvere: a quo tamen dum quam brevissime possim utrumque praestitero, ne vestra quidem satis perspecta modestia me jure deterreat.

Et vero, si id ingrati hominis solet esse maxime proprium, ut accepti beneficii immemor cum illud nunquam non dissimulare, tum viri bene de se meriti vel aspectum sermonemque vitare studeat; illud contra grati atque officiosi profecto fuerit, ut et beneficium ipsum trabali ut dicitur clavo fixum omnium oculis subjicere gestiat, et cui se illud debere intelligat, quanquam gratia referri tanta non possit, quanta debeatur, tantam tamen habeat, quantam maximam ejus capere animus possit. Atque id porro mihi eo diligentius ac religiosius praestandum esse ~~intelligo~~, sentio, quo majus ac liberalius fuit

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

ralius fuit vestrum in me beneficium: in-
me inquam, hominem gnavum quidem atq;
industrium, et vestræ dignitatis studiosissimum;
sed imbecillum, sed impolitum, sed infi-
mum, sed tenuissimum; atque per id tempo-
ris cohartum, quo tempore cum oblivisci nostri
facile plerique solent, tum nos aliorum
misericordia, humanitate, gratia, si non ad
tollendam, ad levandam tamen molestiam
solicitudinem, angorem, cæterasque corporis
atque animi ægritudines, quæ hujuscemodi
calamitates comitari ac consequi solent, ma-
gnopere indigemus. Quid, quod complures
omnium Ordinum non hæc mihi modo
in amicorum oculis liberaliter præstitere,
sed per necessarios alii, per litteras alii, per
se etiam nonnulli significare humanissime
studuerunt; ut afflictum consolarentur, ut
jacentem erigerent, ut anxium confirma-
rent, ut ex gravissimo morbo recreatum
amplecterentur! Quæ quidem liberalis,
studiosi, amantis, solicitique animi testi-
monia cum iis conjuncta, quibus me per
ea tempora externi Viri vel litteris, vel gene-
re, vel dignitate etiam florentes honestarunt,
tantam vim ad mœrorem illum meum
luctumque minuendum habuerunt, ut, quod
italico quum primum convalui carmine iis
quibuscum familiarius utor, testatus sum;
gravissimum etiam optimi, mihique tum
pietate, tum litteris conjunctissimi Fratris, Pro-
dlemque nostræ hujus disciplinæ alumni olim
longe probatissimi desiderium lenire ex parte
saltem aliqua visi sint. Quanquam enim
tenuitatis ipse meæ satis conscius non igno-
rabam, hæc omnia non a meis in publicam
aut privatam rem officiis meritisve, sed
vero

BIBLIOTECA UNICA

sed vero ab una ~~[illegible]~~ humanitate vestra
proficisci; non poteram tamen non usque
eo mihi modeste blandiri, ut jam putare me
esse aliquid inciperem. Tanta enim ac tam
singularis bonorum omnium in meo illo
gravissimo vitae periculo sollicitudo, tantus
ex quo respirare caepi erga salutem et in-
columitatem meam studium, tanta in
me salvo jam atque incolumi honestando
ornandoque conspiratio majus aliquid signi-
ficare videbatur, quam quod de me ipse
adhuc sensissem. Nec vero perspectae
imbecillitatis meae recordatio tanquam in
re dubia ancipiti contentione distrahere
animum poterat; succurrebat enim contra
integrum ac liberum tot praestantissimorum
virorum judicium, atque illud quidem ultro
interpositum; quod propterea repudiare
nefas omnino esset. Sublata itaque
exceptione omni et provocatione, illud mi-
hi unum reliquum erat perfugium, ut in
eorum sapientia cum humanitate conjuncta
acquiescens statuerem, aliquid in me porro esse
quod eorum gratia non indignum videre-
tur; idque a mea illa perpetua ac constan-
ti in publicam privatamque rem voluntate
quae me aliorum potius, quam meis com-
modis et rationibus, in re praesertim lite-
raria dies noctesque servire docebat, esse
repetendum. Id autem si ita est, ne
ego maximum hic inter vigiliarum mea-
rum fructum per vos me consequutum sen-
tio; atque ita sentio, ut licet homini nihil
sit in hac vita magis optandum, quam
prospera, aequabilis, perpetuaque valetudo;
in eo tamen fortunatus mihi videar, quod
hac ego aliquando laboraverim. Praeter enim
quam quod haec ipsa jucundior est mihi postquam

gravi morbo

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

gravi morbo vexatus sum, quam antequam
aegro corpore fuissem; illud praeterea accedit,
quod sine isto ejusdem incommodo praeclara
illa quae nunc vestro beneficio fruor opi-
nionis atque existimationis accessione caruis-
sem. Quamobrem quum memoriam illius
coluero benevolentia sempiterna, quum illud
dum anima spirabo mea verbis ~~[illegible]~~
sermonibus usurpavero, quum praeterea in
referenda vobis gratia illud semper praestitero,
ut meam vos neque in observanda diligenda-
que dignitate vestra diligentiam, nec in per-
ferendo labore industriam, nec in re littera-
ria vestra amplificanda studium curamque
desideretis, id unum me fecisse arbitrabor, quod
jure quodam suo vestra a me promerita de-
poscere visa sint. Quod si nec temporis
nec loci hujus est conari commemorare bene-
ficia in me singulorum, fuerit tamen cum
eorum, tum obsequii atq; observantiae erga Te
meae, Princeps Eminentissime, quod Tibi in isto
rerum statu acceptum refero, illud saltem
nominatim innuere: quandoquidem nec to-
tum complecti oratione, nec vel minimam
ejus partem non modo referenda, sed ne
cogitanda quidem gratia consequi possum.
Quem enim tredecim jam annos liberalitate,
clementia, ac bonitate prope singulari unum
auctorem atq; amplificatorem dignitatis meae
noveram, eundem Te utrisque temporibus
parentem magis amantissimum, quam huma-
nissimum Principem experirer, fecit eximia
tua illa ac vere paterna de me sollicitudo,
qua Te vel inter gravissimas Ecclesiae tuae curas
conversionesque affectum pluribus declarasti:
cui propterea si tantum antea debebam quan-
tum potest Principi beneficentissimo fidelis ad-
minister debere, jam nunc tantum debeo, quan-
tum hominem

tum hominem homini debere vix fas esse videatur.

Ad vos vero quod attinet, Adolescentes optt. quos mea jam spectat Oratio, et in iis quibus mecum functi estis pietatis atque amoris plenissimis officiis valde vos amo atque amplector, et ut remunerer quam utilissimo munere, illud mihi interdum statuo, ut quos jam ex hoc. Deo superiore in fidem ac disciplinam meam peramanter recipio, eosdem facultatis ejus quae in vita ac moribus instituendis versatur, quaeque oratoris sit maxime propria eique omnino necessaria, quam studiosissimos habeam.

Atque ut statim in rem ipsam penitus ingrediamur, animadvertite, quaeso, Adolescentes optimi, post celeberrimum illud linguae atque cordis discidium, quod in rem Litterariam universam omnium primum Socratem invexisse queritur apud Tullium Crassus, licet (a de Orat. cap. xvi. n°. 61.) Oratores qui antea fuissent cum ornate dicendi, tum sapienter sentiendi Doctores ac magistri, a Philosophis qui in alteram hanc provinciam jus sibi omne vindicarent, veteri possessione dejecti fuerint; licet nihil admodum reclamantes partes illas amplissimas, quae naturae obscuritate et disserendi subtilitate terminarentur, incuriosa quadam liberalitate iis vel ingratis concesserint, in illa tamen quae vitae ac morum disciplina continerentur, ita jus suum primo retinuisse, ut ea se deturbari minime passi sint. Hujus tantae eorum constantiae ac firmitatis ex ipso Philosophorum coetu virum omni exceptione majorem testem habemus locupletissimum, et Platonis illius qui Socratis ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis tradidit, Auditorem. Aristoteles enim in ipso suorum de Arte Rhetorica

Librorum exordio

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

Librorum exordio queritur, superiores hujus facul- cap. 11. text. 7.
tatis magistros de iis quæ artis essent maxime
propria nihil admodum sollicitos suum omne
studium in ea contulisse, quæ ipso authore
foris essent repetenda, quæque morum disciplina
traderentur. Atque hanc ille sibi fortasse cau-
sam finxerit, quamobrem caducam istam et
vacuam possessionem occupandam sibi statue-
rit, atque ita colendam, ut specie quidem
posteri certam haberent viam rationemque
dicendi; re ipsa tamen ut postquam de jure
suo decessissent, precario illa a Philosophis pe-
terent, quæ sibi ex vitæ ac morum discipli-
na cognoscenda necessario essent. Nec vero
sua illum fefellit opinio. Etenim quæ
imbecillitatis nostræ conditio est, ut quo ma-
gis aliquid urgemus, eo facilius ad extrema
dilabamur; præsertim quum celeberrimi a-
licujus viri authoritati potius, quam rectæ
nos rationi permittimus, res eo brevi ex Phi-
losophi hujus sententia deducta est, ut qui
se artem hanc tradere profiterentur, foren-
sibus cancellis circumscriptam iis omnibus
ornamentis spoliaverint, quibus se olim in
vitæ communis, civilisque societatis contempla-
tione ditaverat. De hoc gravissimis illos
verbis objurgat apud Tullium Crassus, queritur I. de Orat. cap. XII. n°. 52.
scilicet, eos, qui se suis præceptis omnem Ora- III. cap. XIV. n°. 54.
torum vim complexos arbitrarentur, permulta
quæ in ipsis forensibus causis essent, nec tradere
nec tenere; atque ea porro esse, quæ ab naturæ
humanitatisque cognitione omnino penderent.
Ex quo facile intelligimus, Philosopho isti longe
vaferrimo rem ita ex sententia successisse, ut
jam Ciceronis ætate ea omnia a Philosophis
mutuanda Oratoribus essent, quæ ad homines
permovendos pertinerent, quibusque adeo ut suo
satis muneri facerent ipsi, omnium maxime
indigerent. Quo

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Quorum quidem alterum quum praestantissimus Orator Crassus Auditoribus suadere conaretur suis; L. cap. XII. n° 59. alterum vel invitus videtur concedere, nimirum ad Philosophos penes quos officii praescribendi ratio omnis tunc esset, ut confugerent. Noverat enim ille usu prope quotidiano fori, diuturnaque cum privatarum tum publicarum rerum pertractatione nisi hoc, quod semper Oratoris fuisset, teneretur, nihil omnino ibi, in quo magnus esse posset, relinqui; atque adeo locum hunc de vita et moribus totum esse Oratori persequendum.

Et vero qui, amabo vos, sine multarum istarum cognitione vel inter fori clamores versabitur, quum "maximam fere omnium vim fidei faciendae in moribus exprimendis esse positam" iisdem verbis fateri cogatur ille ipse Aristoteles, qui se ad constituendos facultati Lib. 2. cap. IX. text. 54. suae nostrae fines, docendamque ignotam adhuc probationum artem tamquam coelo delapsum numen tantum non profitetur? quum vel probationum suarum genus alterum fieri confiteatur "quoties motum ali- text. 59. quem animi miscet oratio"? quum denique eum unum has ipsas consequi posse confirmet, "qui disserendi rationem, et morum text. 61. atque virtutum cognitionem, et perturbationum animi naturam perceperit ut sciat quid unaquaeque perturbatio sit, et qualis et ex quibus excitetur, et quomodo." Quae quidem ingenua Philosophi confessio satis nos docet, eam esse veritatis vim ac rationem, ut ne ea quidem dissimulari aliquando possint, quae sententiis rationibusque nostris quammaxime adversentur. Quanquam ejus reipsa intererat quos adolescentes eloquentiae studio incensos patrio coegisset fundo concedere ut novum quem ipse complorasset, colerent;

eosdem

BIBLIOT[illegible]

eosdem eo revocare, quo nonnisi precario a Phi-
losophis essent restituendi. Minime enim omnino
ipsum latebat, eos brevi re ipsa intellecturos, se
sine iis, quae inconsulto reliquissent, ne in foro qui-
dem posse honeste versari. Quid enim si vel Videsis cap. tex. 53.
satisfacta probitate integritateque dicentis, vel
excussis et confirmatis causae momentis in
alteram adhuc partem Judex si minus judicio,
at voluntate tamen propendisset! An non aut
optima tunc illi causa cedendum fuisset, aut
averso Judicis animo conciliando ita elaboran-
dum, ut illum vel ad iram, aut ad odium,
aut dolorem incitaret, vel ab iisdem permo-
tionibus ad lenitatem misericordiamque revoca-
ret! Hoc autem quantumcumque est, quod
certe maximum est, quonam illum pacto
consequuturum fuisse putatis, nisi aptola na-
turas hominum vimque omnem humanitatis,
caussasque eas quibus mentes aut incitantur,
aut reflectuntur, penitus perspexisset. Id vel-
rem fieri unquam posse negabat Tullius, qui 1. de orat. cap. xii. n° 51.
ab ipsa adolescentia in florentissimo totius
orbis terrarum foro exercuisset. Quod si
hisce iisdem permotionibus praeconis voce a-
qua et igni in Areopago interdici consuere-
rat, quemadmodum Aristoteles nos docet, ne lib. I. cap. 11. tex. 10.
scilicet Oratorum in iis miscendis caliditas ac
intemperantia affectum judicem a recta con-
scientia importune deducerent, ac vel nolen-
tem repugnantemque transversum agerent; prae-
terquam quod unus erat toto orbe Areopagus,
atque iis judicibus refertus, qui certissimum sa-
pientiae consilii, severitatis, integritatisque
argumentum uno afferrent nomine; illud
ex eo praeterea efficiebatur, ut Orator iis nuda-
tus praesidiis quae in concitata vehementique
animorum perturbatione sunt posita, ad ea
cogeretur confugere, quae sunt a moribus
repetenda

BIBLIOT... CI... CIS
66

repetenda, quæque affectus cieant lenes et compositos. In quo quidem mirum quantum præstantissimus ille Græcæ eloquentiæ heros Demosthenes valuerit, quod diligentissime ad Atheniensium ingenium sese excolere studuerit ac conformare. Quos quum gloriæ avidissimos, ac præter cæteros Græciæ populos novisset ingeniosos, et suavitatis in dicendo studiosissimos; quum animadverteret præterea, eos se faciles atque ad humanitatem confictos, cæteras gentes non item feras et agrestes habere ~~[illegible]~~: totus in eo erat, ut elegantias omnes dicendique ornamenta, ut sermonis suavitatem, ut lenitatem orationis assequeretur, eaque numquam non adhiberet, quæ acuere animos erigerent, vi incitarent aut reflecterent, contentione vero atque impetu minime perstringerent ac lacesserent. Si autem, qui hæc præstare velit, annon omnia quæ sunt in hominum vita ac moribus quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent? An sine multa harum contemplatione Demosthenem ipsum eo authoritatis ac nominis perventurum fuisse putatis, ut hinc doctrinarum omnium inventrices Athenas admiratione obstupefactas teneret, hinc periculosissimo illas adversus potentissimum regem bello ad se implicitas vel inter ingentes clades, quotidiana urbis discrimina, agrorum depopulationes, civium cædes oratione sua regere posset ac confirmare? Nihil hic de Pericle loquor, qui ~~[illegible]~~, fulgurare, tonare, permiscere Græciam diceretur, quod is ad concitatam potius vehementemque dicendi rationem eam, qua romanum olim forum et curiam clamoribus plausuque judicium nostrum complexi novimus, quam ad Demosthenicam lenitatem, suavita-

Cic. in Orat. cap. ix. n. 29.

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

vitatem suavitatemque accessisse videatur.

Quid si hujusmodi Oratori de foro ad curiam, atque adeo a levioribus privatorum caussis ad publicas easque gravissimas fuisset demigrandum? Intemperanter otio et patientia vestra abutar, Auditores sapientissimi, si ea persequi velim, quae se mihi vel prima fronte in hac parte offerunt animadvertenda. Satius igitur fuerit, me ad alia properantem illud unum innuisse vobis, de quo gravissimum ipsum curiae nomen ~~satis~~ nos admonet; nimirum rerum in ea publicarum curam administrari; atque adeo sapientiae, ~~oraculi~~, prudentiae consilii arcem ac domicilium: a cujus propterea authoritate ac luce nemo non refugiat, quin ~~esse~~ antea rerum omnium, vel illarum omnium, quae ad mores hominum, quae ad vitam, quae ad virtutem, quae ad rempublicam pertinent, disciplinam scientiamque perceperit; nisi si cujus frontem ita perfricuerit, ut reprehensionem temeritatis atque impudentiae apud gravissimos viros non pertimescat. Quam quidem Tulius magnopere vereretur, in Maniliana quam primam in curia habuit, oratione palam profitetur, se propter aetatem ejus nondum authoritatem loci contingere ausum: quasi vero necdum ex mediis Academiae spatiis, sed ex Platonum officinis Orator esset, aut nondum a Philone, Antiocho, Diodoro, Posidonio Philosophis sapientissimis institutus in eo studio fuisset, in quo se non mediocrem a primo tempore aetatis operam curamque consumpsisse fateatur.

v. in Orat. cap. III. n. 12.

1. de N. 6.

ibid.

Sed fuerit hoc in Tulio vel oratoriae aviditatis, vel ingenitae timiditatis argumentum: fuerit in omnibus aetatem illam Oratoribus supervacanea rerum istarum cognitio; iam vero nostris non utilem modo, sed necessariam

omnino

BIBLIOTECA C. UDINE

omnino fateamur oportet. Quum enim ex quo siluerunt fora, et curiis rerum admodum locus relictus est, eloquentia fere omnis ad sacras aedes confugerit, stabili sede, ac domicilio certo ibi collocato in iis omnino versetur, quae ad religionis officia rite persolvenda, ad mores caste integreque formandos, ad vitia cum deprehendenda atque excutienda tum notanda ac castiganda, ad laudandas docendasque virtutes, hominesque ab illis revocandos, ad has incendendos atque inflammandos, uno verbo ad universam morum disciplinam et institutionem tradendam pertinere videantur; profecto nemo unus erit qui non intelligat, nihil eorum quae diximus ignorare oratorem debere, qui satis causae et officio suo facere velit. Quotus enim quisque est qui nesciat, ea ne attingi quidem nedum pertractari posse, nisi ante quid sint, et qualia et ex quibus caussis oriantur, quidque efficiant et quomodo, cognitum perspectumque plane fuerit? Id autem longe maximum est, ac difficilius quam quod vulgo imperiti existimant. Nam quum ita ratio comparata sit vitae naturaeque nostrae, ut videamus quidem meliora probemusque, verumtamen deteriora ut plurimum sequamur, ejus qui nos ad illa capessenda incendere ~~[illegible]~~ ab his deterrere velit, omnino fuerit vitiorum genus omne, et quae ab illis funesta, calamitosa, tristia proficiscuntur, quae rursus a virtute atque ab ejus studio pendent, qua nihil homini quo ad superos accederet propius datum est, graphice delineata nobis ante oculos ponere: ut quod cuique ex re sua constituendum videatur, id ille tandem caute sapienterque decernat. Porro autem haec atq; hujusmodi alia nonnisi ab

eo [illegible]

BIBLIOTECA CIVICA UTINE

eo possunt praestari, qui secretiores mentis hu-
manae recessus ac latebras noverit cogitando per-
agrare. Quae dum tacitus saepe mecum ipse consi-
dero, atque una certorum quorundam hominum
in gravissimo hoc munere obeundo confiden-
tiam respicio, non possum quin vehementer com-
movear, doleamque ex animo duram ac miseram
nostrae hujus aetatis ~~conditionem~~ ad rem hanc quod
attinet, conditionem. Quanquam enim nihil
jam tritum magis ac vulgare est, quam quod
non sine bonorum stomacho magnifici isti pro-
clamatores ut populo pro maxima auctoritate
imponant, praedicare solent, nimirum se, si ne-
quicquam eloquentia, at encyclopedia tamen
homine parentibus nostris longe sapientissimis esse
anteferendos; disperream nihilominus nisi glorio-
si isti cogitandi dicendique magistri, penes quos
[illegible] literariae omnis scientiae atque arbitrium sit,
quam personam sustineant, aut quid profiteantur,
adhuc ignorant. Quum enim omnia se scire
profitentur, ne ea quidem primis, ut dicunt,
labris degustarunt, quae ita cum facultate, quam se
profiteri posse putant, conjuncta sunt, ut sine
his existere nequaquam orator possit. Sed nun-
quam perspicies melius, quam si eorum oratio-
nem hac ipsa morali [illegible] regula me-
tiaris. Frustra enim vel leviter pressum pos-
tem vestigium in ea quaeres. Quod si forte fortuna
aut virtutis, aut vitii alicujus adumbrationem
aliquam, quod dii bene vertant, offenderis, iis
pictam fictamque coloribus, iis pigmentis illitam
animadvertes, quae tibi ancipitem afferant cogi-
tandi curam, num scilicet vitium pro virtute
aut contra contempleris, si minus ~~pro~~ hac illud
amabilius deprehendas atque amplectaris. Non est
hic animus ea dicendo persequi, in quibus hujus-
modi homines magno rei christianae detrimento
peccant. Fuerit hoc integrae orationis amplissimae
argumentum:

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

argumentum, a quo suo tempore, periculi licet atque aleæ plenissimo propterea non refugiemus, Adolescentes studiosissimi, quod illud vobis ad sacram eloquentiam efflorescentibus apprime utile, si non necessarium futurum speramus. Interim ad rem præsentem quod attinet, satis illud sit animadvertisse, quod sapientum omnium ore ac sermone percrebuit; nos in dies quidem magis magisque ab Oratoribus circumsederi, sed quo magis eorum augetur numerus, eo nos minus de deditione cogitare: quum pauci admodum sint, qui latitantem in recessu fugientemque animo assequi possint, nedum opprimere noverint ac debellare. Nimirum iis ad summum armis uti consueverunt, quæ prima fronte oculos quidem fulgore perstringant suo, sed obtusa hebetique acie pugnantem morentur potius quam adjuvent, eoque minus pectus adversum feriant, quo plus ipsi laboris afferre videantur.

At enim nihil magis in hac populari dicendi ratione vitandum, si Tullium ipsum, si Fabium audimus, quam quod olim palæstra, V. cap. 1. lib. xx. aut schola acumen olet: quum illud præsertim ex Philosophorum consuetudine imbibere animo homines soleant, ut cum severitatem illam ament atque etiam ostentent, ex qua siccum, spinosum, subtile pressum dicendi genus oritur; quæ contractionem in fronte, tristitiam in oculis, in omni gestu atque habitu corporis deficientiam jubet; quam non loci dignitas non curiæ splendor, non ipsa absterreat sacrorum majestas atque amplitudo. Tum vero ut si quando de vita, de officiis de virtute, de moribus sermo inciderit (quando autem iis non incidat, quibus nihil in mente atque ore aliud sit?) neglectis aut leviter indicatis iis, quæ sint ad faciendam fidem

apposita

BIBLIO CIV.

apposita, in illis conquiescant: ut si forte quid
factum ira, vel metu, vel cupiditate dicatur, la-
tius quae cujusque affectus natura sit prosequan-
tur; iisdemque, aut ejusmodi argumentorum or-
namentis, quae continuo magis orationis tractu
decurrunt, laudent, incusent, augeant, minuant,
describant, deterreant, hortentur, querantur ac
consolentur. unoque verbo, si non ex Acade-
miae spatiis cum Tullio Oratoris, sed cum iis
quos totidem fere verbis insectabatur olim
Quinctilianus, ex portico philosophos profiten- lib. v. cap. 8.
tur. [Illud nimirum esse philosophorum maxime
proprium, ut quam virtutem pro se in pallio
saltem ac gradu servant, a quibus vitiis si minus
re, at certe voce quam longissime abhorreant,
quae aliis, si non sibi officia praescribant; de
his nunquam non loquantur, ea praedicent semper,
semper iis quotidie magis magisque inculcan-
tis studia, consilia cogitationesque suas omnes
impertiantur: ex qua diuturna perpetuaque
consuetudine illud profecto consequi necesse est,
ut quoties illis dicendum sit, toties vel nihil
praeter haec, vel in omnibus de his potissimum
dicant: quod quam alienum ab Oratoris instituto
sit, nemo non videt. Quid, quod si Fabio lib. xii. cap. 11.
credimus, non aliud hominum genus longius
ab usu civili, communibusque officiis, atque ab
omni Oratoris quem instituimus munere abhor-
ret, quisque quod vel cum Socrate, ut Crassus ani- iii. de Orat. cap. xvi. n°. 59.
madvertit, hanc ipsam dicendi exercitationem
exagitet atque contemnat, vel cum Epicuro neget cap. xvii. n°. 64.
versari in Republica esse sapientis, vel cum
Stoicis hinc omnes qui sapientes non sint, servos, cap. xviii. n°. 65. 66.
latrones, hostes, insanos esse dicat, hinc oratio-
nis genus habeat subtile, acutum, exile, insul-
sum, inane, jejunum, atque adeo ejusmodi,
quo uti ad vulgus nullo modo possit; vel quod tandem cum
Aristotelicis [illegible] nunquam nodum non in
scirpo quaerit

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

quaerit, multo malit morosus quam facilis, cavillator, quam urbanus videri.] Praestas igitur [I] vel perpauca sine detrimento ex usu quotidiano et vita communi quae ad rem faciant in dies arripere; quam nimis multa tanto cum discrimine ex Philosophorum scholis perdidicisse.

Optime quidem, atque etiam ex aequo et bono: maxime quum indignum sit, eos vel caliditatis cum Aristotele, vel cum Socrate simultatis honestissimum ex nimia facilitate nostra fructum referre. Verumtamen necessaria omnino rerum istarum cognitio, quam nec longa dies, nec diuturnus usus, in tantis praesertim occupationibus sine certo aliquo adminiculo satis nos doceat: quum tamen maturrime nobis, si quicquam assequi dicendo volumus, ad publicas caussas accedere necesse sit. Unde autem nec precario, nec morose, et quod caput est, quin abstrahamur ab hac populari dicendi exercitatione haec omnia repetenda sint, ut in aliud vos tempus docere differam, Adolescentes optimi, facit cum temporis ad dicendum praefiniti ratio, tum caussae ipsius pondus, ac magnitudo. Interea satis mihi fuerit vos exemplo primum, deinde rationibus illud docuisse, quod Oratori nostro necessarium in primis sit; nimirum cum studiose cognoscenda, tum diligenter persolvenda esse officia ea, quibus civilis consuetudinis ratio omnis ita nitatur, ut quemadmodum in iis colendis sita est vitae honestas ~~omnis~~, in negligendis turpitudo; ~~[illegible]~~ sic in iisdem docendis tuendisque, aut contra, vis Oratoris praecipua vel cernatur, vel vero desideretur. Dixi.

BIBLIOTEC[A] C... UL...

BIBLIOTECA
U.A.N.L.

BIBLIOTEC

BIBLIOTECA CIVICA UDINE
71

BIBLIOT
CI
UDINE

BIBLIOTECA CIVICA UDINE 72

BIBLIOTECA
U
23

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

Ad Studiorum Instaurationem
in annum Scholasticum MDCCLIII.

Oratio

Habita Utini coram Eminentiss.
ac Rev.mo S. R. E. Presbytero Card.
Daniele Delphino Patr.a
V. Cal. Decembr.

Quae breviter anno superiore functus
privato quidem, sed jamdiu salutis incolumi-
tatisque meae studiosissimis Viris debito memoris
ac grati hominis officio, rite atque ordine in rem
nostram disputavi, ea quin vobis omnia pro-
baverim ut nullus dubitem, Utinenses, cum ipsa
argumenti ratio, tum acerrimum vestrum omnium
in re hac judicium facit. Quos enim na-
tura ipsa difficiles adeo in hac parte effinxerit
ut vel in tanto quo incensi sunt eloquentiae
studio toties in amplissimis concionibus illis,
ad quos ex dignitate habendos celeberrimos tota
Italia Oratores ex lege conducunt vacua re-
linquere subsellia consueverint, quoties unum
aliquem forte offendant, quem dicendi potius
celeritas, quam moralis disciplinae copia com-
mendare videatur; ii profecto non possunt
non probare hominem, qui ex loco superiore
in hujusmodi quaestionem ingressus creditae
sibi juventuti aperte denunciet, atque adeo con-
stimet, sine multa morum doctrina non
posse effici quem quaerit oratorem. Nimirum
ea vos naturae coelique bonitas veri perspicien-
tia donavit, ut ipsi ii qui doctrinae adjumen-
tis inter vos carent, cum iis qui aetatem ali-
bi in literis agunt, judicium de rebus his in-
terponere possint suum. Atque utinam in
parte hac altera

BIBLIOTECA CIVICA UDINE
74

parte hac altera suscepta ex instituto caussæ
eam mihi a vobis æquitatem benignitatemq;
sperare liceat, quam expertus in primo sum!
Sed enim qui graves acceptissimasque omnibus
Philosophi partes sustinuerim adhuc atque de-
fenderim; jam levem et invidiæ plenissima
Poetæ personam cogor suscipere: atque ita
suscipere, ut tam dignore alienus, quam de supe-
riore sollicitus tantum ibi existimationis ac
laudis detractum, quantum huic additum
velim. Sic enim, ut quod sentio, ingenue
fatear, statuendum est mihi, Utinenses: Ora-
tori quem instituimus necessariam quidem fu-
turam exquisitam morum scientiam quod jam
confirmavi; verumtamen non a Philosophis,
sed a Poetis eam esse repetendam. Quid enim?
apud æquissimos præsertim rerum æstimatores!
quid amplius rem mihi plane perspectam,
et maximi, si diis placet, in hisce studiis mo-
menti, timidus nimium verecundusque dissimu-
lem? Quid? Declamatori cuipiam una lo-
quacitate erudito liceat aliquando ineptissi-
ma venditare: mihi vero in hoc curriculo
ab ineunte ætate dies noctesque exercitato inte-
grum propterea non sit gravissima proferre, quod
ea vel apud alienos homines veterem patiantur in-
vidiam, vel apud imperitum vulgus arrogantiæ
videantur opinione laborare? Turpe enimvero ac
flagitiosum id in me fuerit, vel una habita
ratione officii mei, utilitatisque hujus mihi con-
creditæ juventutis. Quanquam quum iis au-
ditoribus utar, qui in tanta qua florent sapien-
tiæ et æquitatis laude moderationem ingenii
modestiamque amplectantur: mihi vero nihil ipsa
unquam vel cum rerum mearum detrimento
antiquius fuerit; adhibebo modum, et viam diffi-
ciliorem quidem, sed inviam minus ingressus, rem
universam

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

universam ad eam disputationem revocabo, in qua breviter ostendam esse in Libris Poetarum ad bene beateque vivendum momenta esse maxima. Quod si dicendo assequar, efficiam profecto, ut Auditor noster intelligat, non aliunde petenda sibi esse rerum earum copiam, quae a morum disciplina proficiscuntur.

Atque ut inde ~~proficiscatur~~ Oratio unde bene beateque vivendi rationem omnem existere, ac veluti fundamentum quoddam, quo uno civilis felicitas nitatur, exsurgere homines sapientissimi arbitrati sunt; illud cum iisdem statuatur oportet, nimirum, Virtutis, quae hujusmodi est, duplicem esse vim; ita ut vel scientia sua, vel actione cernatur: atque alterius quidem quae prudentia, quaeque gravissimo nomine sapientia appellatur, illud esse maxime proprium, ut scientia polleat una; alterius vero, quae moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, quicquid est operis ac muneris, id in agendo esse. Quam quidem duplicem virtutis vim non iis finibus circumscribendam esse, ut in ~~singulis~~ hominibus singulis in quibus regnet ita consistat ac terminetur, ut dum aliorum commodis utilitatique servire nequeat, nec vero se se cum illis una communicat otiari quodammodo videatur: non modo gravissimorum virorum auctoritas, sed ratio etiam ipsa nos docet. Quid enim tibi ipsi possit virtute, atque adeo felicitate potiri, nisi eadem in tempore utaris? Vana quippe et inanis omnis sine usu bonorum possessio: nec summum illud quodcumque bonum in quo hominis in his inclusi compagibus corporis [illegible] felicitas sit, ea spoliare perfectione possumus, quae illi ab actione accedat necesse est: ut merito ~~[illegible]~~ apud Homerum Patroclus infelici virtute praeditum Achillem ipsum pronunciet, qui inutilem eam prorsus otiando faciat.

Vos interim omnes quotquot huc ad me honestandum convenistis, ~~[illegible]~~ Literatissimi Viri, Te vero maxime, Princeps Eminentissime, quem ab ultima adolescentia mansuetioribus musis addictum scimus, cujusque ideo non affectum modo, sed judicium etiam vereri in primis decet; vos eos in hac caussa opto atque imploro, quos vel in levioribus expertus sum; aequos scilicet, attentos, lenes: idque eo etiam ~~[illegible]~~ magis, quod cum immittere me in caussam generis, tum in ea mihi agenda ~~[illegible]~~, atque a vulgari et umbratili longe disjunctam viam inire ~~[illegible]~~ necesse est.

BIBLIOT[illegible] U[illegible]

otiando faciat. Ad haec, quum nati omnes ad congregationem hominum simus; nec vero extra naturae fines constituti, sed in manibus naturae et fortunae positi, non in solitudine, sed in urbe hominumque coetu viventes summum inquiramus bonum; illud profecto efficitur, ut quum virtus se ipsa contenta eidem perficiundo satis re ipsa non sit: atque adeo cognitio contemplatioque naturae, in qua illam persequimur, manca quodammodo, atque inchoata solum consurgat, si actio rerum nulla consequatur. huic ipsi, quae illam absolvat, insistendum nobis omnino sit. Quod quidem amici, vel potius rationis monitis [illegible] Achilles [illegible] intellexit, ut apud eundem Poetam de ocio ipse suo graviter conquestus aliquando fuerit.

Jam vero quum inter ea, quae nobis divinitus ad bene beateque [illegible] in hac civili consuetudine vivendum data atque tributa sunt, duo illa in primis occurrant, per quae hinc ad virtutem ipsam informamur, hinc eadem illa tum nostro, tum aliorum commodo utimur, cogitandi scilicet facultas, et pronunciandi ratio visque dicendi; facile animadvertitis, Auditores sapientissimi, in Doctarum Libris ad haec ipsa alenda et conformanda momenta esse maxima. Si enim vel in una contemplatione virtutis satis ad id esse praesidii statueremus, una propterea sapientia contenti; quid, amabo vos, quid unquam Doctarum studiis ad hoc ipsum aptius, quid uberius, quid amplius? Dummodo unum illud excipias, quod quum divinum omnino sit, divina etiam respicit, nosque non ad civilem hanc et temporariam, sed vero ad coelestem maxime aeternamque felicitatem dirigit, atque adeo disputationem hanc nostram, quae civilis omnino est, non attingit; nulla

B. CIVICA DI UDINE

attingit, nullum profecto invenies, quod ad opus hoc tantum non modo absolvendum, sed etiam inchoandum non longe minus re ipsa valeat. Quotus enim quisque est qui nesciat, omnem rerum divinarum et humanarum, caussarumque quibus hae res continentur scientiam Poetarum scripta complecti? Nisi vero quis fortasse fuerit, quem quum Musae vix in vestibulo consistere passae aliquando sint; interiores sacratioresque earum recessus prorsus ignoret. Caeterum qui faciliores expertas eas sunt, id quidem certe non senserunt modo, sed literarum etiam monumentis testati sunt. Quos inter nisi Viros gravissimos vel ex eorum gente haberem, qui sibi unis a sapientia deductum nomen tam quam perenne ac proprium novo quodam jure vindicarunt; silendum mihi in hac parte omnino esset. Veruntamen quum et his Maximus Tyrius et Strabo praeclarissimam Poetarum facultatem sapientiae caput et fontem appellaverint, idemque re ipsa senserint, si minus conceptis verbis significaverint (ne scilicet ~~[illegible]~~ parum considerate ~~[illegible]~~ verbis ipsi suis consuluisse viderentur) Socrates, Plato, Aristoteles, aliique complures Philosophi sapientissimi, non est cur verear ea in medium proferre, quae cum gravissimorum scriptorum authoritas, tum ratio ipsa nos docet. Atque hi quidem dum vel inviti in uno Homero scientiarum omnium atque artium semina inesse testantur, satis superque quid de Poeticis studiis sentirent, declarasse existimandi sunt. Quod amplissimum principum Philosophorum de hoc sapientum omnium parente ac duce testimonium quam late pateat, paullo diligentius attendite. Hi enim quum illud pronunciarent, conscii sibi erant, se uno Socrate duce, quod Tullius animadvertit, discidium

illud quasi linguae

illud quasi linguae atque cordis invexisse; ita ut quae natura sua disjungi vix poterant, sapienter sentiendi, et ornate dicendi scientia in plures veluti provincias certis constitutis finibus describeretur. Quare quum acerrimum Homero atque ejus discipulis bellum indixissent, illorum interesse videbatur vel nihil omnino vel minus certe magnifice de eo loqui: si quidem contra ineluctabilem veritatis vim stare potuissent. Nisi vero quis putet, illos ob eam etiam caussam Homero tribuisse omnia, quod verendum sibi maxime intelligerent, ne inter posteros aliquis tandem exoriretur, qui veri potius quam partium studio abreptus, dum in libris ipsi suis gloriarentur alienis bonis, plagio detecto, festivam Aesopiani graculi fabellam caneret. Nec vero sibi ab hoc frustra cavissent illi. Nam Maximus Tyrius animadvertit, Platonem ipsum, ~~[illegible]~~, ita se Homeri discipulum ubique exhibere, ut licet dissimulet, atque ideo fortassis cum illo simultates affectet; frustra tamen percepta ab eo doctrinae vestigia studeat subinde occulere: quum ~~ea~~ ejusmodi ~~[illegible]~~ ea sint, ut acri animo intuenti illum non Homero minus, quam ipsi illi Socrati, in cujus nunquam verba non jurat, similem probent. Ad hunc autem, caeterosque Philosophos omnes quod attinet, ut alios omittam, satis mihi nunc sit Plutarchum virum gravissimum commemorare: qui ne cui gratis id ipsum affirmasse videretur, integrum hac de re librum conscripsit; in quo scilicet ex instituto artium et scientiarum omnium, praesertim vero Philosophiae praecipua capita cum inventis Homeri conferens, illud plane ostendit, eadem ipsa ab illo, tamquam perenni quodam sapientiae fonte omnino profluxisse.

Et vero quid unquam aut bene cogitatum,

aut bene dictum

BIBLIOTECA U...

aut bene dictum invenias, quemadmodum non-
nemo animadvertit, cujus primordia non sparse-
rit Homerus: in quo, ut ajebat Quinctilianus,
nullius non artis aut perfecta, aut certe non du-
bia vestigia reperiuntur: qui, ut Silius ~~cecinit~~
Carmine complexus terram, mare, sydera, manes
nihil non eorum quæ pertinent ad Deum, homi-
numque naturam, religionem ac ritus; quæ de
rerum ortu, de incremento, de incremento dispu-
tantur; quæ de orbium conversionibus, de tempo-
rum vicibus, de signis, de portentis conjiciuntur
aut persequitur, aut saltem attingit: qui quum,
ut homines ad virtutem institueret
Quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
sibi discutiendum proposuisset, hinc ~~invenitur~~,
in justitia, in continentia, in prudentia, in ma-
gnitudine animi, in liberalitate, in pietate, in
amicitia, in fide, in officio, in cæteris virtutis
contrariisque vitiis versatus est; hinc quæ per-
tinent ad Legum rerumque publicarum impe-
rium, ad disciplinam civitatis, ad præsidia
pacis, ad jura belli, quæ pendent a consuetud.
vitæ, a ratione reipublicæ, a societate civili,
a sensu hominum communi, a natura, amo-
ribus
Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit.
Quod quum ad Lollium scribens animad-
verteret Horatius, ne id exornandæ potius fa-
cultatis suæ, quam veri dijudicandi gratia vide-
retur asserere, ad præcipuum homericorum poe-
matum institutum amicum scite suum revocans
illuc prorsus effecit, ut ille cum cæteris, quibus
mirum forte ~~videretur~~ id ipsum videretur, plo-
ne intelligeret. Dum enim sapientissimi illius va-
tis, ut inquit Flaccus
Fabula, qua Paridis propter narratur amorem
Græcia Barbariæ lento collisa duello,
Stultorum Regum, et populorum continet æstus:
absolutam nobis

BIBL. CIV. DI UDINE

absolutam nobis reipublicæ imaginem, et civilium negotiorum non excitat in mente solum, sed veluti tabellam aliquam graphice delineatam ante oculos ponit. Dum rursus in Odyssea labores, atque itinera, et quod caput est prudentiam solertiamque exhibet nobis Ulixis

Qui domitor Trojæ multorum providus urbes
Et mores hominum inspexit, latumq; per æquor
Dum sibi, dum sociis reditum parat, aspera multa
Pertulit, adversis rerum immersabilis undis
- - - - quid virtus, et quid sapientia possit.
Utile proposuit nobis exemplar. . -

vitæ scilicet privatæ, et sibi, ut ita dicam sapientis: in quo tamquam in speculo conditionis humanæ vices intueremur: ita ut, quemadmodum notat etiam Plutarchus, in altera animi præstantiam, in altera vero corporis fortitudinem contemplantes duabus in fabulis totam recte vivendi rationem non ad ingenium excogitatis præceptis effictam, sed velut exemplis constitutam et confirmatam, ipsique naturæ quamsimillimam haberemus. Quæ dum tacitus mecum ipse considero, et una Aristotelis ingenium, sagacitatem, atque accuratum Homericæ sapientiæ studium reputo, facile in eam sententiam adducor, ut credam, hinc porro sapientissimum virum hausisse rationum capita, quibus impulsus assereret ad bene beateq; vivendum satis non esse virtutem, nisi ejusdem etiam usus accederet.

Quod ut vobis etiam probetur, ~~Auditores sapientissimi~~, utque mihi jam ad alteram ~~pr~~ orationis meæ partem confirmandam tanto Philosopho Duce confidentius detur accedere; animadvertite quæso ~~Auditores~~ sapientissimi, eundem hunc eo ipso tempore quo cum cæteris Philosophis, inducta jam linguæ atque cordis dissidio, et diviso in plures veluti provincias

sapientiæ regno

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

sapientiæ regno, politiorum litterarum cultoribus, præsertim vero Poetis bellum acerbissimum indixerat, ita ut pro ea maxime Philosophiæ parte, quæ in moribus versatur, tamquam pro aris ac focis pugnaverit; eo ipso, inquam, tempore ita homericæ doctrinæ quam multa et variis insectabatur, re atque animo adhæsisse, ut in hac ipsa sapientiæ parte, quæ actione cernitur, tantum ibi tribuerit, quantum arrogaret sibi. Quum enim a Philippo Macedonum Rege Alexandrum illum in disciplinam accepisset suam, quem non regem modo, sed Regum maximum ex egregia quadam ac summa singulari ingenii et virtutis indole futurum conjiciebat, illum non socraticis quibusdam, vel platonicis, vel suis de moribus præceptis, sed vero homericis institutis atque exemplis ad virtutem informandum existimavit. Nimirum probe senserat perspicacissimus vir longe aliud esse agere de virtute, atque agere cum virtute: posse illud quidem Philosophiam severo licet, jejuno ac spinoso dicendi genere præstare; hoc vero vel nullam, vel unam certe facultatem illam, quæ suavi, atque ad humanitatem composito sermone, quæ institutis ex communi vita desumtis, quæ exemplis vel a natura hominis, vel a ratione petitis numquam non utebatur; quæ veram denique et coloribus e medio sumtis conformatam, non ex ingenio confictam, et commentitiis lineamentis adumbratam virtutis imaginem exhiberet. Quare tanti Discipuli utilitati potius quam scholæ suæ commodis ac nomini interea consulens, ratusque tenerum adhuc Alexandri animum non aliis ad virtutem præceptis institui commodius posse, quam iis, quæ, quod vitam hominis forment, doceantque mores, affectus, et actiones, primam Philosophiam veteres illi sapientissimi apud Græcos viri appellabant; in id totus incubuit

ut regius adolescens

BIBLIOTECA

ut regiam adolescentem ad Iliadis, atque Odysseae
lectionem incenderet, ex quibus quicquid ad bene beateq.
ac vere regie vivendum pertineret, aliquando
suppeteret. Nec vero sua illum fefellit opinio
vel potius ratione ipsa et majorum exemplis
confirmata sententia. Brevi enim cum in
Alexandro discipulum nactus est, qui pruden-
tia, consilio, temperantia, fortitudine, re-
rumque gestarum gloria ita praestaret cete-
ris, ut omnes omnium aetatum imperato-
res facile superasse visus sit; pluresque ille
gentes ipsos inter bellorum perpetuos strepitus
et labores, quam in Academiae otio et quiete
discipulos Socrates et Plato, caeterique ejusdem
scholae Philosophi virtutem docuerit. Quod
ne cui mirum forte videatur, reputet secum ipse,
divinum illum inter Philosophos Platonem unam
reipublicae formam, quod suo eam potius inge-
nio, quam rebus ipsis vitaeque communi acco-
modasset, nunquam hominibus ita probasse, ut
ea uterentur; Alexandrum contra septua-
ginta civitates amplius, barbaras inter gentes
conditas ita instituisse, ut a fera agrestique
vita ad hunc humanum cultum civilemq.
perduxerit. Atque ad hanc illum quidem
ac tantam dicendi, faciendique sapientiam
Homero potius, quam Aristotele duce perve-
nisse, illud argumento est, quod ~~Plutarcho~~ teste
Plutarcho et Asiam universam ad summi qui-
dem Vatis, non vero ad Philosophi, doctoris olim
sui lectionem inflammavit, et eam ipse adeo
semper coluit, ut ejusdem scriptis pro pulvino
uteretur; et palam aliquando pronunciaverit,
Iliadem se et Odysseam tamquam largum et
liberale viaticum in sua secum expeditione
habuisse.

ULNE

hisisse.

Ex quo facile intelligimus, non esse, cur illud in dubium revocemus, quod de Poetis memoriae proditum est, eos nimirum Civitates primo constituisse, hominesque ipsos qui dispersi antea ac dissipati belluarum more viverent, in societatem vitae convocatos inter se primo domiciliis, deinde conjugiis, tum literarum et vocum communione junxisse. Nam id licet sibi Philosophi tribuant, et Tullius ipse ipsis aliquando sit illis in eo blandiri, quandoquidem quod Poetis primo, deinde Oratoribus asseruerat, illud demum philosophum agens Philosophis vindicavit; frustra tamen sine tabulis, ipsa etiam reluctante ratione, in alienam possessionem irruunt. Quis enim nesciat, quod supra etiam animadvertimus, cogitandi pronunciandique rationem, vimque dicendi veteres Graecos appellasse sapientiam, a cujus deinceps studio omnium princeps Pythagoras, ut Tullius animadvertit, Philosophiae nomen confluit: quem tamen constat aetate longe inferiorem fuisse Lycurgis, Pittacis et Solonibus illis, quibus praecipua Graecorum Respublicae leges atque instituta referunt accepta, quosque novimus nedum carminibus dedisse operam, sed his leges etiam ipsas descripsisse. Quid quod heroicis quoque aetatibus Ulyssem et Nestorem accepimus et fuisse, et habitos esse sapientes: qui tamen seculis multis ante hisce studiis floruerunt, quam aut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras a regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt; aut Socrates sapienter sentiendi et ornate dicendi scientiam disputationibus suis separavit. Quae quum Tullius ipse pluribus in locis animadverterit, plane declarant, illum non ex animo sed simulate civitatum institutionem Philosophis vindicasse: ut dorso scilicet facultatem, cujus studio, foro et curia pene interclusis, homo videlicet otiosus

sus otium

sus otium ac tempus terere constituerint, civibus suis ab illa quammaxime abhorrentibus commendavit, vel se ipsum potius ab eorum reprehensione tueretur. Praeterquam quod nonne florentissimis etiam Philosophorum temporibus, ut quisque sapientiae amantissimus esset, ita amantissimum Fabularum Aristoteles fuisse affirmavit? Et civitates Graeciae, neglectis Philosophis, Pueros ante omnia in poeticis instituere ~~[illegible]~~ consuevisse testatus est Strabo? Nec vero eosdem illos veteres Philosophos aliter sensisse credas: quos tanti has litteras re ipsa fecisse constat, ut eas omnis liberalis educationis, omnis ingenuae disciplinae fontem ~~[illegible]~~ esse uberrimum ducerent; seque ipsos nihil omnino egisse crederent, nisi essent omnem omnium rerum, quae ad humanitatem pertinerent, scientiam complexi.

Et vero quis illud sibi unquam persuaserit, Philosophos, genus hominum subrusticum, morosum, acerbum, qui magna in oculis gravitate, magna frontis contractione despicerent potius quam aspicerent caeteros, quos cogitatiores squallidioresque horridior barba atque onerosius pallium non commendarent; hujusmodi inquam cerebrosos, tetricos, difficilesque homines eam potuisse vivendi rationem inire ut et sese ad ingenium vulgi, a quo semper abhorrerent maxime, penitus accomodarent, et vulgus ipsum severitatis ac supercilii intolerantissimum allicerent, regerent, ac transversum agerent? Immo vero si in civitatem jam congregatos, mansuefactos atque excultos eos sibi regendos suscepissent, ad agros hercle et nemora iterum frequentanda illices impulissent.

Non equidem ignoro, Platonem fore beatas Respublicas putasse, si aut docti et sapientes homines eas regere coepissent, aut qui regerent, omne

B.PL. C. DI UDINE

egerent, omne suum studium in doctrina ac
pientia collocassent: hancque summi Philosophi
ententiam non istis Ciceronis verbis, sed aliis
orsus, atque in eum sensum a nonnullis in-
terpretari, ut intelligant, Platonem eam potius
in Legibus sapientiam quae in contemplatione,
uam quae in actione versaretur, requisivisse.
Verum ne tam praeposteram, tamque a ratio-
ne abhorrentem opinionem tanto viro affinga-
mus facit cum singularis ejusdem sapientiae tum
rudens sincerumque de Philosophis quod alibi tu-
lit judicium; eos ad rerum actionem quod atti-
net ineptos omnino declarans; quippe quos rerum
llo contemplatione abreptos nobis, adeo a vita
communi rerumque publicarum usu alienos; ut vix
semet ipsos vel in minimis, nedum maximis in
ebus alios regere possint ac moderari. Caeterum
i de Philosophis loquendum res ipsa tunc est, [struck out]
Dionysii profecto Syracusarum Regis, quem in solio
hilosophari docuisset, quemque una in rebus
ivilibus imprudentia cum quodam vere philosophi-
o stupore conjuncta regno et vita spoliavit,
xitus infelicissimus satis declarat illum in
ac parte minus recte sensisse, neque ea prae-
itum fuisse sapientia, in qua una gloriator,
prudens ille apud Homerum Phoenix, qui se
bello Patre Achilli juveni comitem esse da-
tum affirmabat ad bellum, ut illum efficeret
ratorem verborum, actoremque rerum.

Atque hic ingens mihi pateret campus, in quo
tamquam in patria sede exsultare posset oratio, si
uae Oratori, cujus in actione labor omnis versatur,
x vita communi, usuque rerum gerendarum omnino
unt, persequi velim. Sed ea praeterquamquod a
e alias disputata esse scio; tanti ad rem prae-
sentem quod attinet, profecto non sunt, ut mihi
praefiniti ad dicendum temporis potior habenda ratio
non sit.

BIB

non sit. Satis igitur mihi fuerit id viris sapientissimis innuisse, ut intelligant, me de Oratore dicentem non qualemcumque, sed eum debuisse morum doctrinam requirere, quae ex usu communi non ex Philosophorum mente profecta linguae magis summa orationis vi, celeritate cogitationis conformanda, quam ingenio minuta quadam subtilitate, nimiaque cogitandi licentia acuendo valeret. Quod si assequutus dicendo sum, jam intelligitis, Adolescentes optimi, vobis ad eloquentiae laudem efflorescentibus in Doctorum potius, quam in Philosophorum scripta, ut civilis disciplinae, actuosaeque virtutis rationem assequi omnem possitis, esse intuendum.

Dixi

BIB… UDINE

BIBL
CH
L

BIBLIOTECA

BIBLIOTEC

[illegible] D. [illegible]

Ad Eminentiss. et Reverendiss.
S.R.E. Presbyterum Card.
Danielem Delphinum
Patriarcham Aquilejensem
cum is Roma, acceptis cardinalatus insignibus
domum reverteret
Oratio Gratulatoria
Habita Utini prid. Id. Mart. MDCCXLVIII.

Quod erat optandum maxime Utinenses, quod unum ad dignitatem Ecclesiae nostrae, ad urbis totius, ad universae Provinciae decus atque ornamentum arbitrabamur, jampridem desiderii quod omnes subinde votis rite susceptis a Deo Parente Opt. precati sumus, ut Antistes noster longe clarissimus Daniel Cardinalis Delphinus ad dignitatis insignia capessenda Romam profectus ea commendatione virtutis gravissimam Urbis rerum Dominae expectationem sustineret, ex qua maximus nomini ejus gloriae, nostris vero rebus fortunae cumulus accessisse videretur: id singulari prorsus ac divina tanti viri sapientia, aequitate, consilio factum perfectumque cum antea constanti fama, atque omnium sermone audivimus, tum vero hoc tempore oculis prope ipsis intuemur, dum illi jam tandem reduci et maximis sapientissimi Pontificis laudibus muneribusque aucto non modo quod incolumis ad nos pervenerit, sed etiam quod eum Roma decedentem summa laus, et summa gratia tantae urbis prosequuta sit, laeti atque hilares gratulamur. Quare si quis vestrum jamdiu forte mirabatur, quid porro esset, quod

BIBLIOTECA CIVICA UD[INE]

8

porro esset, quod instauratis praeter omnem
consuetudinem nostram inauspicato studiis
atque iis ipsis jam longius progressis, adhuc
oratoris, nam cathedram, atque in huma-
nitate vestra quidem evecti, vocem requi-
reret, is demum intelligat, non desidia
aliqua aut inconsulto, sed religione qua-
dam et consilio potius id factum. Ni-
mirum laetus hic atque omnium votis
expetitus dies, qui ovantem nobis ac
prope triumphantem, gestientemque ad
nos reverti optat. Principem ad urbem re-
duxit, qui nos a squalore ac situ in
pristinam lucem revocavit, qui nobis
omnibus ad majora quaeque in dies spe-
randa quasi signum aliquod sustulit.
Hic, inquam, hic unus diuturni si-
lentii mei finem afferre debuerat, idem-
que initium quod vellem, quaeque senti-
rem non aliorum angustiis, sed mea
jam voce, meo consilio, meo pristino
more dicendi. Qui enim potuissem
ego, cui haec quidem vaticinari, ac velu-
ti fide sancte interposita omnia recipere
contigit, quae licet maxima, atque alicu-
ius fere nonnisi in votis probabilia
viderentur, singula tamen in novis
Principis nostri laudibus ponimus; qui in-
quam, potuissem ego, mutata repente
sententia vos ad alia revocare, et solven-
dae vaticinationis adhuc reus gravissimum
conspectum vestrum sustinere? Sed vero
nec ratum vobis ac gratum, nec mihi
honestum satis ac decorum fuisset. Prae-
ter quam quod nunquam in animum
induxissem meum, ut superiorem hunc
locum gravitatis atque amplitudinis ple-
num eo absente conscenderem, qui nobis
omnibus, ac mihi imprimis gravissimus
auctor ad instrumenta

auctor ad instituenda, sapientissimus
adjutor ad peragenda, vindex acerrimus
ad asserenda studia semper exstitit, cui
in hoc ipso dicendi genere id prorsus
tribuendum censeo, ut ejus unius judicio
respondere amplissimum putem; quem
denique unum ego et praesidium, et dulce
decus meum, studiorumque meorum
omnium veluti pretium atque ornamen-
tum suspicere semper ac praedicare soli-
tus sum. Te vero jam redeo, ac prae-
sente, Princeps Eminentissime, quem nostra
jam unum spectat oratio, ultro index
obsequentis, atque in communi gaudio ex-
ultantis animi vox, quin animus ipse
mora impatiens gestit erumpere. Nec
vero de Te integram tandem aliquando
orationem instituere pertimescam. Quid
enim diutius comprimam quod jamdiu gestit
animus promere! quum praesertim veren-
dum jam amplius non sit, ne forte dum
de Te dicimus assentationis insimule-
mur. Vicisti enimvero quod vix viro
cuiquam contigit: invidiam scilicet,
quae inimica virtuti donec stare contra
viros clarissimos potest, vel aequi oratoris
vocem intercludit. Quanquam mihi
ne integrum quidem jam esset a propo-
sito susceptoque consilio deterreri atque
deflectere. Id enim rerum omnium
ordo vultusque, id vestra haec praeclarissi-
ma, id longe nobilissima Provincia
videntur deposcere, ne in tanta com-
munis laetitiae significatione publicum
aliquod ejusdem testimonium desideretur.
Caeterum, ne vel in hac singulari bono-
rum omnium consensione severitati, ac
modestiae tuae oblitus fortasse videar,
adhibebo modum, atque ea tantum
in medium afferam

in medium afferam, quæ cum hujus adeo-
dem temporis sunt, tum vero facile
ostendant, me non minus animo volu-
ptatis quid aures tuæ pati possint, quam
quid virtutibus debeatur. Itaque hæc duo
tantum præstabo, alterum videlicet, ut
gratuler tibi, quod nobis si quæ unquam
perspicacis, atque adeo difficilis expecta-
tionem non sustinueris modo, sed etiam
viceris: alterum vero ut nobis etiam gra-
tuler, quod Antistitem recepimus, qui
quum tantæ nobis probatus ingeniis fue-
rit, nihil non jam nomini commendatio-
nis et gloriæ, nihil non præsidii ac spei
rebus nostris attulisse existimandus sit.
Quæ quamquam omnia in tuam lau-
dem omnino redundant, ejusmodi ta-
men sunt, ut te etiam præsente attin-
gi possint, et prædicari.

Ea est rerum humanarum conditio
ac veluti fatum quoddam, ut quum longe
absunt vel minima quæque magnam
sui expectationem plurimum faciant,
quum vero in conspectum venerint, ean-
dem raro expleant, plerumque etiam
decipere videantur. Quod quidem in iis
præsertim videmus contingere, quæ a ma-
gnis viris proficiscuntur: in quibus scilicet
nihil non amplum, nihil non præclarum
nihil quod non a vulgari consuetudine
quam longissime abhorreat, excogitare
homines consueverunt. Et sane sive
id ea ratione fiat, quod quo magis ii
vel generis nobilitate, vel dignitatis splen-
dore, vel rerum præclare gestarum gloria
cæteris præstant, eo etiam de se majora
spondere videantur, sive quod plura
sibi quisque fingere cogitatione potest,
quæ aliusque compleri

BIB. CIVICA DI UDINE

quam alius opere complere, sive quod tan-
dem quæ fama primo exaggeraverit, ea
postea extenuare invidia soleat; paucos
admodum videmus, qui opinionem, quam
de se in animis hominum excitave-
rint, confirmare abunde possint. Ad-
de quæ alicubi non laudi solum, sed
admirationi etiam sunt, contemnuntur
omnino alibi nec vel leviores oculos
detineant, nedum aures et acutos pascant.
...ximus enim quæ non raro videmus
nos movent; quæ vero passim occur-
runt ipsa consuetudine sua contemtui
nobis et molestiam creant. Atque hinc
ea est civitatum quarundam in nostra
præsertim Italia morositas; ut illis pla-
cere satisfacere difficillimum sit; earumque
ideo judicium acre in omnibus ac pæne
dixerim censorium non alienigenæ modo,
sed cives etiam pertimescant. Quod
si usquam gentium, id quidem certe Ro-
mæ verendum est: in ea nimirum urbe
quæ lux orbis terrarum, quæ domici-
lium virtutis, imperii et dignitatis ipsa
inter barbararum gentium incursiones,
depopulationes incendia semper habita est;
in quam ex nationum conventu consti-
tutam si quæ usquam grandia, præclara,
magnifica inventa, aut excogitata
sunt, tamquam in arcem omnium gen-
tium homines jam inde ab initio trans-
tulerunt; quamque ideo tanta boni, rec-
tique perspicientia, tantum in discernen-
do acumen atque subtilitas, tantum
in judicando fastidium subsequutum est,
quantum hinc rerum admirabilium fre-
quentia, hinc æmulatio, hinc censura
importare omnino debuerant: ut mirum
non sit, firmum adeo ac certum esse
apud homines

BIBLIOTECA UDINE

apud homines hujusce urbis judicium, ut quod Romae probari atque excipi cum gratia videant, illud quicquid est, apud caeteras gentes probatum iri pro certo habeant.

In hanc tu urbem, Princeps Eminentiss. proficiscentem, properantemque ad tuendam sustinendamque non jam veterem licet gravem illam quidem ac splendidam, sed novam utique, atq. hanc principis magistratus personam, jam pridem antecesserat ingens majorum commendatio, vetus virtutum tuarum memoria, et recentior rerum in hac tua Ecclesia praeclarissime, sanctissimeque gestarum fama. Nomen jamdiu tuum erat in desiderio civitatis, in ore, et in sermone omnium. Alii quae privatus caste religioseque perfeceris ab ultima adolescentia repetentes, te pium in superos, liberalem in pauperes, officiosum in amicos, aequum in omnes praedicabant. Alii memorantes quae cum potestate difficillimis temporibus administrasses, hinc justum et fortem, hinc mansuetum clementemque pronunciabant. Laudabant alii tuam illam eximiam in pastorali munere obeundo curam, assiduitatem, vigilantiam, qua sanctissimos veteris Ecclesiae Patres exprimas, subjiciebantque latas leges saluberrimas sacerdotio, aperta Ecclesiae jura, instituta virginum collegia, studiorum praesidia aucta atque amplificata. Alii praeclaram illam in tuendo principis dignitatis splendore amplitudinem, magnificentiam, liberalitatem, quae illustriori Principum virorum magnanimitati respondeat, concelebrantes, jam auctas ingenti substructione Cathedrales aedes, jam templa

ædes, jam templa alia a fundamentis extructa, alia ornata magnifice, erecta virginibus collegia recensebant.

Hæc erant, Princeps Eminentissime, hæc atque alia hujusmodi, quæ tuum in urbem adventum præcesserant, quæque in vulgus etiam pervulgata in summam omnes expectationem adduxerant. Hæc autem quantum haberent in se detrimenti, in tanta præsertim opinione omnium, satis norunt justi rerum æstimatores. Huic certe viri principes augustum referre solent, si quando forte contingat ut, quod vulgo dicimus, quod sæpe videmus, minuat eorum præsentia famam. Verum quæ aliis obesse solent, ea tibi profutura erant inprimis, quod in te id porro esset, quo tua omnia majora re quam fama viderentur. Non enim is eras, qui fallaci simulatione et inani ostentatione, ficto non modo sermone, sed etiam vultu ad tantæ urbis gratiam aucupandam accederes, verum qui firmissimo veræ virtutis fundamento nixus in hac una gloriari didicisses, atque hac una te gloriam consequi posse arbitrareris.

Quid igitur, quum jam ad urbem perveneris, cessas, ac veluti hominum de te judicia subveritus, eam nondum ingrederis, te nondum in conspectum das? Nimirum tuæ illi incomitatus incredibili celeritati statuendus erat modus aliquis, non ab timore quopiam, sed ab eodem illo quo urbs conflagrabat videndi tui desiderio, ita ut et convenire ad te honestandum viri principes possent, et expectatione ipsa concursus admirantium ac plaudentium civium magis magisque augeretur.

Non est hic animus ea persequi diligentius, quæ ad

BIB

tius quæ ad perstringendos potius vulgi oculos, quam ad sapientum mentes pascendas valent: quæ quamquam in Te maxima fuerint, non sunt tamen ejusmodi, ut iis enarrandis immoremur dum longe ampliora nos vocant. Attamen iniquum omnino esset de iis ipsis prorsus silere, quum et digna admodum visa sint quæ Populus Rom. probaret atque admiraretur, et sapientes etiam ex iisdem cætera conjectarent. Illud igitur dicam quod nemo unus ignorat, Te et dum publice Urbem cum ingenti comitatu splendidissimoque apparatu ingredereris, et dum restituto veteri more ad amplissima dignitatis insignia suscipienda equo insidens inter purpuratos ~~[illegible]~~, atque hos quidem majorum gentium Patres accederes, et dum Romanis Proceribus lautissima ornares convivia, cum Te judicio omnium præstitisse, qui optime norit hinc liberalem Principis magnificentiam cum decora Ecclesiastici viri severitate ac modestia temperare, hinc apparatus omnis splendorem dignitatemque cum exquisita elegantia conjungere, ita ut cum nihil singulis desiderandum reliqueris, tum in omnibus admirationem et plausum excitaveris.

Sed enim alia longe majora in Te statim quisque animadvertit, et verissimis justissimisque laudibus prosequutus est. Vidit enimvero tuos perspicacissima, vidit esse in Te omnia præclara excelsa, magnifica, summa, atque hæc ipsa divina quadam ratione temperari condiri, atque honestari. Nempe ejus statim oculis eluxere singularis illa morum innocentia, incorrupta illa vitæ integritas, quæ nativo splendore contentæ

mediis indigent

nubius indigens, quo vel debetiores oculos feriant, quasque inter ipsa naturae et conditionis irritamenta longe maxima perpetua aequitate constitutas ita coluisti, ut nulla eas vis perstringere unquam potuerit aut labefactare. Nec porro in ipsa, quae sese undique efferebat, excelsitatis specie latebat summa illa comitas affabilitasque ingenii, sermonis, et habitus, quae dum difficillimam societatem gravitatis cum humanitate conjungit, omnium in se oculos animosque convertit; illa, inquam, affabilitas, quam obluctante etiam natura ita tuam et propriam fecisti, ut qui dignitate principibus excellis, facilitate par infimis esse videaris. Cui autem non ei patuisset extemplo tuus ille ingenuus animi candor, qui verae virtutis certissimus index quemadmodum nullo pacto simulari, ita neque dissimulari unquam potest? Quam porro te et privatim inter eos, qui officii causa convenissent, loquentem, et publice coram Pontifice pro gratiarum actione dicentem erectis auribus audiit; tum vero sensit et quam recte hunc ipsum cum summa prudentia conjungeres, ideoque re ipsa refelleres, qui vix aut ne vix quidem sine simulatione saltem ac fuco eam spectant posse consistere, et quam apte ad animi motus tum in te ipso excitandos, tum aliis miscendos ejusmodi eloquentia uterens, quae virum in Ecclesiastica sanctitate ac gravitate diu exercitatum, et humanioribus etiam disciplinis excultum ac perpolitum maxime deceat.

Cujus profecto vim dum caeteri admirarentur, sanctissimus atque idem sapientissimus Pontifex ita etiam atque etiam perspexit, ita acerrime [illegible]

B[illegible] U[illegible]

ita acriora mentis aciem penitus introspexit ut hoc quoque nomine sibi magnopere placere videretur, quod Te in hac etiam parte sibi quam simillimum nactus esset. Quod quidem cum in solemni eo congressu non obscure significavit, tum vero postea omnibus palam testatum voluit quum scilicet amplissimo, et utroque vestrum admodum digno a Te munere donatus est.

Quaeso hic a Te, Princeps Eminentissime ut des mihi hanc veniam ut patiaris, ne ea in medium proferre, quae nobis superioribus mensibus pro singulari humanitate ac modestia tua significasti: Te nempe non tanti habere sacras conciones tuas (Homilias vocant) quas formis excusas ad Te detuleram, ut eas in justae molis volumen congestas in vulgus ederes, ac tuam lucem, veluti ad ingenii ac religionis ostentationem proferres. Priori itaque consilio abjecto, id jam fixum et statutum in animo esse unum tantum exemplar, atque hoc quidem ea prorsus ratione quae caetera compactum quo facilius cum aliis confunderetur ad Pontificem deferre, ut si forte in ejus manus tuae illae lucubrationes inciderent, temporum tuorum, atque Ecclesiae tuae imaginem in illis graphice delineatam et certissimis testatam monumentis haberet.

Sed enim quod modestia tua contexerat, id sapientissimi Pontificis aequitas brevi retexit. Quum enim inexhausta qua in libros fertur, aviditate sibi illico percurrendos sumpsisset a Te nuper acceptos, nactus Orationum tuarum volumen, atque illustria in eo tum religionis ac pietatis, tum ingenii atque eloquentiae monumenta demiratus

BIBLIOTECA CI CA U

monumenta demiratus, id palam prædicare
cœpit, quod in uni illi congestum ali-
quando voluisset; ita ut avidissime ab
omnibus licet frustra perquireretur libel-
lus ille, quem tantus Pontifex non pro-
basset modo, sed veris etiam et propriis
generis sui laudibus ultro sibi laudandum
censuisset. Cujus quidem judicii, cujus
laudis qui vim, qui dignitatem, quam ampli-
tudinem perspiciens, non se vel loco uno
quamlibet cum aliorum, tum Pontificis
expectationem explere atque etiam inde-
re ne dum sustinere se tela potuisse
arbitraretur, ne ille ad aquatos gen-
tilesque veteri illo more et consuetudi-
ne deducendus esset.

Atque hoc Pontificis opt. max. judi-
cium, Utinenses, quam late pateat at-
tendite: hinc enim potissimum quæ An-
tistiti nostro gravissima ab eo munera sub-
inde collata sunt, repetenda esse faci-
le quisque vestrum intelliget, quotiescumque
cum his ipsis et præcipuas lucubratio-
num earundem memoriam, et Pontificis
ingenium scite contulerit.

Enimvero quum in eisdem sacer-
rimus ~~[illegible]~~ Christi Vicarius hanc
industria veteris disciplinæ vestigia non
prorsa leviter ad vanam ~~[illegible]~~ erudi-
tionis ostentationem sed fixa ad memo-
riam pastoralis solicitudinis sempiterna;
hinc doctrinæ, pietatis, religionis gra-
vissimis, certissimisque monumentis
testata exempla, hinc rerum fortiter
magnifice, præclare gestarum admirabilem
quamdam continuationem, seriemque
animadvertisset, atque ex iis ipsis, quæ
parce admodum ac modeste et pro re
nata duntaxat, de se Auctor attigerat,
cætera conjecisset

BIBLIOTECA

caetera conjecisset, in eam statim sententiam adductus est, ut crederet, nullum non illum vel gravissimae provinciae parem, nulla non dignum honoris accessione futurum. Quare quum de eo pro dignitate honestando secum ipse cogitare coepit, non ea tantum, quibus, ut in plerisque fieri consuevit, ejus gloriae consuleretur, sed quod in paucis, sub ipsa saltem initia videmus, ea etiam quae conjuncta imprimis cum Ecclesiae utilitate essent, in illum conferre decrevit.

Primum igitur Sacerdotii titulum ab una ex principibus Ecclesiis desumptum attribuit: deinde virum sibi jam satis et doctrina, et gravitate, et integritate cognitum, gravioribus sanctioribusque, ut vocant, Congregationibus adscripsit: quales profecto sunt vel quae Episcoporum et Regularium rebus praeest, vel quae Tridentini Concilii sententiam explicat et si quae dubia occurrunt, penitus sancit, vel quae Ecclesiasticae disciplinae integritatem asserit, vel quae demum in eam maxime curam incumbit, ut Ecclesiae jura sarta tecta ab omni detrimento tueatur: quae singula, ne dicam omnes, quantum sapientiae, virtutis, dexteritatis, consilii requirant, quem rerum divinarum humanarumque usum, quos animos, quos mores deposcant, satis intelligent qui in proprium singularum munus animum paulisper intenderint, quique nonnisi spectatissimis viris in eas unquam aditum patuisse norint.

Nec vero, quod maximum est, sapientissimi ac diu in his ipsis exercitati Patres id vel singulari quadam Pontificis benevolentia, vel praejudicata opinione

factum arbitrati sunt

BIBLIOTECA CIVICA UD

factum arbitrati sunt. Nam praeterquam quod illud jam omnibus persuasum erat, quod animo illius penitus insederat, Aquilejensem videlicet Patriarcham ad magna quaeque atque ardua non doctum, sed factum, non institutum, sed imbutum esse; praeterea id ipsum [illegible] revera brevi experti sunt, quum de [illegible] [illegible] maximis sententiam rogatum non modo quem conjecerant, sed quem vix animis fingere potuissent, propius invenerunt. Ex quo sane tantum illi apud Senatum Ecclesiae universum existimationis, tantum nominis, atque auctoritatis accessit, ut hoc uno cum sempiternam in amplissimo ordine idem memoriam sui consecrare, tum nihil sibi amplius ad doctrinae, integritatis, et prudentiae commendationem caeteris viris ordinibus in se ipso desiderandum relinquere visus sit.

Quis illi nunc memoret ex ejus majoribus viros illos clarissimos, quorum dulcissimum in eadem Curia nomen. Quis vel a Zacharia in tuenda acerrime fidei integritate constantiam singularem hujus ac prorsus divinam animi firmitudinem desiderat vel a Marco Patruo in negotiis suscipiendis prudentiam, in gerendis dexteritatem, in conficiendis felicitatem arcessat Quis vel Joanni illi qui vicetinam Sedem suis magis virtutibus, quam Romana purpura decoravit in pastorali munere [illegible] do eximiam hujus vigilantiam integritatemque acceptam referendam esse contendat? vel ex alterius Joannis eodem sacerdotio Patrum memoria functi amplissimis ad summum Pontificatum auspiciis

majus aliquid

BIBLIOTECA ... UDINE

majus aliquid præsentiendum animadvertas? Omnia, si superis placet, omnia ista in hunc unum majorum ornamenta ad Ecclesiæ rem tuendam atque amplificandam divinitus conlata esse Purpuratorum Patrum collegio visa sunt.

Quod igitur unum restabat, ut in ea etiam parte, quæ inopum egestati consulit talem se omnibus Cardinalis noster praestaret, qualem jamdiu fama prædicaverat: quod quidem in urbe prædivite, atque in egenos, si quæ unquam liberali et effusa quam arduum ac periculosum foret, nemo non videt. Ac peramplam sed brevi occasio obtulit, atque ea propter ejusmodi, ut et publicam expectationem suo nomine commovere, et Principis vel liberalissimi animum in magnam dubitationem importunitate sua vocare posse videretur: accidit enim sub eosdem ferme dies, qui summi maximo fuissent. Verumtamen qui de Templo Bervolini a solo exstruendo agebant, quum Cardinalis Aquilejensis piam ac religiosam munificentiam illustribus jamdiu monumentis confirmatam ex ipsa urbis in ejus laudes effusa prædicatione didicissent, rati optime rebus suis consultum iri si primum omnium ad illum confugerent, ut ceteris esset exemplo, alienissimo etiam tempore rem sibi tentandam arbitrati sunt. Atque eos rem jam attigisse eventus docuit: et tantos expectatione suspensos habuit in collato subsidio quod non probaret modo laudaretque sed etiam quod admiraretur. Quamquam quod propiora nos magis movent, atque afficiunt magis quam quæ aliena quodammodo videri possunt; iccirco non minori plausu

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

non minori plausu, licet cum priore haudquaquam conferenda, excepta sunt quotidiana adjumenta, quæ pro veteri more urbanis pauperibus attulit.

In quibus quum animadvertisset Urbs universa Eum id totum Diis collocare quod alii in ea consueverunt insumere quæ perperam ornamenta dignitatis appellant, et profanum potius luxu, quam Ecclesiasticum splendorem præseferunt: quumque hæc cum cæteris pietatis ac religionis exemplis, quæ a Cardinali Aquilejensi ederentur in dies, diligentissime contulisset; tum vero innocentissimi, ac sanctissimi illius Viri qui altero abhinc sæculo vaticanam purpuram nova quadam Ecclesiasticæ gravitatis luce, nova sanctitatis accessione mediolanenses infulas cumulasset, memoriam cœpit repetere, atque in jucundissima utriusque recordatione conquiescere: ita ut omnes veluti cœlo delapsum ad veterem disciplinam instaurandam Archiepiscopum Mediolanensem in Aquilejensi Patriarcha suspicere viderentur.

Video me amplissimo Populi Romani de Te judicio, Princeps Eminentiss. veluti secundo ac prospero flatu eo esse provectum, unde nisi subductis velis alio cursum deflectam, metuendum jam mihi maxime sit, ne in eos, quibus modestia me tua circumsepsit, scopulos offendam. Quare in extremos sinus adductam retro navim inhibeo, ut ad clarissimum præsentis in Te gloriæ, et spei nostræ portum gratis orationis velis, quam possum citissime appellam.

Quid ni enim in ista felicissima fortunæ tuæ conditione, in tam pari, tamque honorifico de Te Urbis christianam gentium matris

BIBLIO... CIVIC... UD...

narum gentium vestris judicio, in tanta
virtutis laude partam per te universa
Provincia nostra existimationem et glo-
riam publice gratuler? Quid vero maxi-
mam spem eam qua hinc in tua ista
dignitate ac splendore, hinc in huma-
nitate, sollicitudine, amore etiam, si
tibi placet, constituta est, tot inter gra-
vissima auctoritatis tua argumenta, verisq.
ac propriis rationibus oportet confirmem?
Nam licet tua sit, Princeps Eminentissime
gloria ista eximia atque immortalis, quam
consentiens laus bonorum, incorruptaque
vox bene judicantium de excellente
virtute propriam tibi ac perpetuam fecit
quamque ideo laeti omnes admira-
mur; Tua ista dignitas virtute parta atq;
aucta quam veneramur, auctoritas, qua
insignite in tanta Pontificis gratia flo-
res Romae. Nostra existimatio, laus, atq;
obsequium, totum hoc quantumcumq;
est, totum sit, inquam tuum; caetera
tamen, quae a tua gloria, quae a digni-
tate, quae ab auctoritate, a gratia, a
laude, ab obsequio proficiscuntur, nostra
omnino sunt. Atque haec quidem non
eo tantum nomine, quod quae Ecclesiae
alicujus caput exornant, ad ejus etiam
membra honestanda dimanant; sed eo
maxime, quod, qua summa est benigni-
tas, humanitas, ac liberalitas erga nos
tua, omnia ad decus atque utilitatem
nostram referre consuevisti. Quare dum
haec ipsa ornamenta tua longe maxi-
ma, ictus intueor, unaque patriam, qua
nos in hac ipsa excelsitate tua amplecte-
ris, charitatem repuito, tantam inde in
nos omnes felicitatem et gloriam derivari
sentio ut non satis sciam in communi

gaudio tua re, an

gaudio tua ne, an nostra causa potiori jure lætandum sit.

Quid autem nobis ad famam illustrius, ad decus honestius, ad prædicationem jucundius potuisset contingere, quam posse in eo Principe gloriari, in societatem gloriæ cum eo venire, ab eo erigi, augeri, atque exornari, quem novimus Romani aulæ expectationem vicisse, de quo dicamus illam ipsam nunc gloriari, in quo tandem præterea admiratione, votis, obsequio, et non obscura quadam vaticinii de summi imperii possessione defixam intelligamus? Quid, quod Te auspice ac Patrono nostræ hujus Ecclesiæ nomen longe lateque diffunditur, et cujus venerandam in paucis ab ipsa ejus origine nobilitatem sæculis superioribus petitam saepius, hoc vero diu afflictam vidimus, eam una cum tua ista gloria vel in remotissimas christiani orbis plagas penetrantem et eximio quodam fulgore perstringentem ubique oculos intuemur: ita ut sperandum maxime sit, Te potissimum auctore ac vindice in antiquam illam tandem decus ac lumen restitutum iri.

Quamquam si satis nobis putaremus in hoc ipso lætari, ne Principi amantissimo, vel potius Parenti optimo qualem Te semper experti sumus, injuriam fecisse videremur: ac nisi in spem maximam in tanto splendore tuo, in tanta bonitate, liberalitateque erigamur, minus revera honorifice de Principe, de Parente minus amanter sentiamus necesse est. Verum ne id in nobis suspiceris, Princeps Eminentiss. facit cum tuus in nos certissimis argumentis testatus amor ille, cujus

Dulcissima recordatio

BIBLIOTECA UDINE

cujus dulcissima recordatio ~~[illegible]~~ me ad hujusmodi orationem inflammavit, tum nostra in Te jamdudum perspecta fides: quae tanta spei sunt, ut nihil jam sit, quod nobis ab optima voluntate tua, quemadmodum tibi a virtute non speremus. Praeter enim quam quod ita fere natura comparatum est, ut licet dum in squalore ac tenebris jacemus, ne ex iis quidem audeamus emergere, dum in clarissima tamen luce versamur, omnia nobis laeta ac prospera non augurari modo, sed spondere etiam atque expectare posse jure quodam nostro videamur; illud praeterea accedit, quod Te ~~[illegible]~~ cum omnia jam posse, tum nihil non velle causa nostra scimus.

Quid vero non possis in tanta dignitate, in auctoritate tanta, in gratia Pontificis Opt. Max. in existimatione universae Rom. Curiae, in hac singulari bonorum omnium ad Te summis laudibus efferendum conspiratione, in ipsa tua gloria, quam tibi immortalem peperisti, in ipsa virtute cui cognitae quidem sed nondum perspectae ad ordines quosque ac difficilimos aditus semper maxime patuit. Quod autem omnia causa nostra velis, satis declarant quae in nos hucusque contulisti: quae vel ex eo maxima sunt, quod nihil petieris amplius.

Nec vero timendum jam nobis, ne inter haec, quae nuper assequutus es, celsitatis et laudis ornamenta difficiliorem impostrum copiam tui simus habituri et nonnisi arcanos ad Te aditus, quod in potentibus fit, qui in difficientia humiliorum, quasique nausea majestate ponunt

BIBLIOTECA UDINE

majestatem ponunt, deinceps impetraturi
jamdudum enim didicimus, honoris di-
gnitatisque altio in Te voluntatem ac mo-
res non mutare, ut potius si quae Tibi
humanitatis benignitatisque accessio fieri
possit, ab illis utique expectanda sit.

Quamquam quid hic porro argu-
menter? quid plura tamquam in re
minus certa disputem? An non ab obvio
hoc perennique patriae erga nos caritatis
fonte tuus iste ad nos celerrimus licet
difficillimus effluxit reditus? An non
hac ipsa impellente longum iter incom-
modissimo anni tempore ingressus es,
atque ita ingressus, ut nec immensae
Europae ac desertae planicies informis gla-
cie atque pruinis, non intercurrentia
passim flumina, non apennini transi-
tus per foeda omnia atque oppleta
nivibus vadentem deterruerint? An non
duce hac susceptum iter confecisti, ut te
magnis itineribus contentisque cursibus ad
nos properantem ne intolleranda quidem
vel saevioribus tot frigoris, imbrium ce-
terorumque incommoda retardaverint
non dulcissima conjunctissimorum lon-
go intervallo revisentium benevolentia
qui nonnisi obluctante natura te tempo-
ris succedere, solidum diem remorata
sit quo minus incredibili obstinatione
paene omnium vota, cogitationem ipsam
praeverteres. Quid, quod civium
nobilissimorum obviam ingenti pompa
procedere meditantium officiosa consi-
lia decipiens ita subrepsisti inscientibus
ut tantum sentirent, se jam habere
in urbe atque in Aula Principem lar-
giter spectandum, fruendumque omnibus
atque in ipso adventus articulo promptissime
paratumque [illegible].

BIBLIOTECA CIVICA UDINE

paratumque confluentibus. Quid quod Te ab itinere vix respirantem et nondum laxatione aliqua ad labores confirmatum inter Ecclesiae tuae gravissimas curas ea solicitudine versantem intuemur, ut ab ipsis iis rebus, quae ceteros remorari ac defatigare solent, alacritatem novam et novum robur cepisse videaris?

Verendum igitur nobis potius, ne operosa ista, vehemens, nunquam interrupta sedulitas, quae Te Pastorem amantissimum per aspera quaeque, incommoda, pericula, acerbissima vitam pro grege docent profundere, eo in ipsa bonorum accessione incrementa augescat, quod et valetudini tuae et felicitati nostrae quammaxime tandem officiat: praesertim quum jamdiu constitueris vitae tuae modum aequitate animi definire, nec semel praeclarissimam illam quidem et sapientissimam sed severam nimis ac nobis gravissimam vocem usurpaveris: satis nimirum Te diu vixisse. Equidem de Te dies noctesque, ut grati animi fidelis memoria postulat, mecum ipse cogitans, et praesentem non tuam modo, sed in tua nostram etiam cum veteri fortuna reputans, non possum quin exhorrescam ad subita rerum atque incertos eventus valetudinis et naturae communis fragilitatem extimescam. Quo enim tunc nostra (quod Deus omen avertat) quo tunc fortuna haec nostra reciderit?

Verum quid hic ego timidissimae naturae ingenio obsequutus publicam laetitiam importuno timore funesto? Curabit haec Deus opt. max. cui Te benitate consummata vita

tate consummatae vitae carum inquirens,
qui nos etiam in Te caros haec ipsa
declarant. Atque o! confirmet Te ille
in ista honorificentissima Tibi, salubér-
rima nobis caritate utriusque patria. O! pro-
vehat in melius felicitatem tuam, Te;
honoribus, Te gloria, Te diu tam diutur-
no, tamque integro fortunet, quam facile
promeveris. Optamus id omnes atque
auguramur, quin precatione rite con-
cepta oramus enixe, dum Tibi tuae
istam gloriam, dum nobis eam, quae in
nos inde proficiscitur, ingenue gratula-
mur: dum Tibi omnia quae a Virtute
dum nobis quae a Benitate tua expectan-
da sunt laeta ac prospera expecta-
mus; dum in maximam, et quemad-
modum confidimus verissimam spem
illam adducimur, de qua si modestia
tua grave foret nec loqui, dulce erit
animo nostro quamsaepissime cogitare.
Dixi

BIBLIOTECA CIVICA DI UDINE

[illegible]BLIOTE[illegible]

[illegible]